

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

SABINA GRĖBLIŪNAITĖ

II kurso studentė

**ES DEMOKRATIJOS SKATINIMO POLITIKOS POKYTIS:
BAL TARUSIJOS ATVEJIS 2014-2020 M.**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. Gediminas Vitkus

Vilnius, 2021 m.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (magistro darbas „ES demokratijos skatinimo politikos pokytis: Baltarusijos atvejis 2014-2020 m.“) yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Sabina Grėbliūnaitė

.....

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

.....

(data)

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Grėbliūnaitė S. ES demokratijos skatinimo politikos pokytis: Baltarusijos atvejis 2014-2020 m.
Europos studijų programos, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas;
darbo vadovas G. Vitkus – V., 2021. – 7–72 p.

Reikšminiai žodžiai: demokratijos skatinimas, politikos pokytis, Baltarusija, pilietinė visuomenė, ES institucijų veikla, santykiai, parama, sankcijos.

Šiame darbe nagrinėjamas ES, Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo politikos pokytis nuo 2014 m. iki 2020 m. Baltarusijoje. Po įvykusių nesąžiningų rinkimų, Baltarusijoje prasidėjo masiniai protestai, o valstybės elitas pasižymėjo žiauriomis represijomis prieš taikius protestuotojus. Pasirinktų valstybių demokratijos skatinimo politika yra vertinama materialistinės ir normatyvinės teorijos pagrindu ir motyvais. Analizuojant ES institucijų, Baltijos šalių ir Lenkijos politiką iki rinkimų ir po jų, ypatingas dėmesys yra skiriamas tokioms sritims kaip parama, sankcijos, ekonominė tarpusavio priklausomybė. Lygiagrečiai yra aptariama ir naudojama retorika. Tokiu būdu yra siekiama atsakyti į klausimą, kodėl demokratinės valstybės skatina demokratiją trečiose šalyse.

Turinys

ĮVADAS.....	7
1. DEMOKRATIJOS SKATINIMO TEORIJOS.....	14
1.1. Demokratijos skatinimo teorijų variantai	14
1.2. Demokratijos skatinimo motyvai	16
1.2.1. Utilitarinis aiškinimas	16
1.2.2. Normatyvinis aiškinimas.....	19
1.3. Materialistinė demokratijos skatinimo teorija	21
1.4. Normatyvinė demokratijos skatinimo teorija.....	24
2. ES VALSTYBIŲ DEMOKRATIJOS SKATINIMO POLITIKA BALTARUSIJOS ATŽVILGIU ..	31
2.1. Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo strategijos prieš rinkimus	31
2.1.1. Estijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai	31
2.1.2. Lietuvos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai	33
2.1.3. Latvijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai.....	35
2.1.4. Lenkijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai	37
2.2. Baltijos šalių ir Lenkijos analizė demokratijos skatinimo atžvilgiu	40
2.3. Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo strategijos po rinkimų	41
2.4. ES politika Rytų kaimynystėje.....	44
2.5. ES politiniai ir ekonominiai santykiai Baltarusijos atžvilgiu	46
2.6. ES taikoma parama ir sankcijos Baltarusijai	48
IŠVADOS.....	57
1 priedas	61
2 priedas	61
3 priedas	62
Literatūros sąrašas.....	63
Summary	71

TERMINŲ ŽODYNAS

ES – Europos Sąjunga

EVT – Europos Vadovų Taryba

EP – Europos Parlamentas

EK – Europos Komisija

PPO – Pasaulio prekybos organizacija

EIB – Europos investicijų bankas

ERPB – Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas

PBS – Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimas

BUSP – Bendroji užsienio ir saugumo politika

JT – Jungtinės Tautos

Temos aktualumas ir problema.

Baltarusijoje įvykę nesąžiningi rinkimai 2020 m. rugpjūčio mėn. sukėlė precedento neturinčius protestus šalies istorijoje.¹ Europos Sąjunga (toliau – ES) nepripažinusi suklastotų rinkimų rezultatų, ėmėsi veiksnių palaikyti pilietinę visuomenę bei pareikalavo Baltarusijos atstovus surengti naujus rinkimus, kurie atitiktų tarptautinius sąžiningų ir laisvų rinkimų standartus. Vakarų šalys, ES ir JAV, laikėsi panašios pozicijos, prie jų prisijungė ir kaimyninė Ukraina. Aukščiausių ES institucijų vadovai ir valstybių narių atstovai palaikė Baltarusijos piliečius kovojant už laisvę. Kita vertus, pastebima, kad Sąjunga pasižymėjo vieningos nuomonės stoka bei aiškios pozicijos nebuvimu ir sprendimų priėmimo lėtumu.

Pirmiausiai galima pastebėti nesąžiningų rinkimų kontekste, kad ES atstovauja normines, pamatines vertybes ir skatina ginti žmogaus teises, palaikyti pilietinę visuomenę, yra skiriama pagalba ir finansinė parama. Aiški diplomatija yra nukreipiama demokratijos palaikymo aspektu. Pavyzdžiui, rugpjūčio 11 d. Sąjungos vardu, Josepas Borrellas, paragino Baltarusijos valdžios institucijas nutraukti smurtą bei pradėti atvirą dialogą persvarstant santykius dėl vykstančių protestų.² Europos Komisijos (toliau – EK) pirmininkė Ursula Von der Leyen (rugsjūčio 14 d.) taip pat skatino pradėti sankcijas Baltarusijai, Vokietijos kanclerė Angel Merkel išreiškė „sukrėtimą“ dėl taikių protestuotojų sulaikymo Baltarusijoje ir piktnaudžiavimo vyriausybės veiksmais.³ Keletą savaičių vykę ES susitikimai sprendė sankcijų įgyvendinimą Baltarusijai, Aleksandro Lukašenkos režimui už jo padarytus nusikaltimus.⁴ ES vadovai taip pat prisideda prie diskusijų susijusių su protestais Rytų kaimynystėje. Tuo tarpu, pripažinta Baltarusijos opozicijos lyderė akcentavo, kad sankcijos yra viena iš svarbiausių priemonių⁵. Galime teigti, kad Sąjunga išreiškia palaikymą opozicijai retoriškai ir gina demokratines vertybes.

2020 m. gruodžio 11 d. EK priėmė 24 milijonų eurų vertės pagalbos paketą, kuris tiesiogiai prisidėjo prie pilietinės visuomenės, jaunimo ir kt. Naujoji pagalbos programa „EU4Belarus: solidarumas su Baltarusijos žmonėmis“ sutelkta į keturias pagrindines sritis.⁶ Ši programa yra 53 mln.

¹ Jack Parrock, „Belarus opposition splits as leaders form new parties.“ *Politico*, 2021. <<https://politi.co/3aF7fZx>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

² David M. Herszenhorn, „Borrell admits EU’s credibility ‘at stake’ over failure to sanction Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3veS0hA>> [Žiūrėta: 2020 04 15].

³ Merlin Sague, „Angela Merkel to meet Belarusian opposition leader Tikhanovskaya.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3xriwWX>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

⁴ Laurenz Gehrke, „EU sanctions 40 Belarusian officials, but not Lukashenko.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3sSV7Kw>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

⁵ Sergei Kuznetsov, „Belarusian opposition leader on trial as Lukashenko continues his crackdown.“ *Politico*, 2021. <<https://politi.co/3xodhax>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

⁶ Euronews, „EU votes in favour of sanctions on Belarus' Lukashenko.“ *Euronews*, 2020. <<https://bit.ly/2QBU0BP>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

EUR paramos paketo, kurį rugpjūtį paskelbė EK pirmininkė U. von der Leyen, dalis. Parama, kurią sudaro 3,7 mln. EUR, buvo skiriama spaudos ir nepriklausomos žiniasklaidos aukoms po Baltarusijos prezidento rinkimų. Rusijos vaidmuo Baltarusijoje turi įtakos ES priimamiems sprendimams. U. von der Leyen pažymi, jog Sąjungos siūloma politinė ir simbolinė parama, Baltarusijos demokratinei opozicijai, gali išprovokuoti Kremliaus priešišumą, suvokiant Sąjungos kišimąsi į Baltarusijos vidaus reikalus kaip bandymą atiboti Baltarusiją nuo Rusijos.⁷ Galime daryti prielaidą, kad tarptautinėje arenoje esantys veikėjai įtakoja priimamus sprendimus Sąjungos viduje.

Verta paminėti, kad Baltarusijos ir ES santykiai buvo įtempti. Sąjunga į vis didesnę diktatorišką A. Lukašenkos valdymą atsakydavo diplomatiniais veiksmais grįstais politine izoliacija ir sankcijomis, kurias sugriežtindavo po kiekvienų suklustotų rinkimų ir aiškių represijų prieš oponentus. Kita vertus, pastaraisiais metais ES ir Baltarusijos prekyba išaugo⁸, nors ES sustabdė artimesnę ekonominę partnerystę dėl politinių ir pilietinių sąlygų šalyje. Vis dėlto, Baltarusijos ryšiai su ES nuo 2012 m. įgavo naują vaidmenį. Santykių pagerėjimo pradžia yra laikoma Baltarusijos užsienio reikalų ministro Vladimiro Makei žingsnis link Sąjungos.⁹ Tai galima įvardinti, kaip santykių pagerėjimą.

Apibendrinant, Baltarusijos ir ES ekonominiai, diplomatiniai ir politiniai santykiai įgauna naują vaidmenį dėl prasidėjusių protestų ir žiauraus vyriausybės elgesio su pilietinės visuomenės nariais. ES politika pasižymi diplomatiniais veiksmais: sankcijomis ir parama, kurią galima įvardinti kaip įsitraukimu sutampančiais su prezidento rinkimais. Viena vertus, ES politika, Baltarusijos atžvilgiu, naudoja sankcijas ir paramą dėl demokratišų vertybių pažeidimo. Kita vertus, Baltarusijos valdžios institucijų atsakas į aktyvius pilietinės visuomenės narių protestus, rodo ES politikos priimamų sprendimų lėtumą ir nepagrįstumą ginant pamatines vertybes, kurios yra tapatinamos ir skleidžiamos tarptautinėje arenoje. Sąjungos sprendimą gali lemti skirtingi motyvai, kuriuos norima išsiaiškinti šio tyrimo metu.

Literatūros apžvalga

Užsienio literatūra pasižymi gausiomis diskusijomis susijusiomis su demokratijos skatinimu Rytų valstybėse. Aktyviausias mokslinių ir viešų diskusijų klausimas tampa išorinių veikėjų naudojami instrumentai bei metodai susiję su reikšmingais pokyčiais trečioje šalyje. Pažymėtina, kad vieni mokslininkai pateikia įrodymų, kad pagalba skatina demokratiją¹⁰, kitais tyrimais nustatyta, kad

⁷ European Council, „EU relations with Belarus. European Council- Council of the European Union.“ 2020. <<https://bit.ly/3sRMLTt>> [Žiūrėta: 2020 04 10].

⁸ Remiantis ES prekyba su Baltarusija nuo 2010-2020m.

⁹ Joerg Forbrig, „Republic of Lukashenko.“ *Politico*, 2015. <<https://politi.co/2PuKRuw>> [Žiūrėta: 2020 04 15].

¹⁰ Allison Carnegie, N. Marinov, „Foreign Aid, Human Rights, and Democracy Promotion: Evidence from a Natural Experiment.“ *American journal and political science*, 2017, 671-683.

atviras kišimasis į kitos valstybės politinį režimą turi palyginti nedidelį poveikį¹¹ ar net neigiamą poveikį¹² demokratiniais pokyčiams ir institucinei plėtrai.¹³ Kita vertus, demokratijos skatinimas laikomas ypač svarbiu tikslu dėl trijų priežasčių: demokratija yra vertinama kaip „esminis ilgalaikio socialinio ir politinio stabilumo pagrindas“, antra yra kuriamos inovacijos, kurios skatina ekonominę gerovę bei demokratija prisideda prie pilietinės ir tarptautinės taikos.¹⁴ Demokratijos skatinimas gali apimti tikslingus veiksmus kaip diplomatinė, finansinė ar techninė pagalba¹⁵, įskaitant teigiamas ir neigiamas sąlygas: ekonomines sankcijas ir atlygi: lengvatinių prekybos susitarimų ar ekonominės pagalbos formos, diplomatinis spaudimas, karinius veiksmus.¹⁶ Galime teigti, kad mokslinių tyrimų gausa parodo vyraujančias diskusijas demokratijos skatinimu. Taip pat akademinuose darbuose analizuojama dėl pagalbos demokratijai, kuri yra įvardijama kaip „specifinė užsienio pagalbos rūšis“ skirta demokratizacijai skatinti, tačiau jos faktinis poveikis demokratizacijai vis dar nėra aiškus ir tebėra aktyviai diskutuojama, ar apskritai demokratijos skatinimas veikia, ar yra įgyvendinami kiti prioritetiniai klausimai.¹⁷ Demokratijos skatintoja, ES, tarptautinėje arenoje gali veikti dviprasmiškai. Atliktų tyrimų analizė rodo, kad ES nors ir pabrėžia demokratijos skatinimą, teikiamas pagalbos priemonės, tačiau ne visada pavyksta įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Pavyzdžiui, atlikti tyrimai susiję su nedemokratinėmis regioninėmis galiomis, tokioms kaip Rusija, Kinija ir Saudo Arabija, įtaka JAV ir ES demokratijos skatinimui rodo, kad šalys nedalyvauja demokratijos skatinime.¹⁸ Autoriai parodo, kad nors ES (taip pat ir JAV) demokratijos skatinimą nustatė kaip aiškų užsienio politikos tikslą, tačiau parodoma, kad yra siekiama ir kitų tikslų, tokių kaip politinis stabilumas, ekonomikos augimas, energijos tiekimas ar saugumas. Kuo nestabilesnė ir mažiau demokratinė tikslinė valstybė, tuo sudėtingiau suderinti demokratijos skatinimą su saugumo ir stabilumo užtikrinimu.¹⁹ Analizių metu, išskiriamos demokratizacijos ir stabilumo dilemos, kurios tampa neišvengiamos ir pakerta demokratijos propaguotojų gebėjimą kurti patikimą demokratijos skatinimo politiką, pagrįstą nuosekliais kriterijais.²⁰ Demokratijos skatinimas iš dalies pripažintas problematišku. Pirmiausiai akademinuose darbuose teigiama, kad nėra sėkmingo demokratijos

¹¹ M. Wigell, „Democratic deterrence: how to dissuade hybrid interference.“ *The Washington Quarterly*, 2019, 49-67.

¹² Wigell, 49-67.

¹³ Carie A. Steele, Daniel Pemstein, Stephen A. Meserve, „Democracy Promotion and Electoral Quality: A Disaggregated Analysis.“ 31, 2020. <<https://bit.ly/3ycBuRE>> [Žiūrėta: 2020 04 22].

¹⁴ A. Khakke, „Supporting democratic participation beyond democracy promotion? EU Relations with Moroccan and Tunisian civil society in the areas of trade and anti-corruption.“ *Mediterranean Politics*, 2021, 20-36.

¹⁵ Petrova Tsveta, „International, national or local? Explaining the substance of democracy promotion: the case of Eastern European democracy promotion.“ *Cambridge Review of International Affairs*, 2014, 136-155.

¹⁶ Carie A. Steele, Daniel Pemstein, Stephen A. Meserve, 20.

¹⁷ Sonja Grimm, Okka Lou Mathis, „Democratization via aid? The European Union’s democracy promotion in the Western Balkans 1994–2010.“ 2017. <<https://bit.ly/3flqWJ5>> [Žiūrėta 2021 03 10].

¹⁸ Tanja A. Börzel, „The noble west and the dirty rest? Western democracy promoters and illiberal regional powers.“ *Democratization*, 2015, 519-535.

¹⁹ Börzel, 519-535.

²⁰ Richter Solveig, Wunsch Natasha, „Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans.“ *Journal of European Public Policy*, 2019, 41-62.

skatinimo plano dėl to, kad demokratizacijos tikslas greičiausiai konkuruoja su alternatyviais įvairių tarptautinių veikėjų užsienio politikos tikslais. Kiekvienu konkrečiu atveju demokratijos propaguotojai turi permąstyti, kaip, kada ir kokiomis priemonėmis galima remti demokratizaciją.²¹ Išanalizuoti atlikti tyrimai rodo valstybių demokratijos skatinimo sudėtingumą ir atsirandančias dilemas.

Kita vertus, nors pripažįstama, kad pastaraisiais dešimtmečiais ES tapo demokratijos propaguotoja ir puoselėtoja, tačiau bandant atskleisti šios veiklos motyvaciją ar kokia ji veiksminga, kelia dilemą. Pavyzdžiui, ES bendradarbiaudama su dviem panašiomis konsoliduotomis šalimis pasižymi politikos nenuoseklumu bei pastebima, kad yra taikomi dvigubi standartai Baltarusijos ir Azerbaidžano atžvilgiu, o šis nenuoseklumas ES veikloje pasireiškia sprendimų, veiksmų ir šalies strategijos lygmeniu.²² Lyginant valstybių vidines režimo sąlygas, kurios nėra palankios demokratizacijai, parodoma, kad aktyvi pilietinė visuomenė gali būti svarbus veiksnys. E. Zukowska, „The EU democracy promotion under scrutiny: the double standards in the case of Belarus and Azerbaijan“ atliktas tyrimas rodo, kad Gruzijoje, Moldovoje ir Ukrainoje vyriausybės priešinosi demokratinėms reformoms, o aktyvi pilietinė visuomenė ir politinė opozicija siekė pokyčių. Azerbaidžane ir Baltarusijoje tokių endogeninių demokratinų pokyčių nebuvo (bent jau iki 2020 m. įvykusių prezidento rinkimų Baltarusijoje).²³

Analitikų tyrimuose pastebima vyraujančius minimalius ES demokratijos skatinimo pokyčius, o bendras sutarimas yra tas, kad ES požiūris į Vidurio ir Rytų Europą nesikeičia dėl saugumo prioriteto, o ne demokratijos.²⁴ Diskusijose pabrėžiama, kad Baltarusija aktyviai bendradarbiauja su kaimynine Rusija. Didžioji dalis šių tyrimų buvo sutelkta į politikos įgyvendinimą. Tarp ankstesnių darbų, susijusių su ES demokratijos propagavimu, yra tam tikras sutarimas, kad Briuselis dažniausiai sutelkė dėmesį į pagalbą „geram valdymui“ ir „politinei modernizacijai“, o demokratija buvo palaikoma kaip „[...]principų paketo, kuris apima pagrindines teises, teisinę valstybę, saugią kaimynystę ir pagarbą tarptautinei teisei.[...]“²⁵ Kiti autoriai, teigė, kad ES labiau linkusi teikti pirmenybę vystymosi demokratijos elementams, kuriais siekiama laipsniškų, ilgalaikių pokyčių įvairiuose politiniuose ir socialiniuose bei ekonominiuose sektoriuose, dažnai pabrėžiant valdymą ir gerai veikiančios valstybės kūrimą.²⁶

²¹ Sonja Grimm, Julia Leininger, „Not all good things go together: conflicting objectives in democracy promotion.“ *Democratization*, 2012, 391-414.

²² Ewa Zukowska, „The EU democracy promotion under scrutiny: the double standards in the case of Belarus and Azerbaijan.“ *Eurint*, 2020, 79-95.

²³ Ten pat.

²⁴ Assem Dandashly, „EU democracy promotion and the dominance of the security–stability nexus.“ *Mediterranean Politics*, 2017, 62-82.

²⁵ McFaul, 56.

²⁶ Wetzel, Orbie, 48-69.

Demokratija ir demokratizacija Rytų Europoje ilgą laiką buvo viena iš pagrindinių ES užsienio politikos kryptų. Nors Baltarusija sugebėjo išlikti stabili, savarankiška ir sėkminga bendradarbiaujant su Rusija ir ES, o pastarieji įvykiai parodė režimo nestabilumą, esamą pilietinės visuomenės konfliktą su valdžios pareigūnais. Saugumas, ekonominiai interesai, pragmatiškų santykių vykdymas Baltarusijoje atskleidžia, kad ES interesai regione tampa svarbesni nei demokratinės vertybės. Todėl demokratijos skatinimas vis dažniau naudojamas kaip priemonė tikslams pasiekti, ekonominė plėtra pasirenkama pagerėjus santykiams, o sankcijos vėl įvedamos santykių pablogėjimo metu.

Taip pat galime paminėti vykstančias diskusijas Lietuvoje dėl įvykių Baltarusijoje. Rytų Europos studijų centras (toliau – RESC) pateikė leidinį „A. Lukašenkos režimas ir visuomenės pasipriešinimas: Trumpojo laikotarpio Baltarusijos įvykių scenarijai.“²⁷ (2020) Pagal RESC atliktos Lietuvos ekspertų apklausos rezultatus nurodoma, kad ES bendra pozicija ir veiksmai gali turėti įtakos Baltarusijos politiniams procesams trumpuoju laikotarpiu. Taip pat reiktų paminėti, kad remiantis ekspertų nuomonė (18 proc.) manoma, kad „[...] pasipriešinimas režimui įgaus tęstines formas ir tai galiausiai prives Baltarusijos režimą prie ekonominio žlugimo ribos [...]“.

Kitame straipsnyje „ES ir Baltarusijos santykiai 2004-2014 metais: Lietuvos vaidmuo“ aptariama ES užsienio politika Baltarusijoje bei Lietuvos vaidmuo šiame procese. Išvadose prieinama sutarimo, kad ES valstybės neturi nuodugnesnio sutarimo dėl kaimynystės politikos ir Rytų partnerystės įgyvendinimo ir perspektyvų. Nenuosekli politika ES ir Baltarusijos santykiuose bei jų pagerėjimo / pablogėjimo periodiškumas leidžia konstatuoti, kad sąlygiškumo politika iki šiol nedavė jokios apčiuopiamos pažangos, o jos perspektyvos lieka miglotos.²⁸ Autorių diskusijų metu pastebima, kad ES vykdomi sprendimai trečiųjų valstybių atžvilgiu iki galo neatskleidžia Sąjungos motyvų. Viena vertus teigiama, kad demokratijos skatinimo metu yra siekiama interesų, kita vertus normos taip pat užima svarbų vaidmenį.

Šio darbo rėmuose keliamas klausimas susijęs su ES demokratijos skatinimo politika Baltarusijos atžvilgiu. Teorinėje ir empirinėje analizėje bus nagrinėjami ES ir jos narių demokratijos skatinimo politika. Atlikti empiriniai tyrimai bei precedento neturintys taikios pilietinės visuomenės protestai leidžia kelti probleminį klausimą susijusį su demokratijos skatinimo politika Baltarusijoje. Šiam tyrimui svarbus klausimas yra, kokiais būdais Sąjungos narės veikia bei atstovauja tam tikrus interesus demokratijos skatinimo politikoje, o konkrečiai – ES demokratijos skatinimo politikos procese? Kodėl ES ir atskiros narės skatina demokratiją Baltarusijoje? Kaip yra apibrėžiamas Baltijos

²⁷ Tomas Janeliūnas, „A. Lukašenkos režimas ir visuomenės pasipriešinimas: trumpojo laikotarpio Baltarusijos įvykių scenarijai.“ Vilnius, 2020. <<https://bit.ly/3aGCMKo>> [Žiūrėta: 2020 04 17].

²⁸ Andžej Pukšto, Mantas Visockas, „Europos Sąjungos ir Baltarusijos santykiai 2004-2014 metais: Lietuvos vaidmuo.“ *Politikos mokslų almanachas*, 111-136, 2014. <<https://bit.ly/3gF8Sdj>> [Žiūrėta: 2020 04 17]

šalių ir Lenkijos santykis su Baltarusija? Kokį demokratijos skatinimo modelį labiau palaiko ES ir narės atskirai? Kas lemia politikos pokyčius ES narėse užsienio politikos gairėse?

Darbo objektas

Mokslinio tyrimo objektas yra ES vykdoma politika Baltarusijos atžvilgiu 2014-2020 metų laikotarpiu.

Darbo tikslas – remiantis teorine literatūra ir empiriniu tyrimu, nustatyti, kaip ES politika keitėsi Baltarusijos atžvilgiu prieš ir po įvykusių nesąžiningų rinkimų, kurie sukėlė masinius protestus šalyje.

Darbo uždaviniai

Siekiant įvertinti ES Baltarusijos atveju taikomą demokratijos skatinimo politiką, darbe bus keliami *šie uždaviniai*:

1. Remiantis moksline literatūra, aptarti svarbiausius demokratijos skatinimą įtakančius veiksnius, apibrėžti materialistines ir normatyvines teorines prielaidas;
2. Išnagrinėjus teorijas, atlikti pasirinktų valstybių narių demokratijos skatinimo politikos analizę Baltarusijos atžvilgiu;
3. Atskleisti, ES institucijų EVT, EP ir EK įgyvendintus veiksmus demokratijos skatinimo politikos atžvilgiu Baltarusijoje.

Metodologija ir metodika

Dokumentų analizė

Siekiant įvertinti konceptualius skirtumus, buvo atlikta kokybinė turinio ir dokumentų analizė, kurios metu buvo tiriami bendrieji demokratijos skatinimo bruožai oficialiuose vyriausybės dokumentuose: Baltijos ir Lenkijos valstybėse bei ES institucijose. Ši turinio analizė buvo pagrįsta kiekvienos vyriausybės pirminių šaltinių (iš užsienio reikalų ministerijų, prezidentūros teikiamų ataskaitų, viešų pasisakymų, valstybių vadovų susitikimų, kurie buvo prieinami užsienio kalba) apimančius nuo 2014-ųjų pradžios iki 2020-ųjų. Pateiktos atrinktos oficialios strategijos, dokumentai ir kalbos apie demokratijos skatinimą ir bendrą užsienio, gynybos ir vystymosi politikos planą. Turinio analizė sistemingai atskleidė demokratizacijos supratimą, požiūrį į autoritarinę valstybę ir demokratijos skatinimo tipą. Šio darbo ribotumas pasižymi tuo, kad analizuojamos tik kelios ES narės, o ne visos sudarančios Sąjungą.

Empiriniame tyrime nuspręsta naudotis ES oficialiomis duomenų bazėmis, kuriose yra pateikta informacija apie finansinę paramą skirtą demokratijai skatinti. Analizuojama EK skiriama parama

Baltarusijai nuo 2014 m. iki 2020 m. Pasitelkus valstybių užsienio politikos dokumentų analizę, lyderių viešas kalbas, skiriamą paramą demokratijos skatinimo sektoriams, Europos kaimynystės ir partnerystės priemonės (toliau – EKP), Europos demokratijos ir žmogaus teisių priemonės, asignavimus, susitarimus, sankcijas yra analizuojama pasirinktų narių ir pačios Sąjungos naudojama politika Baltarusijos atveju prieš rinkimus ir po jų.

Baltarusijos atvejo analizė yra pasirinkta dėl to, kad pasižymi sudėtinga politine raida po Šaltojo karo, valstybė demonstruoja demokratijos „perėjimo paradigmos“ nesėkmę, santykiai su pasirinktomis valstybėmis gali būti įvardinti santykių pagerėjimais ir susilpnėjimais. Naujausi įvykę politiniai pokyčiai, pilietinės visuomenės aktyvumo proveržis, griežtas vyriausybės atsakas į taikius protestuotojus, kelia dilemas dėl ES atstovavimo žmogaus teisių pažeidimo metu. Išorės veikėjų elgesys ir pasirinktos priemonės demokratijos skatinimo metu, atskleidžia tikruosius valstybių motyvus.

Pasirinkta analizuoti ES institucijas (EVT, EK ir EP), Baltijos šalis, Lenkiją remiantis suteikta Europos šalių finansine parama, pasirinktomis diplomatinėmis priemonėmis kaip parama ir sankcijos Baltarusijai tyrimo laikotarpiu, kuriame daugiausiai paramos skyrė minėtosios valstybės.²⁹ Tai pat Lietuva ir Lenkija, pirmosios, kurios ėmėsi veiksmų ES, suteikiant paramą Baltarusijos opozicijai bei skatino ES institucijas imtis veiksmų prieš nederamą elgesį su pilietinės visuomenės nariais. Baltarusijos prekybos balanso, eksporto ir importo analize, atskleidžiama, kad importo rodikliu atžvilgiu, šios valstybės papuola į penketuką.³⁰ Taip pat Baltijos šalys yra analizuojamos kaip atskiros valstybės norint atskleisti valstybių panašumus ir skirtumus. Šio darbo rėmuose suprantama, kad ES yra lėtas derybinis objektas ir pastebėti politikos pokytį yra sudėtinga dėl trumpo laiko ir vis dar vykstančių protestų, tačiau galima įvardinti Sąjungos pasirinkimą Baltarusijos atžvilgiu.

Tyrimo laikotarpis apima nuo 2014 m. Krymo aneksijos (laikotarpis pasirinktas, nes dokumentų analizės metu pastebėtas santykių pagerėjimas) iki 2020 m. įvykusių Baltarusijos prezidento rinkimų, kuriuos šeštą kartą iš eilės laimėjo A. Lukašenka. Pasak, opozicijos rinkimų štabo, jų turimais duomenimis iš rinkimų apylinkių, už kandidatę Sviatlaną Cichanouską balsavo 70-80 % gyventojų.¹⁰ Po šių rinkimų, šalyje prasidėjo masiniai protestai bei žiaurus vyriausybės elgesys su taikiais protestuotojais. ES ir narės ėmėsi veiksmų dėl įvykių Baltarusijoje.

²⁹ WITS, „Belarus Exports“, 2014-2020. <<https://bit.ly/3brxH97>> [2021 05 05].

³⁰ WITS, „Belarus Exports“.

1. DEMOKRATIJOS SKATINIMO TEORIJOS

1.1. Demokratijos skatinimo teorijų variantai

Po įvykusios trečiosios demokratizacijos bangos, tarptautinių santykių teorija – demokratinės taikos teorija (angl. democratic peace theory) pasižymėjo pagrindine idėja, kuri akcentuoja demokratinų valstybių tarpusavio solidarumą, todėl yra daroma prielaida, kad kuo daugiau tokių valstybių pasaulyje yra, tuo mažesnė karinio konflikto tikimybė. Remiantis demokratinės taikos siūlymu, esamos demokratijos pasižymi ne tik norminiais reikalavimais, bet ir tam tikromis strategijomis bei interesais skatinant demokratiją visame pasaulyje. Įvardijamos demokratijos plėtros priežastys: vidinė nauda (saugumas, prekyba ir investicijos), kolektyvinis (tarptautinė taika, abipusiai naudingas bendradarbiavimas) ir visuomeninis interesas. Pastebime, kad paminėtas demokratinės taikos teorijos požiūris suponuoja priešpriešą realistinėms tarptautinių santykių teorijoms. Pasak jų, tarpvalstybiniai konfliktai kyla iš anarchinės tarptautinės sistemos prigimties. Tuo tarpu demokratinės taikos teorija yra priskiriama liberaliųjų tarptautinių santykių teorijų grupei, kuri išreiškia požiūrį, kad vidinių valstybių politikos bruožai yra svarūs faktoriai nagrinėjant valstybių elgesį. Apibendrinant, pastebime, kad demokratijos plėtra yra suprantama kaip teigiama visuotinė gėrybė, kurios galima siekti dėl jau minėtų priežasčių. Kita vertus, demokratijos plėtros priežastys pasižymėdamos skirtingais tikslais kelia dvejones, kokį demokratijos skatinimo tipą gali pasirinkti valstybės.

Vis dėlto, dabartiniams tarptautinės demokratijos skatinimo tyrimams būdinga savita įtampa. Viena vertus, daugelis mokslininkų sutinka, kad nuo 1990 m. demokratijos skatinimas iš tikrųjų tapo svarbiu tikslu, kuriuo vadovaujamosi Vakarų demokratijų užsienio ir vystymosi politikoje.³¹ Kita vertus, yra pastebimas diskusijų metu išryškėjantis sutarimas, kad šis norminis tikslas yra reguliariai ignoruojamas, kai jis susiduria su ekonominiais ir saugumo interesais.³² Galime teigti, kad demokratijos skatinimo motyvų pasirinkimas tampa svarbus norint sužinoti politikos pokytį.

Viena vertus, pastebima, kad norminis tikslas ir ekonominiai interesai yra aiškiai išskirti. Kita vertus, demokratijos skatinimas gali būti vaizduojamas kaip užsienio politikos strategija, leidžianti demokratinėms valstybėms tuo pačiu metu siekti interesų ir laikytis normų. Kadangi, demokratiniai režimai laikomi savaime taikiais, bendradarbiaujančiais ir linkusiais į ekonominę tarpusavio priklausomybę, demokratijos sklaida žadama apčiuopiamos naudos.³³ Tuo pačiu demokratijos

³¹ McFaul, Michael, „Democracy Promotion as a World Value.“ *The Washington Quarterly*, 2005, 147–163.

³² Youngs, Richard, „Trends in Democracy Assistance: What Has Europe Been Doing?.“ *Journal of Democracy*, 2008, 160–169.

³³ Jonas Wolff, Iris Wurm, „Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification.“ *Security Dialogue*, 42(2), 2011, 77-96.

skatinimas atitinka demokratių visuomenių norminius polinkius.³⁴ Reikia paminėti, kad atsižvelgdami į faktinę demokratijos skatinimo praktiką atskirose šalyse, mokslininkai diskutuoja, kad norminis demokratijos skatinimo tikslas ir kitos užsienio politikos nuostatos, tokios kaip saugumas ar ekonominiai interesai, dažnai prieštarauja siekti demokratių vertybių sklaidos.³⁵ Galime teigti, kad vyraujantys interesai ir normos nors yra atskirti, tačiau gali būti tarpusavyje susiję.

Demokratijos skatinimas gali būti išreikštas kaip „pagalba demokratijai“ ar „demokratijos palaikymas.“ Šiame darbe daugiausiai bus vartojamas demokratijos skatinimo politikos terminas. J. Wolff ir I. Wurm (2011) straipsnyje „Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification“ demokratijos skatinimą suskirsto į septynis skirtingus tipus, atsižvelgiant į tam tikros demokratijos skatinimo sistemos panaudojimo tikslus ir priežastis šalies užsienio politikoje. Teoretikai teigia, kad demokratijos skatinimo tipai gali būti: retoriniai (angl. rhetoric), instrumentiniai (angl. instrument), antrinis tikslas (angl. secondary aim), pagrindinis tikslas (angl. primary aim), reguliavimo normos (angl. regulative norm), konstitucinės normos angl. (constitutive norm) bei hegemoninis projektas (angl. hegemonic project).³⁶

Reikia pažymėti, kad šiame darbe analizuojami du tipai: instrumentinis (materialistinė demokratijos skatinimo teorija) ir reguliavimo norma (normatyvinė demokratijos skatinimo teorija). Remiantis J. Wolff ir I. Wrum straipsniu „Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification“ (2011) taip pat bus pristatomi demokratijos skatinimo motyvai.

Autoriai teigia, kad yra iššūkis teoriškai suvokti „demokratijos skatinimą“ kaip demokratinės užsienio politikos tikslą ir strategiją įtvirtinant empirinius demokratijos skatinimo tyrimus teorinėse tarptautinių santykių perspektyvose. Šiame darbe teorinis pagrindas yra dvejose autorių išskirtos teorinės prieigos, analizuojama demokratijos skatinimo politika ES ir jos narių atžvilgiu. Autoriai esamas tarptautinių santykių teorijas modifikuoja, tam kad demokratijos skatinimas būtų įtrauktas į demokratių valstybių užsienio politiką.³⁷ Materialistinė demokratijos skatinimo teorija yra pagrįsta modifikuotu neoklasikiniu realizmu bei komerciniu liberalizmu. Tuo tarpu, normatyvinė demokratijos skatinimo teorija remiasi normatyviniais demokratinės taikos ir sociologinio institucionalizmo paaiškinimais.

Viena vertus, pastebima pažanga tyrimų, kurie analizuoja demokratijos skatinimą užsienio šalyse.³⁸ Kita vertus, ši sritis kelia diskusijas skirtingų tarptautinių santykių doktrinos. Nors esama diskusijų dėl demokratijos skatinimo įgyvendinimo bei naudojamų strategijų, vis dėlto, besikeičianti

³⁴ Wolff, Wurm, 77-96.

³⁵ Dandashly, 62-82.

³⁶ Wolff, Wurm, 77-96.

³⁷ Wolff, Wurm, 77-96.

³⁸ Assem Dandashly, 62-82; Christine Hackenesch, 419-437; Jan Hornat, 70-81.

tarptautinė aplinka ir nauji įvykiai parodo, kad trūksta empirinių tyrimų bei gilesnių teorinių diskusijų, kurios prisidėtų prie demokratijos skatinimo politikos motyvų ir įgyvendinimo. Šio darbo rėmuose, pirmiausiai pateiksime teorines prieigas, kurios parodo teigiamus ir neigiamus donorų demokratijos skatinimo motyvus. Išanalizavus motyvus, pereisime prie išorinės materialistinės ir normatyvinės demokratijos skatinimo teorijų diskusijų. Galiausiai naudojantis sąvokų operacionalizacijos metodu, bus išskirti būdingi bruožai pasirinktam demokratijos skatinimo tipui pagal kuriuos bus konstruojamas empirinis tyrimas.

Apibendrinant, teorinių diskusijų metu yra ieškoma atsakymo, kaip normatyvinė demokratijos skatinimo teorija (paremta normomis) bei materialistinė teorija, (grindžiama interesais) formuoja sprendimus, kuriuos demokratijos politikos propaguotojai priima tarptautinėje arenoje.

1.2. Demokratijos skatinimo motyvai

1.2.1. Utilitarinis aiškinimas

Jonas Wolff ir Iris Wurm straipsnyje „Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification“ (2011) aptaria demokratinės taikos pagrindinių tyrimų programas susijusias su demokratine užsienio politika. Analizėje autoriai pateikia konkuruojančius demokratinės taikos paaiškinimus bei argumentus už ir prieš demokratijos skatinimą.

Demokratių taikos teorijų ištakos akcentuoja, kad racionalūs piliečiai vengia karo rizikos, demokratinės valstybės tarpusavyje nekariauja, o tokių valstybių plėtra tarptautiniu lygiu yra naudinga visoms demokratinėms valstybėms, pažymima, kad nusistovėjusios demokratijos gali turėti ne tik norminį reikalavimą, bet ir strateginį interesą išplėsti demokratiją visame pasaulyje.³⁹ Kritikai abejoja dėl egzistuojančios demokratinės taikos, nors ir sutinkama, kad demokratinės valstybės nekovoja tarpusavyje.⁴⁰ Kai kurie teigia, kad demokratijos yra taikesnės viena kitai dėl bendros kultūros, kiti mano, kad pagrindinis veiksnys yra struktūrinis. Pirmosios nuomonės šalininkai teigia, kad demokratinės visuomenės politinę kultūrą galima prilyginti normai, dėl to ginčai yra sprendžiami taikiomis priemonėmis. Antrojo paaiškinimo šalininkai teigia, kad politinės institucijos demokratijose yra svarbesnės už jų piliečių palaikomas normas.⁴¹ Demokratinei politinei sistemai būdingas valdžių atskyrimas, kontrolė ir pusiausvyra, kuri riboja išrinktų lyderių galimybes pradėti karą. Taigi, galime teigti, kad kilus konfliktui tarp dviejų demokratių šalių, lėtas nacionalinio saugumo sprendimų priėmimo procesas abiejose pusėse suteikia pakankamai laiko diplomatams taikiai išspręsti konfliktą. Pagrindinėmis karo priežastimis gali tapti nedemokratių valstybių plėtra,

³⁹ Ruvimbo Natalie Mavhiki, „Does democracy promotion promote democracy? The Zimbabwean case.“ Daktaro disertacija, Lingnan University, 2016.

⁴⁰ Mc Faul Michael, „Democracy Promotion as a World Value.“ The Washington Quarterly, 2004.

⁴¹ Ruvimbo, 147.

jų nenuspėjamas elgesys bei galima grėsmė kitų valstybių atžvilgiu. Kita vertus, lėtas sprendimų priėmimo procesas gali būti neigiamas sprendžiant humanitarines problemas. Vis dėlto, pastangos globalizuoti demokratinio režimo tipą yra veiksminga ir tvari strategija tarptautinei taikai ir saugumui stiprinti. Atsižvelgiant į skiriamus finansinius išteklius, išleistus ginkluotei ir karui, „investicijos“ į demokratijos skatinimą žada materialinę grynąją naudą. Kita vertus, nors autoriai teigia, kad demokratijos skatina demokratinį racionalumą, tačiau atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad taip nėra.⁴² Atidžiau pažvelgus į skirtingus paaiškinimus, pateiktus siekiant paaiškinti demokratinę taiką ir jų įtaką išorės demokratijos skatinimui, paaiškėja, kad iškyla diskusijų dėl valstybių motyvų skatinant demokratiją tarptautinėje aplinkoje.

J. Wolff ir I. Wurm (2011) pateikia argumentus, kurie parodo atsirandančius demokratijos skatinimo trikdžius žvelgiant į demokratijos skatinimo išlaidas ir naudą, o tai siūlo „svarbias priežastis susilaikyti nuo demokratijos skatinimo“.⁴³ Atliktame tyrime teigiama, kad demokratizacija yra sudėtingas ir konfliktų keliamas procesas.

Pirma yra išskiriama laiko nuoseklumo problema. Demokratijos skatinimas yra „vidutinio ir ilgo laikotarpio pastangos, o potencialūs atlygiai gaunami ne greitai, tačiau išlaidos yra neatidėliotinos“ (žr. 1 paveikslas). Pavyzdžiui, dauguma Sąjungos demokratinį lyderių yra renkami daugiausiai dvejoms kadencijoms dėl to, kiekvienas nori būti racionaliai perrinktas, o tam reikia įgyvendinti trumpalaikius užsibrėžtus tikslus.⁴⁴ Ilgalaikių darbotvarkių skatinimas gali būti nenaudingas trumpalaikėje perspektyvoje. Tai galėtų paaiškinti, kodėl daugumoje demokratizavimo iniciatyvų daugiausia dėmesio skiriama laisviems ir sąžiningiems rinkimams, nes rezultatai yra greitai ir pastebimi iškart nei demokratijos gilinimo procese.

Antra, demokratijos skatinimo rezultatai yra „ne tik pavėluoti, bet ir nesaugūs“. Faktinės donorų išlaidos dažnai viršija numatytą limitą, nes norint įdiegti naujas valdymo formas reikia laiko. Po pergalės rinkimuose senas sistemas reikia pakeisti naujomis ir negarantuojama, kad joms pasiseks. T. Carothers (2002), P. C. Schmitter (1995) J. J. Linz (1998) atlikdami demokratizacijos tyrimus nustatė, kad „demokratizacijos procesai gali turėti įvairių rezultatų, o stabili liberali demokratija yra tik vienas ir galbūt mažai tikėtinas rezultatas“.⁴⁵

Trečia, galimą atlygį reikia palyginti su galimomis sąnaudomis, atsirandančiomis dėl demokratizacijos procesui būdingos rizikos. J. Wolff ir I. Wurm (2011) teigia, kad išorinė

⁴² Wolff, Wurm, 87.

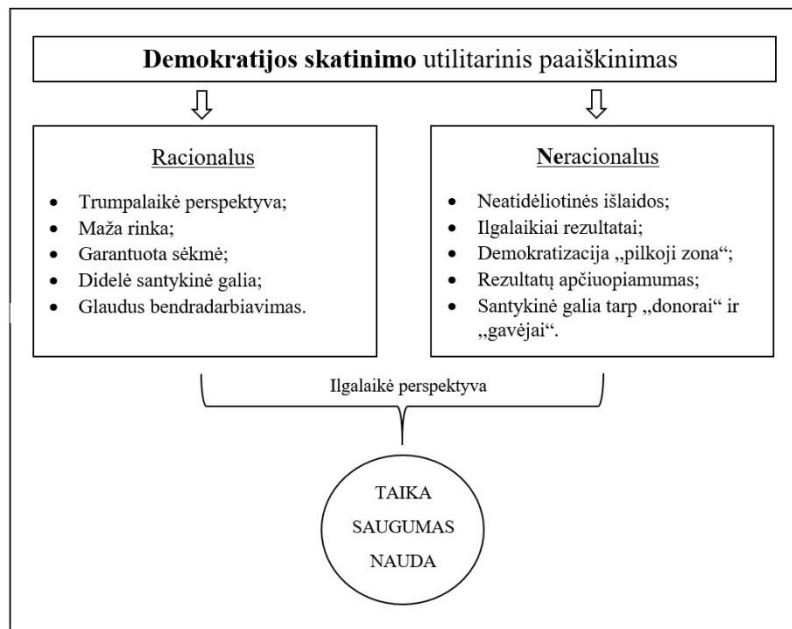
⁴³ Bruce Bueno de Mesquita, George W. Downs, „Intervention and Democracy.” *International Organization*, vol.60, no 3, 2006, 627 - 649.

⁴⁴ European Parliament, „How are the Commission President and Commissioners appointed?.“ 2017. <<https://bit.ly/3uTNKnU>> [Žiūrėta 2021 04 17].

⁴⁵ Juan J. Linz, „Democracy's Time Constraints.“ *Democracy and Time*, 19(1), 1998, 19-37.

demokratizacija turi būti naudingesnė už tarptautinės taikos, prekybos ir bendradarbiavimo naudą, tačiau „demokratijos vertė yra ginčijama šalims, kurios patiria režimo keitimo procesą arba lieka įstrigusios „pilkojoje zonoje tarp autokratinio ir demokratinio valdymo“.

1 paveikslas. Demokratijos skatinimo utilitarinis paaiškinimas

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis T. Carother (2002) ir P. C. Schmitter (1995), J. Wolff ir I. Wurm (2011).

Ketvirta, vadovaudamasis šiuo argumentu, P. C. Schmitter ir kt. (1999) teigia, kad „išorės demokratijos skatinimo ir apsaugos (angl. democracy promotion and protection) grynasis poveikis demokratizacijai greičiausiai bus tik nereikšmingas nustatant rezultata, todėl atskirai sunku įvertinti ir nuspėti galimą sėkmę“. Kadangi, demokratizacija iš esmės yra vidinis procesas (atsižvelgiant į šalies veikėjų norą), utilitarinis požiūris gali būti neteisingas, jei manoma, kad išorės veikėjai gali pasiekti apčiuopiamų rezultatų išorinio režimo keitimo metu. Demokratizacijos procesą gali apsunkinti, jei priimanti visuomenė nėra pakankamai pasiryžusi ar nepasiruošusi pokyčiams, kuriuos inicijuoja kita valstybė.

Remdamasis šiuo argumentu, J. Monten (2005) iškelia penktąjį santykinės galios iššūkį, kai užsienio pastangų sėkmė „priklauso nuo drastiškų santykinų galios asimetrijų tarp „donorų“ ir „priimančiųjų šalių“.⁴⁶ Jei donoras yra žymiai galingesnis už gavėją, sėkmingo perėjimo tikimybė yra didesnė. Galiausiai, tarptautinio bendradarbiavimo dėl paramos demokratijai problema gali būti įvardijamas kaip iššūkiu. Pasak, I. Wrum ir J. Wolff autorių, prie vienos šalies demokratizavimo,

⁴⁶ Monten, J., „The Roots of the Bush Doctrine Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S.“ *Strategy*, 2005, 112-156.

vienu metu, prisideda kelios donorių agentūros (angl. donor agencies). Taip pat reikia paminėti, kad sėkminga vienos šalies demokratizacija tampa pasauliniu visuomenės gėriu, iš kurios bet kuri šalis gali gauti naudos (demokratinės taikos argumentas – bendradarbiaujant politiškai ir ekonomiškai). Pavyzdžiui, mažesnės donorių agentūros pirmiausia laukia, kol didesnės finansuos programas. Taigi, J. Wolff ir I. Wurm (2011) siūlo donorams atrankinių paskatų (šalutiniai mokėjimai) arba pabrėžiamas glaudus tarptautinis koordinavimas (naštos pasidalijimas), kuris iš esmės slopina „laisvą važiavimą.“⁴⁷

Kita vertus, autorius parodo, kad demokratijos skatinimas yra racionalus tik esant labai specifinėms sąlygoms: geros ir gana trumpalaikės sėkmės perspektyvos, maža rizika, didelė santykinė galios asimetrija ir atrankinės paskatos ar glaudus tarptautinis koordinavimas. Teigiama, kad jei šios sąlygos bus įvykdytos, demokratijos propaguotojai pasirinks bet kurią tinkamą priemonę – nuo užsienio pagalbos iki karinės intervencijos.

Apibendrinant, reikia akcentuoti, kad valstybės politiką demokratijos skatinimo metu gali lemti aukščiau pateikti veiksniai. Galime teigti, kad demokratijos skatinimas yra neracionalus trumpalaikiu laikotarpiu, o ilgalaikėje perspektyvoje – tai yra naudinga. Valstybės atsižvelgdamos į galimas išlaidas ir naudą gali rinktis racionalius ar neracionalius politikos įgyvendinimo etapus.

1.2.2. Normatyvinis aiškinimas

J. Wolff ir I. Wurm (2011) remdamasis kultūrinio ir norminiu požiūriu į demokratinę taiką teigia, kad „demokratiškai socialiai nusiteikę piliečiai ir lyderiai yra įpratę konfliktus spręsti taikiai ir bendru sutarimu.“⁴⁸ Demokratinėse visuomenėse vyrauja „ribota konkurencijos demokratinė norma“⁴⁹, kuri pabrėžia tarpininkavimą, derybas ir kompromisus.

Normatyvinis paaiškinimas, viena vertus, sustiprina utilitarinį argumentą demokratijos skatinimo labui. Galime teigti, kad nusistovėjusios demokratijos pagal išvardintus argumentus turėtų būti suinteresuotos plėsti demokratinį valstybių bendruomenę. Kita vertus, reikia paminėti, kad demokratijos skatinimas reiškia universaliai suvoktų vertybių skleidimą. Tada demokratijos skatinimas yra įtvirtintas demokratinėje kultūroje, kaip morališkai teisingas dalykas – liberali misija.⁵⁰ Be to, tai reiškia, kad demokratinės vyriausybės ir visuomenės turi „natūralų“ norminį ryšį su demokratinėmis (opozicijos) jėgomis ir judėjimais, kurie kitose šalyse įvardijami kaip „moralinis

⁴⁷ „Zuikiavimas“ (angl. free riding), naudojimas kolektyvine preke nepatiriant dalyvavimo jo gamyboje išlaidų. Laisvo važiavimo problema analitiškai buvo suformuluota amerikiečių politinio ekonomisto Mancuro Olsono knygoje

„Kolektyvinio veiksmo logika: viešosios gėrybės ir grupių teorija“ (1965).

⁴⁸ Wolff, Wurm, 77-96.

⁴⁹ Dixon, 56.

⁵⁰ Dixon, 60.

impulsas“, kuris siūlo jas remti prieš engiančias vyriausybes.⁵¹ Galime teigti, kad demokratinės valstybės skatins demokratiją dėl moralės ir atsakomybės gerinti kitų visuomenės narių padėtį.

Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį į siūlomus kontrargumentus. Minėtą demokratijos skatinimo išvadą galima paneigti dviem argumentais, kurie vienodai remiasi liberaliomis demokratinėmis normomis, tačiau „[...]išorinį kišimąsi į politinių pokyčių procesus[...]“ daro problematiškus.⁵² Galime teigti, kad esminė problema yra ta, kad demokratijos skatinimas, net jei juo vengiama naudoti jėgą, yra atviras kišimasis į kitos valstybės politinį režimą. Tai, pirma, prieštarauja apsisprendimo normai, pagrindiniam principui demokratiniam mąstyme. Pagarba apsisprendimui ir kiekvienos visuomenės teisė į savarankišką politinės evoliucijos procesą rodo suvaržymo ir nesikišimo politiką.⁵³ Bet koks aktyvus įsitraukimas į kitų valstybių vidaus politinius reikalus – kuris yra nepripažįstamas, kad gali būti neutralus – pažeidžia pagrindinę liberaldemokratinę normą.⁵⁴ Galime daryti prielaidą, kad valstybės norėdamos skatinti demokratiją susiduria su dilema dėl propaguojamų demokratijos normų ir vertybių.

Autorius teigia, kad antras svarbus aspektas yra tai, kad pasaulyje, kurį sudaro ne tik demokratijos, demokratinė užsienio politika, kuria siekiama užmegzti abipusį pasitikėjimą ir palaikyti tarptautinę taiką, turi užmegzti tarptautinius bendradarbiavimo ir partnerystės santykius ir su kitomis valstybėmis, kurių atstovai nėra pakankamai demokratiški.⁵⁵ Strategija, kuria siekiama pašalinti partnerio galią, remiamos opozicinės grupės prieš „partnerių“ valdžią ir bendradarbiavimas priklauso nuo pačių nustatytų politinių standartų, sistemingai yra skatinamas konfliktas ir tarpusavio nepasitikėjimas. Tada demokratijos skatinimas sustiprina tarptautinės atskirties ir grupių dinamikos procesus, kurie užuot prisidėję prie taikos ir kolektyvinės gerovės, padidina karo riziką.⁵⁶ Pasak, J. Wolff bei I. Wurm (2011) teigiama, kad akademiniuose tyrimuose yra iššūkis teoriškai suvokti „demokratijos skatinimą“ kaip demokratinės užsienio politikos tikslą ir strategiją. Todėl galime daryti prielaidą, kad demokratijos skatinimo politikos sprendimo priėmimo proceso metu, valstybės susiduria su dilema: dialogo užmezgimas su šalimi, kuri laikosi arba nesilaiko universalių vertybių, kurias siūlo propaguojanti valstybė.

Vis dėlto yra daug mažiau lyginamųjų demokratijos propaguotojų tyrimų, kuriais būtų siekiama sistemingai nustatyti demokratijos skatinimą skatinančius ir nukreipiančius veiksnius.⁵⁷ Šių veiksmių

⁵¹ Wolff, Wurm, 77-96.

⁵² Wolff, Wurm, 77-96.

⁵³ Smith S., Hadfield A., „Liberalism and foreign policy.“ *Theories – Actors – Cases*, 2008, 49–70.

⁵⁴ Nicolas Bouchet, „The democracy tradition in US foreign policy and the Obama presidency.“ *International Affairs*, 89(1), 2013, 31–51.

⁵⁵ Czempiel, 40.

⁵⁶ Kahl, 151.

⁵⁷ Carothers Thomas, „Democracy Assistance: Political Vs. Developmental?.“ *Journal of Democracy*, 2009, 5–19.

paieška yra pagrindinis teorinio ir empirinio tyrimo tikslas. Šiame darbe yra analizuojama, kas labiau – interesai ar normos – formuoja sprendimus, kuriuos demokratijos propaguotojai priima susidūrę su skirtingais tikslais.

Tačiau, skatinant demokratiją, normų ir interesų konfliktus lydi vidiniai tikslų konfliktai, kurie būdingi skirtingų demokratijos skatinimo tikslams. Pavyzdžiui, padidėjęs politinis dalyvavimas, tuo pačiu pagerinant tam tikro politinio režimo atstovavimo kokybę, gali kelti pavojų nestabilių demokratiškos institucijų stabilumui ir veiksmingumui. „Procesinės“ ir „esminės“ demokratijos normos taip pat gali susidurti, kai demokratiškai išrinkta paramą gaunanti vyriausybė vykdo politiką, kuri laikoma nedemokratiška. Tokiuose vidiniuose konfliktuose norminės gairės yra dviprasmiškos, todėl interesų ir normų konfrontacija tampa neryški. Kadangi, kiekvienas būdingo konflikto sprendimas reiškia normų pažeidimą vieno su demokratija susijusio tikslo atžvilgiu, tai leidžia donorams išspręsti išorinius konfliktus, siekiant nacionalinių interesų, aiškiai nesilaikant deklaruoto tikslo demokratijos skatinimo.⁵⁸

1.3. Materialistinė demokratijos skatinimo teorija

Kaip minėta anksčiau, dabartiniams tarptautinės demokratijos skatinimo tyrimams būdinga savita įtampa. Viena vertus, demokratijos skatinimas gali būti įvardijamas kaip svarbiu tikslu, kuriuo vadovaujamosi politikoje, kita vertus, šis norminis tikslas gali būti reguliariai ignoruojamas, kai susiduriama su ekonominiais ir saugumo interesais.

Materialistinės demokratijos skatinimo teorinį pagrindą sudaro neoklasikinis realizmas, kuris įtraukia tiek išorinius, tiek vidinius kintamuosius.⁵⁹ Neoklasikinis realizmas sujungia vidinius ir išorinius kintamuosius, kurie skatina kurti užsienio politiką. Taip pat užsienio politikos sprendimus aiškina per tam tikrus istorinius įvykius, papildant tokiais kintamaisiais kaip vidaus politika, pajėgumas ir procesai, valstybės valdžia ir ketinimai, lyderių suvokimas apie jėgas, puolimo ir gynybos.⁶⁰ Taip pat, autoriai mokslinėje literatūroje teigia, kad ekonominė tarpusavio priklausomybė turi teigiamą poveikį šalių santykiams. Pagal Keohane'o ir Nye'o apibrėžimą, tarpusavio priklausomybė⁶¹ riboja veiksmų savarankiškumą. Ekonominiai modeliai ir saugumas yra istoriškai siejami, o tvirti ekonominiai ryšiai reiškia, kad santykiai su kita valstybe išliks mažiau konfliktiški.⁶² J.S. Nye tai pavadino „komerciniu liberalizmu.“⁶³ Pagrindinis komercinio liberalizmo logikos

⁵⁸ Jonas Wolff, Hans-Joachim Spanger, „The interaction of interests and norms in international democracy promotion.“ *Journal of International Relations and Development*, 20(01), 2017, 80-107.

⁵⁹ Gideon Rose, „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy.“ *World Politics*, 1998, 146.

⁶⁰ Fareed Zakaria, „From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role.“, 1999, 243.

⁶¹ Paaiškinimas: tai reiškia abipusę priklausomybę, kurioje priklausomybė apibrėžiama kaip „būsena, kurią lemia arba reikšmingai veikia išorės jėgos“, Keohane, Nye, 1977.

⁶² Mastanduno, 110.

⁶³ Yuleng Zeng, „Economic Interdependence, Power, and Peace: A Rationalist Study of Commercial Liberalism.“, Daktaro disertacija, University of South Carolina University of South Carolina, 2020.

pagrindas – padidėję prekybos srautai sumažina karo galimybę dėl baimės prarasti ekonominę naudą.⁶⁴

J. Wolff ir I. Wrum demokratijos skatinimą įterpia į minėtas užsienio politikos teorijas. Paminėtos teorijos bando parodyti, kad valstybių vykdoma demokratijos skatinimo politika gali turėti skirtingą siekiamą tikslą. Kalbant apie tikslus, demokratijos skatinimas gali būti suprastas per donoro ir gavėjo vyraujančius motyvus.⁶⁵

Neorealizme valstybės interesai pirmiausia kyla iš materialios tikrovės, tai yra galimybių ir santykinės galios pasiskirstymo anarchinėje sistemoje.⁶⁶ Anarchinės struktūros vienetų tarpusavio sąveika suteikia pagrindinį susidomėjimą išlikimu ir galimus interesus susijusius su saugumu, valdžia, gerove, prestižu ir t.t. o, tai yra „dalykai, kuriuos valstybė turi užtikrinti, kad išlaikytų savo vietą jėgų pusiausvyroje“.⁶⁷ Pasak autorių, galime teigti, kad bet kokie kultūros, ideologijos skirtumai, ar kitos mintys yra svarbios, bet lieka antrame plane ir galiausiai gali būti sutrumpintos iki „tam tikrų materialinių galimybių išraiškų“ (žiūrėti 1 lentelė). Galime teigti, kad remiantis šiomis įžvalgomis, valstybės interesai, kurie grindžiami saugumu, galia yra įtvirtinami užsienio politikos kryptimi, o demokratijos skatinimo politika yra naudojama kaip antraeilis tikslas.

Vyraujanti nuomonė apie demokratijos propaguotojus, susiduriančius su prieštariniais tikslais, sutampa su tuo, ką T. Carothers įvardino „pusiau realistiniu požiūriu į demokratijos skatinimą“. Šiuo požiūriu demokratijos skatinimas yra svarbus, tačiau antraeilis užsienio politikos tikslas. Kai demokratijos skatinimo tikslas pasirodo „[...]prieštaraujantis ekonominiams ar saugumo interesams [...], jis paprastai yra ignoruojamas[...]“.⁶⁸ Apibendrinamas lyginamojo tyrimo rezultatus, P. Schraederis⁶⁹ daro panašią išvadą, kad „[...]demokratijos skatinimas paprastai pažeidžiamas, kai normatyvinis demokratijos tikslas prieštarauja kitiems užsienio politikos interesams[...]“⁷⁰. Atliktas tyrimas susijęs su prieštariniais demokratijos skatinimo tikslais, patvirtina šį pastebėjimą.⁷⁰ Galime teigti, kad autorių argumentas susijęs su tikslu skatinti demokratiją, kuris yra įvardijamas kaip antrinis, palyginti su kitais užsienio politikos tikslais, apjungia du skirtingus pagrindus. Viena vertus, valstybės skatina demokratiją, nes tikisi, kad bus atlyginta pagal materialinius interesus. Taigi, demokratijos skatinimas turi atitikti kitas priemones, kurios gali tarnauti nacionaliniams interesams.

⁶⁴ Zeng, 25.

⁶⁵ Anne Wetzel, Jan Orbie, Fabienne Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion.“ *Cambridge Review of International Affairs*, 28(1), 2015, 21-34.

⁶⁶ Waltz, *Theory of International Politics*, London, 1979, 98.

⁶⁷ Kitchen, „Systemic pressures and domestic ideas.“ *Review of International Studies*, 36(1), 2010, 128.

⁶⁸ Carothers Thomas, „Aiding Democracy Abroad.“ *Latin American Politics and Society*, 44(1), 2002, 155-161.

⁶⁹ Schraeder Peter J., „The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American.“ *Democratization*, 2003, 21-44.

⁷⁰ Grimm Sonja, Julia Leininger, „Not all Good Things Go Together: Conflicting Objectives in Democracy Promotion.“ *Democratization*, 2012, 391-414.

Žvelgiant iš šios perspektyvos, nėra prieštarų tikslų, o tik konkuruojančios priemonės. Kita vertus, „normatyvinio demokratijos tikslo“ sąvoka⁷¹ nurodo interesų ir normų hierarchiją. Čia vyrauja nuomonė, kad atvirai susidūrusios vyriausybės siekia, jų manymu, „savo nacionalinių interesų“, net jei tai reiškia normatyviai netinkamą elgesį.

Galime teigti, kad nėra jokių abejonių, kad demokratinė vyriausybė užsienio politika orientuota į demokratijos skatinimą nesilaiko idealaus tipo strategijos susijusios su demokratinėmis vertybių ir institucijų plitimu bet kokiomis aplinkybėmis. Taip pat svarbu, ką vyriausybė suvokia kaip savo šalių nacionalinius interesus, kurie turi įtakos dėl demokratijos skatinimo tikslo. Apibendrinant, nė viena interpretacija neįtikina. Atitinkamai demokratijos skatinimas paprastai nėra laikomas „[...]grynai minkšta[...]“ norma, o kaip „[...] pragmatiškas interesas, kuris sustiprina kitus interesus.[...]“⁷² Neoklasikinio realizmo požiūriu, kita vertus, tarptautinės normos daugiausia laikomos instrumentais, kuriais didžiosios valstybės gali prognozuoti savo įtaką ir skatinti savo interesus. Šios teorijos atstovai gali sutikti, kad demokratijos skatinimas gali būti gerų ketinimų objektu, tačiau teigia, kad šalys skatina demokratiją tik tuo atveju, jei tai yra suderinta su kitais strateginės ar ekonominės srities interesais. Net jei pripažįstama, kad ryšys tarp demokratijos skatinimo ir strateginių tikslų yra tik ilgalaikis, o kiti rūpesčiai, susiję su prekybos ir saugumo politika, turi trumpalaikį ir apčiuopiamą poveikį, yra supratimas, kad strateginis interesas „[...]skatinti demokratiją[...]“ tampa aktualus tik tada, kai tai netrukdo tiesioginiams interesams⁷³.

Remiantis autoriaus pastebėjimais, galime teigti, kad valstybių vienas iš svarbiausių tikslų yra įgyti kuo daugiau galios, nes tai leidžia užtikrinti išlikimą. Galia matuojama vertinant valstybės galimybes. Neoklasikinio realizmo atstovai laikosi požiūrio, jog tarptautinė politika tai „[...] nuolat besitęsianti kova dėl galios, kuri įvardijama kaip „saugumo dilema[...]“.⁷⁴ Vienas iš kintamųjų, kuris apibrėžia instrumentinį demokratijos skatinimo tipą yra įvardijamas kaip „galios siekimas“.

Neoklasikinio realizmo valstybės interesai pirmiausia kyla iš materialios tikrovės, tai yra galimybių ir santykinės galios pasiskirstymo anarchinėje sistemoje.⁷⁵ Pagal šią logiką demokratijos, nesvarbu, seniai ar neseniai susikūrusios, pačios skatins demokratiją, jei tai bus daroma atsižvelgiant

⁷¹ Schraeder, 21-44.

⁷² Sungmoon Kim, „Pragmatic Confucian Democracy: Rethinking the Value of Democracy in East Asia.“ *The Journal of Politics*, 79(1), 2017, 237-249.

⁷³ Thomas Risse, Nelli Babayan, „Democracy promotion and the challenges of illiberal regional powers: introduction to the special issue.“ *Democratization*, 22(3), 2015, 381-399.

⁷⁴ Paaikškinimas: vienos valstybės siekis sustiprinti savo saugumą, kitai valstybei gali atrodyti kaip grėsmės augimas ir sukelti tam tikrą reakciją. Todėl veikia principas, kai vienai valstybei sustiprinus savo saugumą, kitų valstybių saugumas sumažėja.

⁷⁵ Gustav Meibauer, „Interests, ideas, and the study of state behaviour in neoclassical realism.“ *Review of International Studies*, 46(1), 2020, 20-36.

į jų bendruosius strateginius ir ekonominius interesus ir jei jos bus pasirengusios priimti demokratijos skatinimą kaip priemonę įteisinti didėjančią įtaką.

Šios teorijos kritikai demokratijos skatinimą apibūdina kaip „[...]nenuoseklų, nenuoširdų ir menkai uždengiantį ekonominį interesą.[...]“ Jie teigia, kad demokratijos propaguotojai vengia iškelti demokratijos skatinimo tikslą aukščiau visų kitų interesų.⁷⁶ Taip pat teigiama, kad sprendimų priėmėjai skaičiuoja išlaidų ir naudos variantus ir jų galimus rezultatus. O tai rodo, kad kiekvieno sprendimo metu yra priimamas optimaliausias variantas norint pasiekti rezultatus. Vis dėlto, reikia akcentuoti, kad politika yra tarpasmeninis svarstymo ir įtikinėjimo procesas. Pripažįstant, kad interesų apibrėžimas gali skirtis, reikia pabrėžti, kad dalyviai siekia maksimaliai padidinti savo vertę ar naudingumą pagal pačių pageidavimus ir įsitikinimus apie laukiamą rezultatą.⁷⁷

Apibendrinant galime teigti, kad demokratijos skatinimo politikos veiksmus gali įtakoti interesai susiję su saugumo ir ekonomikos užtikrinimu, o demokratija išliks kaip antraeilis siekiamas tikslas.

1.4. Normatyvinė demokratijos skatinimo teorija

Normatyvinė demokratijos skatinimo teorija remiasi normatyviniais demokratinės taikos ir sociologinio institucionalizmo teoriniais aiškinimais. Demokratijos skatinimas pristatomas kaip nacionalinė ar tarptautinė norma, reguliuojanti užsienio politiką. Demokratinės valstybės skatina demokratiją tiek, kiek jos vadovaujasi atitinkamomis normomis nustatytomis tinkamumo logika.

P. Katzenstein (1996) apibūdina sociologinį institucionalizmą. Sociologinis institucionalizmas yra XIX a. pab., ir XX a. prad. klasikinės sociologijos atšaka. To laikotarpio sociologai – E. Durkheim, G. Simmel, M. Weber. Galima paminėti, kad sociologinis institucionalizmas pabrėžia, kad institucijos yra veikėjai, o interesai atsiranda tam tikrame norminiame ir istoriniame kontekste. Šios stovyklos autoriai teigia, kad agentai lengva forma įgyvendina pasaulinius scenarijus, o ne elgiasi racionaliai.⁷⁸ Sociologinis institucionalizmas taip pat apibrėžia institucijas daug platesne prasme. Institucijos vaizduojamos ne tik per formalias taisykles, procedūras ar normas, bet ir simbolius, scenarijus bei moralinius principus, kurie teikia „prasmės rėmus“, vadovaujančius asmens veiksmams.⁷⁹ Kitaip tariant, institucijos tapatinamos su kultūra ir visuomene. Remiantis paminėtu požiūriu, galime daryti prielaidą, kad nacionalinių aktorių politinė elgsena yra nulemta kolektyvinių įsitikinimų sistemos, kuri apima visuomenei priimtinas elgesio normas ir vertybes. Šie normatyviniai

⁷⁶ Meibauer, 20-36.

⁷⁷ Raffaella A. Del Sarto, „Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the ‘Arab Spring’.“ *Journal of Common Market Studies*, 54(2), 2016, 215-232.

⁷⁸ Pertti Alasuutari, „The Discursive Side of New Institutionalism.“ *Cultural Sociology*, 9(2), 2015, 162-184.

⁷⁹ Hall, 86.

šablonai apibrėžia politinius tikslus ir jų įgyvendinimui reikalingas priemones. Kaip teigta 1.3. skyriuje, demokratijos skatinimas daugiausiai susijęs su „materialiais“ veiksniais, tokiais kaip interesas, saugumas, ekonomika ir galia, sumenkinant normatyvinį aspektą.

Vis dėlto tikslas paremti demokratijos plitimą pasaulyje kyla iš Vakarų demokratijų, identifikuojančių politines ir pilietines teises, visuotinių žmogaus teisių nediskutuotinu šerdimi, tapatumo.⁸⁰ Šiuolaikinis ginčas dėl demokratijos skatinimo iškelia į priekį bendrą norminę problematiką, kuri reiškia išorinio demokratinio apsisprendimo skatinimo idėją. Tai apima norminę įtampą, kylančią liberaliame universalizme, kuris grindžiamas tiek asmens teisių, tiek kolektyvinio apsisprendimo principais. „Normos“ gali reikšti vertybes, papročius, tapatybes, klasifikacinę schemą, bendruosius elgesio lūkesčius ir su jais susijusią praktiką, formuojančius aktorių moralinę nuomonę ir turinčius socializacijos ir socialinio reguliavimo procesuose.⁸¹ Todėl galime teigti, kad demokratijos skatinimo politiką akcentuoja moralinius principus grindžiamus žmogaus teisių puoselėjimu ir ginimu.

Stipriausias normų ginčijimo atvejis, kaip ir visi argumentai, pagrįsti tinkamumo logika, yra tada, kai reikalavimų laikymasis nesukelia jokio akivaizdaus materialinio intereso. Vis dėlto, remiantis materialistine sistema, veikėjai gali vadovautis alternatyviu normos aiškinimu, kad būtų atsisakoma tuo metu, kai nėra materialinių interesų.⁸² Šia prasme vadinamosios „normos“ nėra esminiai objektai pasaulyje, bet momentiniai „žaidimo taisyklių“ vaizdai ar nustatymai, įtvirtinantys socialinius supratimus ir vertybes, atviri transformacijai, nes „žaidėjai“ nuolatos derasi ir galvoja iš naujo. Pagal iš pažiūros nusistovėjusius žmogaus teisių, suvereniteto ir bendradarbiavimo režimus yra įdėto apgalvoto ir atsitiktinio praktikos ir institucijų peržiūros, siekiant statuso, efektyvumo ar principo, dalis.⁸³ Galime išskirti, jog normomis grindžiamos politikos pagrindas yra universalios pripažintos vertybės.

Kita vertus, „normatyvinio demokratijos tikslo“ sąvoka nurodo interesų ir normų hierarchiją.⁸⁴ Čia vyrauja nuomonė, kad atvirai susidūrusios vyriausybės siekia, jų manymu, „savo nacionalinių interesų“, net jei tai reiškia normatyviai netinkamą elgesį. Galime išskirti svarbiausius elementus būdingus demokratijos skatinimo kontekste: taika, žmogaus teisės, demokratijos plėtra.

Pirmasis elementas, palaikantis demokratijos propagavimą visame pasaulyje, yra tariamas priežastinis ryšys, susiejantis demokratijos priėmimą šalies lygmeniu su taikos tarptautinės aplinkos

⁸⁰ Simon Frankel Pratt, „From norms to normative configurations: a pragmatist and relational approach to theorizing normativity in IR.“ *International Theory*, 12(1), 2019, 59 - 82.

⁸¹ Pratt, 59-82.

⁸² Betsy Jose, „Norm Contestation: A Theoretical Framework.“ *Norm Contestation*, 2018, 21-46.

⁸³ Powell Dépelteau, „For a range of helpful relational perspectives on processes of institutional transformation and normative contention“, 2013.

⁸⁴ Schraeder, 21-44.

pastovumu. Tikėjimas, kad dėl įvairių priežasčių demokratijos yra mažiau linkusios naudoti karą ir kad iš prigimties jos nekovoja tarpusavyje, siejamos su Kantijos demokratinės taikos teorija.⁸⁵

Pastaraisiais dešimtmečiais ši teorija išgyveno akademinį renesansą, už kurį sėkmingai argumentavo amerikiečių mokslininkai, tokie kaip M. W. Doyle (1983, 1986, 2005) ir B. Russett (1998), B. Russett ir J. Oneal (2001). Pirmieji, remdamiesi tvirtais istoriniais įrodymais daro išvadą: „[...]konstituciškai saugios liberalios valstybės neturi kariauti tarpusavyje[...]“.⁸⁶ Galime teigti, kad demokratijos skatinimo politika gali būti susijusi su taikos puoselėjimu aplinkui. Šie tyrimai prisidėjo prie visuotinio demokratijos skatinimo pripažinimo kaip vienos iš efektyviausių priemonių siekiant tarptautinės taikos. Pavyzdžiui, priežastinis ryšys, siejantis vidinę demokratiją ir taiką tarptautinę aplinką, šiandien yra vienas iš plačiausiai Vakarų valstybių ir tarptautinių organų ar organizacijų paplitusių įsitikinimų ir vienas stipriausių globalios demokratijos skatinimo pagrindimų.⁸⁷ Pasak autorių, priežastinis demokratijos ir žmogaus teisių ryšys, kuris sieja demokratiją su taika yra patvirtintas empiriniais įrodymais bei konsoliduota akademinė literatūra. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad demokratijos linkusios rodyti „[...]didesnę pagarbą žmogaus teisėms nei autoritarinės sistemos.[...]“⁸⁸

Tačiau taip pat tiesa, kad tradicinis, minimalistinis „procesinės“ liberaliosios demokratijos supratimas, orientuotas į laisvus ir sąžiningus rinkimus ir liberalias teises, nebeatitinka tarptautinių organizacijų propaguojamo demokratijos modelio. Perėjimas prie visapusiško „materialiosios“ demokratijos supratimo, kuris apima pilietines ir politines teises ir kt. JT sistemoje šis naujas požiūris, siekiant idealios „tikrosios demokratijos“, reiškia, viena vertus, garantuoti dalyvavimo laisves ir, kita vertus, turėti nepalankioje padėtyje esančių ir socialiai atskirtų grupių interesus ir „balsus“ demokratiname procese. Kaip rašė Sabino Cassese'as, „[...]demokratija susideda ne tik iš periodiškai vykstančių rinkimų, bet ir iš specialiųjų interesų dominavimo kontrolės, institucijų įtraukimo užtikrinimo, ginant asmens ir mažumų teises, ir kolektyvinio svarstymo skatinimo.[...]“⁸⁹ Galime daryti prielaidą, kad normatyvinė demokratijos skatinimo politika yra orientuota į ilgalaikius sprendimus užtikrinant žmogaus teises, ginant pilietinės visuomenės interesus. Tai leidžia teigti, kad vyriausybės dėmesį skirs ne tik laisviems ir sąžiningiems rinkimams, bet ir gilesniems demokratijos skatinimo procesams. Kita vertus, pastebima, kad pasaulinės demokratijos skatinimo eroje pasikeitė kryptis, palaikant priešingą dinamiką: „[...]skatinti politinę demokratiją, siekiant skatinti ekonomikos

⁸⁵ Valentina Volpe, „The Importance of Being Earnest. The United Nations and Democracy-Promotion.“ *Mentoring Comparative Lawyers: Methods, Times, and Places*, 77(2), 2019, 219-235.

⁸⁶ Michael W. Doyle, „Kant, liberal legacies, and foreign affairs.“ *Journal article*, 12(3), 1983, 205–235.

⁸⁷ Volpe, 219-235.

⁸⁸ Volpe, 219-235.

⁸⁹ Marco D'Alberty, „The global polity. Global dimensions of democracy and the rule of law.“ *Global polity*, 2012, 1-3.

augimą ir plėtrą[...].⁹⁰ Ši tendencija akivaizdi literatūros srityje, kurią pradėjo Amartya Sen darbas, kuris tvirtai palaikė inversiją demokratijos ir vystymosi santykių prasme. A. Sen gilina argumentą, kuriame persipina demokratinė valdymo forma pagrįsta asmens laisvėmis su sėkmingu ekonominiu modeliu:

„[...]laisvės yra ne tik pagrindiniai vystymosi tikslai, bet ir pagrindinės jos priemonės. Be to, kad pripažįstame vertinamąją laisvės svarbą, mes taip pat turime suprasti nepaprastą empirinį ryšį, siejantį įvairių rūšių laisves. Politinės laisvės (žodžio laisvės ir rinkimų forma) padeda skatinti ekonominį saugumą. Socialinės galimybės (švietimo ir sveikatos priežiūros paslaugų forma) palengvina ekonominį dalyvavimą. Ekonominės priemonės (dalyvavimo prekyboje ir gamyboje galimybių forma) gali padėti sukurti asmeninę gausą, taip pat viešus išteklius socialinėms priemonėms. Įvairių rūšių laisvės gali vieną kitą sustiprinti[...].“⁹¹

Šis įtraukus teigiamų santykių tarp vystymosi ir demokratijos kredo atsispindi ir darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 m., kurioje demokratija, geras valdymas ir teisinė valstybė laikomi „[...]esminiais tvariam vystymuisi, įskaitant tvarų ir įtraukų ekonomikos augimą, socialinę plėtrą, aplinkos apsaugą ir apsaugą nuo skurdo.[...]“⁹² Pavyzdžiui, „normatyvinė galia“ yra politinė galia, kuri gali būti naudojama vertybėms – „normoms“ apsaugoti plačiu, moraliniu ir etiniu supratimu. Todėl galime teigti, kad šias vertybių normas lemia valstybės jėgos taikymo kryptimi ir metodu.

Remiantis sociologiniu institucionalizmu, galime daryti prielaidą, kad svarbiausia ES poveikio priemonė – socializacija. Šis mechanizmas gali apimti ES ir jos narių siekį perteikti priimtus socialinio elgesio modelius. Siekiant didinti visuomenės pritarimą narystei ES ir narystės sąlygų įteisinimą, taikomos socializacijos priemonės. Skatinama tarpusavio komunikacija, didinamas su ES susijusios informacijos kiekis, remiamas regioninis bendradarbiavimas ir kt.

Apibendrinant, instrumentinis demokratijos skatinimo politikos tipas parodo, kad valstybės gali remtis racionalistiniais požiūriais įgyvendinant politiką kitos valstybės atžvilgiu. Demokratijos skatinimo reguliavimo normos politikos tipas teigia, kad demokratijos skatinimas gali būti pateikiamas kaip nacionalinė ar tarptautinė norma, kuri reguliuoja užsienio politiką. Demokratinės valstybės propaguoja demokratinę racionalumą tiek, kiek jos vadovaujasi atitinkama atitinkamos normos nustatyta tinkamumo logika.

Demokratijos skatinimas remiasi moraliniais ir vertybiniais demokratiniais valstybių principais. Liberaliosios demokratijos, vykdydamos užsienio politiką, naudoja demokratinėmis

⁹⁰ Amartya Sen, *Development as freedom*, United States of America, 2000.

⁹¹ Amartya Sen, *Development as freedom*, United States of America, 2000.

⁹² UN General Assembly, „Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development.“, 2015.

vertybėmis grįstą retoriką net jeigu tos retorikos neišsipildo praktikoje. Galima teigti, kad demokratiniai principai yra tapę demokratių valstybių užsienio politikos pagrindimo forma.

Viena vertus, valstybės atsižvelgia į tai, kuriose nedemokratinėse valstybėse joms naudinga intensyviau skatinti perėjimą į demokratiją, o kuriose juos tenkina *status quo*. Kita vertus, demokratijos plėtra pasaulyje teikia daugiau erdvės bendradarbiavimui ir valstybėms padeda plėsti savo įtaką vertybinėmis priemonėmis. Taigi, valstybės išvelgia demokratijos plėtros naudą, tačiau dažniausiai žiūri į tai, ką galima išlaikyti šiuo metu ir neaukoja turimo stabilumo dėl numanomos demokratizacijos.

Demokratija yra plati sąvoka, todėl norint kuo įmanoma tiksliau išnagrinėti, kaip ji prisideda prie užsienio politikos gairių, reikia į ją žvelgti plačiai ir metodiškai. Dėl „demokratijos“ neapibrėžtumo, autoriai/tyrėjai, atsižvelgdami į nagrinėjamą temą ar vykdomą tyrimą, patys pasirenka sau priimtina demokratijos apibrėžimą. Šiame darbe demokratija yra suprantama remiantis autoriais, Evelyne Huber, Dietrichas Ruesche-Meyeris ir Johnas D. Stephensas, kurie formalią, arba minimalistinę demokratiją apibūdina kaip politinę sistemą, kuriai būdingi keturi požymiai: reguliarūs laisvi ir teisingi rinkimai, visuotinė rinkimų teisė, valstybės administracijos institucijų atskaitomybė rinktiems atstovams ir veiksmingos žodžio laisvės bei asociacijų garantijos, taip pat apsauga nuo nevaržomų valstybės veiksmų.⁹³ Remiantis išvardintais kriterijais, bus analizuojama ES institucijų ir valstybių narių teikiama parama Baltarusijos demokratiniais sektoriams.

Išanalizavus demokratijos skatinimo tipams būdingus veiksnius, (žr.1 lentelę) kurie gali lemti politikos gaires, siekiama atskleisti ES ir jos narių vykdomą demokratijos skatinimo politiką Baltarusijos atžvilgiu iki nesąžiningų rinkimų ir po jų, kai prasidėję protestai išprovokavo valdžios institucijų priešiškus prieš taikius pilietinės visuomenės narius.

Laikantis modifikuotos neoklasikinio realizmo perspektyvos į demokratijos skatinimo politiką, galime teigti, kad saugumo interesai palaiko demokratijos skatinimą, kai donorų vyriausybė mano, kad demokratiniai režimai elgiasi taikiau ir patikimiau bendradarbiauja tarptautinėje arenoje nei nedemokratiniai režimai. Tada demokratijos skatinimas tampa saugumo politikos priemone. Taigi saugumo interesai lemia, ar demokratija yra skatinama konkrečioje šalyje gavėjoje.

Ekonominiai interesai vienodai dažnai minimi literatūroje. Remiantis ekonominiu liberalizmu, demokratiniai režimai žada sąlygas (nuspėjamumas, stabilumas, teisinė valstybė), kurios yra labai svarbios ekonominiam bendradarbiavimui. Galime teigti, kad iš šios perspektyvos, demokratijos skatinimas tiesiogiai tarnauja ekonominiams interesams - būtent ekonominiai interesai lemia donoro

⁹³ Saulius Spurga, „Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija“. Monografija, Vilnius, 2012.

užsienio politiką, taigi ir demokratijos skatinimą tam tikros šalies gavėjos atžvilgiu. Šiame empiriniame tyrime, ekonominiai interesai bus matuojami per dvišalius prekybos santykius.

Vis dėlto, demokratijos skatinimo politiką gali lemti sudėtingos interesų ir normų sąveikos rezultatas. Šiame darbe demokratijos skatinimas apibrėžiamas plačiąja prasme ir apima visas priemones, kuriomis iš išorės siekiama „įtvirtinti, sustiprinti ar apginti demokratiją tam tikroje šalyje“⁹⁴, todėl reikia pažvelgti į visą užsienio, saugumo, ekonomikos ir plėtros politikos spektrą.⁹⁵

Remiantis aukščiau pateiktų autorių atliktomis analizėmis, galime sistemingai išskirti penkias demokratijos skatinimo dimensijas:

- 1) demokratijos skatinimas tarptautiniu stebėjimu (pvz., rinkimų stebėjimu),
- 2) pagalba užsieniui (pvz., pagalba demokratijai),
- 3) diplomatija (pvz., moraliniai raginimai, gėdinimas ir kaltinimas),
- 4) demokratinės sąlygos (pvz., parama ir sankcijos),
- 5) prievartos priemonės (pvz., karinės jėgos panaudojimas).

Pasinaudojus išskirtomis demokratijos skatinimo dimensijomis, galime atlikti empirinį tyrimą atsižvelgiant į išdėstytus veiksnius.

Taip pat darbe keliama **hipotezė**, kad nepaisant prasidėjusių protestų, žmogaus teisių pažeidimų, ES laikosi instrumentinės demokratijos skatinimo politikos, strateginiai ir ekonominiai interesai tampa svarbesni nei idealistinis, norminis įsipareigojimas demokratijos vertybių puoselėjimui. Empirinio tyrimo metu norima išsiaiškinti, kaip ir ar aktyvi pilietinė visuomenė keitė ES ir jos narių politiką Baltarusijos atžvilgiu iki rinkimų ir po jų.

Hipotezė₁: ES institucijos atstovaudamos norminę galią tarptautinėje arenoje, vadovaujasi instrumentine demokratijos skatinimo politika Baltarusijos atžvilgiu, o prasidėję protestai ir žmogaus teisių pažeidimai sustiprina neigiamą požiūrį.

Hipotezė₂: Lenkija ir Baltijos šalys atstovauja normomis grįstą politiką, vyrauja reguliavimo normos demokratijos skatinimo politika Baltarusijoje, o prasidėję protestai ir žmogaus teisių pažeidimai sustiprina neigiamą požiūrį.

⁹⁴ Peter Kotzian et al, „Instruments of the EU's External Democracy Promotion.“ *Journal of Common Market Studies*, 49(5), 2011, 995-1018.

⁹⁵ Schraeder, 21-44.

Remiantis teorinėmis prielaidomis ir demokratijos skatinimo motyvais, empirinėje dalyje vadovaujamosi išskirtais demokratijos skatinimo politikos veiksniais:

- 1) donoro saugumo interesai šalyje gavėjoje;
- 2) donoro ekonominiai interesai;
- 3) specifinė donoro kultūriškai įtvirtinta demokratijos skatinimo samprata;
- 4) tarptautinės normos, tai yra normų, susijusių su demokratijos skatinimu, institucionalizavimas jungtinėse tarptautinėse organizacijose. (žiūrėti: 1 lentelė)

1 lentelė. Kriterijai būdingi materialistinei ir normatyvinei demokratijos skatinimo teorijai

Kriterijai	Materialistinė (instrumentinis tipas)	Normatyvinė (reguliavimo norma)
Kompromisai, tarpininkavimas, derybos		Taip
Demokratijos plėtra suprantama kaip antraeilis planas	Taip	
Politinis diskursas ekonominis bendradarbiavimas	Taip	
Pagrindinis tikslas – maksimizuoti galią	Taip	
Demokratijos įtvirtinimas ir bendradarbiavimas		Taip
Saugumo diskursas	Taip	
Prioritetinė parama demokratijai ir žmogaus teisių užtikrinimas		Taip

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Ripsmanas, N., 2016, Taliaferro, J., 2016. Lobellas, S., 2016, Więclawski, J., 2017, R. O. Keohane ir J. S. Nye., 1989, A. Smith., 2008, Pertti, A., 2015, Farrell, H., 2018.

Apibendrinant, galime teigti, kad demokratijos skatinimo motyvus galime suprasti manydami, kad interesai ir normos yra tarpusavyje susiję, o demokratijos skatinimo politika yra kompleksinės interesų ir normų sąveikos rezultatas.

2. ES VALSTYBIŲ DEMOKRATIJOS SKATINIMO POLITIKA BALTARUSIJOS ATŽVILGIU

2.1. Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo strategijos prieš rinkimus

Teorinės analizės metu, pastebėta, kad valstybių demokratijos skatinimo politiką gali remti normos arba interesai, kurie gali tarpusavyje būti glaudžiai susiję. Taip pat svarbu paminėti, kad valstybes gali skatinti racionalūs ir neracionalūs motyvai siekiant ilgalaikių ir trumpalaikių rezultatų bei naudos.

Pirmiausiai bus analizuojamos Baltijos šalys ir Lenkija remiantis kriterijais, kurie yra išskirti demokratijos skatinimo politikos aspektu (žr. 1 lentelė). Pasirenkant analizuoti Baltijos šalis, pastebima, kad (žr. 2 lentelė). Baltijos šalių bendra finansinė pagalba Baltarusijai 2014-2019 m. laikotarpyje išsiskiria. Ši lentelė suponuoja tai, kad Lietuva yra labiausiai suinteresuota demokratijos skatinimu Baltarusijoje. Motyvas gali būti grindžiamas universalių vertybių sklaida bei moraliniu impulsu pilietinės visuomenės sąlygų gerinimu. Galime paminėti, kad nepaisant kultūrinių, kalbinių ir istorinių skirtumų, Baltijos valstybės tarptautinėje sistemoje gali būti traktuojamos kaip viena visuma bei atskirai. Šiame darbe bus pristatomas kiekvienos valstybės požiūris, interesai bei vertybės Baltarusijos atžvilgiu. Jų politinės istorijos panašumas yra pagrindinė grupavimo priežastis šio darbo rėmuose. Taip pat tapimas nepriklausomomis valstybėmis, prisijungimas prie ES ir NATO suteikia tvirtus ryšius ir įprastus Baltijos šalių elgesio modelius.⁹⁶ Galime išskirti, kad valstybės yra ne tik panašios, bet ir turi skirtingus bruožus. Šiame empiriniame tyrime siekiama parodyti kiekvienos valstybės santykius su Baltarusija iki rinkimų ir po jų.

2.1.1. Estijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai

Nuo 2014 m. Baltarusijos ir Estijos dialogas nuolat intensyvėjo. 2015 m. gruodžio 3 d. Belgrade, vykusioje 22-oje ESBO, ministrų taryboje, Baltarusijos ir Estijos užsienio reikalų ministrai surengė dvišalį darbinį susitikimą.⁹⁷ Pastebima, kad buvo reguliariai rengiamos tarpžinybinės konsultacijos, skirtos politiniams, prekybos, ekonomikos ir konsuliniais klausimams spręsti, taip pat užsienio politikos analizei ir planavimui aptarti.

2015 m. balandžio mėn. Estijos nacionalinėje įstatymų leidyboje buvo oficialiai įregistruota bendradarbiavimo su Baltarusijos parlamentu grupė; vyko susitikimai. Baltarusijos nacionalinės asamblėjos Atstovų rūmų deputatai lankėsi Estijoje 2017 m. spalio 29-11 d. Taip pat 2017 m. spalio

⁹⁶ Matthew Crandall, Ingrid Varov, „Developing status as a small state: Estonia’s foreign aid strategy.“ *East European Politics*, 32(4), 2016, 405-425.

⁹⁷ OSCE, „22nd OSCE Ministerial Council.“ 2015. <https://www.osce.org/event/mc_2015> [Žiūrėta: 2020 04 16].

5–6 d. Estijoje, lankėsi Baltarusijos delegacijos ministras pirmininkas Vasilas Maciušeuskis.⁹⁸ Kelionės metu V. Maciušeuski susitiko su Estijos ministru pirmininku Jūri Ratas. Galime teigti, kad Estija palaiko gilius ryšius su Baltarusija bei deda pastangas įtvirtinti bendradarbiavimą. Pagrindinis Estijos užsienio politikos prioritetas buvo Rytų partnerystė, o jos tikslas – padidinti prekybą ir bendradarbiavimą su šešiomis posovietinėmis valstybėmis.⁹⁹ Tokia politika atspindi materialistinį demokratijos skatinimą. Estijos prioritetiniai tikslai yra strateginiai, dėmesys skiriamas užtikrinti bendradarbiavimą bei ekonominius ryšius.

Estijos pirmininkavimo ES Tarybai metu, valstybė vykdė aktyvius susitikimus su Baltarusijos atstovais. Jie dalyvavo Estijos organizuotuose su Rytų partneryste susijusiuose renginiuose. Tai apėmė ES ir Rytų partnerystės teisingumo ministrų susitikimą (2017 m. liepos mėn.), ES ir Rytų partnerystės užsienio reikalų ministrų susitikimą (2017 m. rugsėjo mėn.), Rytų partnerystės ministrų susitikimas skaitmeninės ekonomikos klausimais (2017 m. spalio mėn.), Rytų partnerystės pilietinės visuomenės konferencija, 9-oji Rytų partnerystės pilietinės visuomenės forumo asamblėja. (2017 m. spalio mėn.) Galime daryti prielaidą, kad Estijos bendradarbiavimas su ES nepriklausančiomis valstybėmis rodo norą įgyti daugiau galios regione užtikrinant saugumą.

Svarbi Baltarusijos ir Estijos dalyvavimo sritis yra užtikrinti konstruktyvų dialogą su Talinu, siekiant skatinti Minsko interesus ES ir įgyvendinti projektus pagal Rytų partnerystės iniciatyvą.¹⁰⁰ Atitinkamos Baltarusijos ministerijos ir agentūros bendradarbiauja su tarptautiniais projektais pagal Rytų partnerystę, dalyvaujant Estijos Rytų partnerystės centrui. Galime teigti, kad Estijos politikai Rytų partnerystės šalių atžvilgiu parodo dėmesį. Pastebima, kad Estija nukreipė dėmesį į tai, kad šalys būtų prioritetinės, o tai suteikia galimybes išsiskirti tarptautinėje aplinkoje.

Apibendrinant galime teigti, kad Estijos užsienio politikos tiksluose Baltarusija yra tarp prioritetinių šalių partnerių. Rytų partnerystės šalys (Ukraina, Baltarusija, Moldova, Gruzija, Armėnija ir Azerbaidžanas) taip pat yra prioritetinės Estijos dvišalės vystymosi pagalbos strategijos narės. Svarbu paminėti, kad Rytų partnerystės samprotavimo linija vyrauja ir Estijos užsienio politikos elite. Tai leidžia daryti prielaidą, kad valstybė vadovaujasi racionalių motyvų užtikrindama ekonominius interesus. Taip pat prekybos ir ekonominis bendradarbiavimas parodo, kad Estija yra svarbi Baltarusijos prekybos partnerė Šiaurės regione. 2020 m. Baltarusijos ir Estijos prekyba sudarė 165 mln. USD. Baltarusijos eksportas į Estiją sudarė 93,1 milijono dolerių, importas – 71,9 milijono

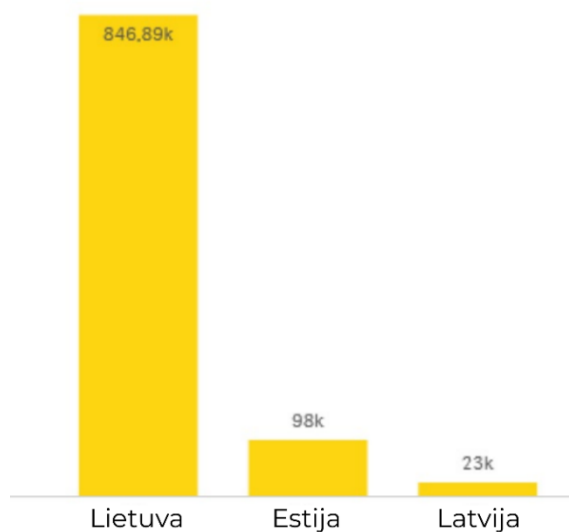
⁹⁸ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, „Annual Review of Foreign Policy of the Republic of Belarus and Activities of the Ministry of Foreign Affairs in 2018.“ 2018. <<https://bit.ly/3bt7JSN>> [Žiūrėta: 2020 04 16].

⁹⁹ Matthew Crandall, Ingrid Varov, 405-425.

¹⁰⁰ EU, „Estonia.“ 2021. <<https://bit.ly/3oh2n22>> [Žiūrėta: 2020 04 24].

dolerių. Kaip pastebime lentelėje, Baltarusijos ir prekių apyvarta rodo esamą ekonominę tarpusavio priklausomybę, kuri gali turėti įtakos sprendimams (žr., priedas, 1 paveikslas).

2 paveikslas. Baltijos šalių bendra finansinė pagalba Baltarusijai 2014-2019 m. (4 sektoriai)

Šaltinis: EU Aid Explorer statistikos platforma.

Kita vertus, skiriama parama nuo 2014 - 2019 m. parodo, kad finansinė parama demokratijai buvo nedidelė. Tai galime įvardinti, kad demokratija nėra prioritetinga sritis, atsakomybė yra perduodama kitoms donorų valstybėms. Šiuo atveju, Estija laikosi nacionalinių interesų.

2.1.2. Lietuvos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai

Nuo pat nepriklausomybės Lietuva ėmėsi iniciatyvos mažinti priklausomybę nuo Rusijos valdomo energetikos tinklo¹⁰¹, kurį Maskva naudoja kaip svarbų tarptautinio sveto šaltinį. Pastaruosius kelerius metus, Lietuva priešinosi Astravo atominės elektrinės statybai Baltarusijoje. Tačiau, jos prieštaravimai nebuvo naudingi nei Europos, nei Baltijos lygmeniu, o Latvija ir toliau siekė pirkti elektrą iš Astravo. Šis atvejis rodo, kad Lietuva aktyviai dalyvauja diskusijose mažinant Rytų partnerystės galimą tarpusavio priklausomybę.

Viena vertus, Lietuvos vyriausybė pasižymi ginčytina politine darbotvarke, pavyzdžiui, reikalaujama nutraukti Baltarusijos atominės elektrinės statybą Astrave.¹⁰² Tai įrodo, kad Lietuvos pastangos išspręsti Baltarusijos Astravo atominės elektrinės klausimą nepavyko bendradarbiaujant Baltijos šalims, nes nebuvo susitarta dėl bendro elektros boikoto. Nors prezidento patarėjas teigė, kad

¹⁰¹ Justinas Juozaitis, „The Synchronization of the Baltic States’: Geopolitical Implications on the Baltic Sea Region and Beyond.“ 2021. <<https://bit.ly/2RhrbLi>> [Žiūrėta: 2020 04 24].

¹⁰² Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „Lithuania sends a note of protest to Belarus over the nuclear power plant in Ostrovets.“ 2020. <<https://bit.ly/2QmOtiC>> [Žiūrėta: 2020 04 24].

Lietuvai pavyko Astravo saugumą paversti įprastu Europos klausimu, lieka netikrumas, ko siekia Lietuva. Viena vertus, vyriausybės programa priešinas jėgainės veiklai¹⁰³, kita vertus, pastebima, kad ES įstaigų pasiūlymuose Baltarusijai rekomenduojama imtis priemonių elektrinės saugumui gerinti.¹⁰⁴ Taip pat Baltarusijos derybose su ES dėl partnerystės prioritetų, Lietuva blokuoja priimamus sprendimus. Galime teigti, kad yra siekiama saugumo interesų norint išvengti galimos grėsmės. Kita vertus, dvišaliai santykiai išlieka nepakitę, politinė įtampa nepakeitė ekonominių santykių. Galime teigti, kad Lietuva ir Baltarusija išlaiko pragmatiškus politikos santykius, kuriuose reguliavimo norma tampa itin svarbi.

Lietuvos požiūris į užsienio politiką yra bendras politikos pokytis, susijęs ne tik su Baltarusija, bet ir su kitomis šalimis bei klausimais. Lietuva kuria tvirtesnius santykius tarptautinėje arenoje propaguodama pilietinę visuomenę ne tik regioniniu, bet ir pasauliniu mastu.¹⁰⁵ Spalio mėn. Lietuva dalyvavo 45-ojoje Žmogaus teisių tarybos sesijoje, vykusioje interaktyviame dialoge dėl žmogaus teisių padėties Ukrainoje. Toks idealistinis požiūris užsienio politikoje numato glaudesnę bendradarbiavimą su pilietinės visuomenės organizacijomis ir jų poreikių gynimą tarptautiniuose forumuose. Šis užsienio politikos posūkis sukuria naują Lietuvos vaidmenį tarptautinėje bendruomenėje. Vis dėlto, nors Lietuva ir pasisako už demokratines vertybes Rytų valstybėje – Baltarusijoje, tokios šalys kaip Vokietija ir Prancūzija laikosi pragmatiškumo, iš dalies atsižvelgdamos į santykius su Rusija.¹⁰⁶ Galime teigti, kad universalios vertybės yra svarbios ir jomis siekiama gerinti aplinką užtikrinant žmogaus teisių klausimus.

Taip pat galime išskirti tai, kad po įvykusių prezidento rinkimų, Gitanas Nausėda pradėjo keisti ankstesnę buvusią griežtą Lietuvos politiką Baltarusijos atžvilgiu, parodydamas norą sustiprinti politinį bendradarbiavimą su Minsku. 2019 m. rugpjūčio 27 d. G. Nausėda surengė uždarą susitikimą su Lietuvos ekspertais aptarti galimybę pakeisti šalies santykių su Baltarusija modelį. Vėliau, rugsėjo mėnesį, Lietuvos užsienio reikalų ministras L. Linkevičius, Jungtinių Tautų (toliau – JT) Generalinės asamblėjos nuošalyje, susitiko su Baltarusijos kolega Uladzimiru Makei. O 2019 m. spalio pradžioje Jaroslavas Narkevič, naujai paskirtas Lietuvos susisiekiimo ministras, lankėsi Minske, norėdamas iširti transporto koridorių ir srautų galimybes. Vizitas įvyko iškart po to, kai J. Narkevič aplankė Klaipėdos jūrų uostą, o tai rodo, kad susitikime buvo svarstomi variantai, kaip pagerinti Baltarusijos tranzito per Lietuvą sąlygas, atsižvelgiant į A. Lukašenkos pareiškimus apie galimybę nukreipti

¹⁰³ Lithuanian Government, „Prime Minister’s Statement on Astravyets Nuclear Power Plant.“ 2019. <<https://bit.ly/3boU9Qw>> [Žiūrėta: 2020 04 27].

¹⁰⁴ EP, „Report.“ 2020. <<https://bit.ly/33LE42R>> [Žiūrėta: 2020 04 27].

¹⁰⁵ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania on Directions in Foreign Policy.“ 2014-2021. <<https://bit.ly/3ofCQGw>> [Žiūrėta: 2020 04 24].

¹⁰⁶ Monika Bičkauskaitė, „Can Lithuania Become an EU Regional Leader in the Midst of Belarus Crisis?.“ 2020. <<https://bit.ly/2RTShrU>> [Žiūrėta: 2020 04 24].

srautus į Latviją dėl įtemptų politinių santykių.¹⁰⁷ 2019 m. gruodžio mėn. kasmetinėje Rytų Europos studijų centro konferencijoje Lietuvos prezidentas pripažino, kad Lietuva turėtų užmegzti naujus ryšius su šia šalimi.¹⁰⁸ Jis taip pat pareiškė, kad Vilnius yra pasirengęs padėti Minskui rinktis alternatyvius naftos tiekimo būdus, kad būtų išsaugota Baltarusijos nepriklausomybė. Valstybės pasikeitę vidiniai veiksniai, G. Nausėdos asmenybė suteikia prielaidas galimybei priartinti Baltarusiją prie Vakarų. Taip pat pastebimas spaudimas iš tarptautinės aplinkos dėl to, kad JAV nepalaiko Lietuvos kovos su Baltarusijos atominė elektrine. Tuo tarpu, Baltarusijos santykių su Rusija pablogėjimas, taip pat prezidento A. Lukašenkos sprendimas diversifikuoti Baltarusijos naftos tiekimą sukuria papildomą galimybę suartėti su Lietuva. Kaip teigia šaltinio autorius, G. Nausėdos ėjimas nedavė jokių apčiuopiamų rezultatų, santykiai išliko nepakitę.¹⁰⁹ Galime daryti prielaidą, kad vykstantys vadovų susitikimai atskleidžia, kad Lietuvos aukščiausi pareigūnai nori išlaikyti gerus ekonominius santykius su kaimynine šalimi.

Be to, L. Linkevičius pažymėjo, kad Lietuvai Baltarusija yra svarbi kaimynė. Galime teigti, kad tiek Lietuvą, tiek Baltarusiją sieja ekonominiai interesai. Tarp Baltijos valstybių, Lietuva atlieka svarbų vaidmenį prekybos santykiuose.¹¹⁰ Kaip akcentuota anksčiau, ekonominiai santykiai iki šiol nebuvo paveikti politinių ginčų. Lietuva yra viena iš pagrindinių Baltarusijos ekonominių partnerių, taip pat pagrindinė Baltarusijos eksporto į trečiąsias šalis, tranzito koridorius. 2020 m. Lietuva užėmė 6 vietą Baltarusijai pagal prekybos apyvartą ir 4 vietą pagal eksportą tarp šalių, kurios buvo Baltarusijos prekybos partnerės.¹¹¹ Galime teigti, kad skiriama parama demokratijai ir esami ekonominiai santykiai su Baltarusija rodo normų ir vertybių sąveiką. Viena vertus, skiriama parama siekiama įgyvendinti universalias vertybes, kita vertus išlieka atviri ir stiprūs ekonominiai santykiai.

2.1.3. Latvijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai

Skirtingai nuo kaimyninės Lietuvos, Latvija išliko šališka dvišaliuose politiniuose santykiuose su Baltarusija. Plėtodama bendradarbiavimą su Minsku, tikslingai laikomasi konstruktyvaus požiūrio. Latvija taip pat buvo ir tebėra nuosekli Baltarusijos ir ES suartėjimo šalininkė.¹¹² Dėl šios pozicijos santykiai tarp Baltarusijos ir Latvijos buvo kur kas sklandesni. Kita vertus, atlikta finansinė parama

¹⁰⁷ Dzianis Melyantsou, „Belarus’s Relations With the Baltic States: Strategic Economic Links and Pragmatic Foreign Policy Calculations.“ 2020. <<https://bit.ly/3fim05Y>> [Žiūrėta: 2020 04 20].

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Prezidentas, „Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos kalba Rytų Europos studijų centro metinėje Lietuvos užsienio politikos konferencijoje.“, 2019. <<https://bit.ly/3hqTxgN>> [Žiūrėta: 2020 04 20].

¹⁰⁹ DELFIEN, „Vilpisauskas. Lithuania's foreign policy – principles without a strategy?.“ 2021. <<https://bit.ly/3tLcmOw>> [Žiūrėta: 2020 04 27].

¹¹⁰ Dzianis Melyantsou, „Belarus’s Relations With the Baltic States: Strategic Economic Links and Pragmatic Foreign Policy Calculations.“ 2020. <<https://bit.ly/3fim05Y>> [Žiūrėta: 2020 04 20].

¹¹¹ Embassy of the Republic of Belarus to the Republic of Lithuania, „On trade cooperation.“ 2020. <<https://bit.ly/3uRP4aX>> [Žiūrėta: 2020 04 29].

¹¹² Aldis Austers, Karlis Bukovskis, *Euro scepticism in the Baltic states: uncovering issues, people and stereotypes*, Riga: Zinatne, 2017.

pilietinei visuomenei rodo, kad Latvija per šešerius metus skyrė du kartus paramą Baltarusijos pilietinei visuomenei. Galime teigti, kad Latvijos vyriausybė yra suinteresuota trumpalaikiais tikslais, kurie yra grindžiami gaunama nauda, o ilgalaikėje perspektyvoje demokratijos skatinimo politiką nėra svarbiausias tikslas todėl galime teigti, kad demokratija užima antrą vietą.

2 lentelė. Baltijos šalių finansinė pagalba Baltarusijai 2014-2019 m. (4 sektorių analizė)

Žmogaus teisės, demokratijos dalyvavimas ir pilietinė visuomenė, rinkimai, teisinė sistema				
Šalis	Lietuva	Estija	Latvija	Bendra suma
2014 m.	49,7 tūkst.	35 tūkst.	-	84,7 tūkst.
2015 m.	97,17 tūkst.	7 tūkst.	-	104,17 tūkst.
2016 m.	291,23 tūkst.	3 tūkst.	-	294,23 tūkst.
2017 m.	157,12 tūkst.	-	19,28 tūkst.	176,4 tūkst.
2018 m.	237,42 tūkst.	27 tūkst.	-	264,42 tūkst.
2019 m.	14,25 tūkst.	26 tūkst.	3,72 tūkst.	43,97 tūkst.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis EU Aid Explorer statistikos platforma.

Tuo tarpu, Latvijos ir Baltarusijos santykiai buvo pažymėti nuolatiniiais aukšto lygio susitikimais. Baltarusijos ministrai pirmininkai lankėsi Latvijoje 1998, 2001, 2008 ir 2010 m., o 1994, 1995 ir 2009 metais, Latvijos vyriausybės vadovai palaikė ryšius su Baltarusija. Po aukšto lygio ryšių pertraukos dėl ES sankcijų (2011-2015 m.) tuometinis Baltarusijos ministras pirmininkas Andrejus Kobjakovas 2016 m. lapkričio mėn. atvyko į Latviją ir dalyvavo vyriausybių vadovų aukščiausiojo lygio susitikime dėl „Rytų Europa plius.“¹¹³ Taip pat 2018 m. vasario 7–8 d. tuometinis Latvijos ministras pirmininkas Māris Kučinskis darbo vizitu lankėsi Baltarusijoje.

Baltarusijos ir Latvijos užsienio reikalų ministerijos užsiima sisteminiu lygiu - Baltarusijos užsienio reikalų ministras lankėsi Latvijoje 2014 m. vasario mėn., 2016 m. liepos mėn. ir 2018 m. liepos mėn. 2015 m. aukščiausi dviejų šalių diplomatai nuosekliai vykdė susitikimu Minske ir Rygoje. 2013 m. balandžio mėn., 2017 m. liepos mėn. ir 2019 m. liepos mėn. Latvijos užsienio reikalų ministras lankėsi Baltarusijoje.¹¹⁴ Galime teigti, kad šios vyriausybės siekia ekonominės naudos, tvaraus bendradarbiavimo.

2019 m. liepos 26 d. A. Lukašenka, Minske susitiko su Latvijos užsienio reikalų ministru Edgaru Rinkēviču. Susitikimo metu daugiausia dėmesio buvo skiriama dvišaliams darbotvarkės klausimams, taip pat Baltarusijos santykių su ES plėtrai.¹¹⁵ Galime tai traktuoti, kaip bendradarbiavimo skatinimą užmezgant santykius su kaimynine šalimi.

¹¹³ Latvia, MFA „Annual Review of Foreign Policy of the Republic of Belarus and Activities of the Ministry of Foreign Affairs in 2017.“ 2020. <<https://bit.ly/3uOCF7K>> [2021 04 15].

¹¹⁴ Latvia, MFA, „Belarusian – Latvian Relations.“ 2020. <<https://bit.ly/2Qoour6>> [2021 04 15].

¹¹⁵ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, „Edgars Rinkēvičs meets Alexander Lukashenko, the President of Belarus.“ 2019. <<https://bit.ly/2RXDVqk>> [2021 04 15].

Tarp užsienio reikalų ministerijų reguliariai vyksta ministrų pavadootojų, ministerijų departamentų ir padalinių vadovų konsultacijos. 2014-2019 m. konsultacijose daugiausia dėmesio skiriama politiniams, konsuliniais ir teisiniams klausimams, esminiams Europos bendradarbiavimui ir Rytų partnerystės klausimams, bendradarbiavimui saugumo srityje tarptautinėse organizacijose, Eurazijos integracijos klausimams, bendradarbiavimui su Azijos šalimis, dalyvavimui „17 + 1“ bendradarbiavimo formatas ir Šiaurės – Pietų transporto koridorius.¹¹⁶ Galime atkreipti dėmesį, kad susitikimų metu dominuoja valstybių ekonominiai ir saugumo interesai, o demokratijai nėra skiriamo dėmesio.

2019 m. vykęs konfliktas tarp Baltarusijos ir Rusijos dėl energijos tiekimo suteikė Rygai naują impulsą bendradarbiaujant su Minsku, užtikrinti Latvijos kelią į Baltarusijos ne Rusijos naftos importą.¹¹⁷ 2020 m. sausio mėn. Latvijos ministras pirmininkas Krišjānis Kariņš lankėsi Baltarusijoje ir vedė derybas su prezidentu A. Lukašenka ir ministru pirmininku Syarhey Rumasu. Be naftos tranzito, jie aptarė tiesioginį elektros tiekimą Latvijai iš Baltarusijos.¹¹⁸ Iššūkiai atsiranda dėl to, kad vienintelis kelias į Latviją atkeliauti yra per Lietuvą, kuri retoriškai pasisakė prieš elektros pirkimą iš Baltarusijos. Latvija iš Baltarusijos importuoja nedidelį kiekį elektros energijos – 8,6 mln. KW / val. Galime teigti, kad abejas šalis vienija ekonominiai interesai grįsti bendradarbiavimu, o Latvijos vyriausybė išlaiko artimus santykius su Baltarusijos vadovais nepaisant politinių nesutarimų, kurie vyrauja su Lietuvos vadovais.

Latvija yra svarbi Baltarusijos prekybos partnerė ir investuotoja, taip pat yra pagrindinis Baltarusijos eksporto į trečiąsias šalis tranzito koridorius. Po 2020 m. Latvija užėmė 16 vietą pagal apyvartą ir 13 vietą eksporto srityje tarp šalių, su kuriomis Baltarusija vykdo užsienio prekybą (žr. 2 priedas).

2.1.4. Lenkijos ir Baltarusijos politiniai ir ekonominiai santykiai

Lenkija strategiškai užima svarią padėtį žemyno dalyje formuojant Europos saugumo sistemą. Taip pat Lenkijos strategija yra orientuota į tai, kad įgyvendintų reikalingas politines ir ekonomines reformas, priartinant Baltarusiją prie Vakarų tarptautinių standartų.¹¹⁹ Šis požiūris rodo, kad Lenkija yra suinteresuota normų įgyvendinimu.

¹¹⁶ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, „Latvia’s priorities in European Union matters.“ 2021. <<https://bit.ly/3bqUbr8>> [2021 04 15].

¹¹⁷ Martin Kremer, „Russia, the EU and the Baltic States The Future of Partnership and Cooperation: Interests, Concepts, Implementation.“ 2007. <<https://bit.ly/3ycr4kT>> [2021 04 15].

¹¹⁸ LSM.LV, „Latvian PM Kariņš visits Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/3y5K4lb>> [2021 04 30].

¹¹⁹ Ministry of Foreign Affairs of Poland, „Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021.“ 2021.

Analizuojant Lenkijos ir Baltarusijos santykius, pagerėjimas pastebimas, kai Baltarusijos užsienio reikalų ministras, U. Makei, atvyko į Varšuvą 2014 m. rugpjūčio 28-29 d.¹²⁰ Susitikimo metu buvo aptarti įvykiai Ukrainoje bei dvišaliai santykiai. Vėliau vyko susitikimai skirti aptarti Lenkijos ir Baltarusijos prekybos ir investicijų galimybes, surengti miestų „seserų“ forumai.

Po 2014 m. Rusijos invazijos į Ukrainą, ES sušvelnino, kai kurias sankcijas Baltarusijai, Lenkija pasekė jų pavyzdžiu. Lenkijos partija tvarka ir teisingumo (toliau – PiS) bendradarbiavo su Baltarusija, atsinaujino politiniai ir ekonominiai ryšiai, buvo pastebimas pagerėjimas lenkų mažumos padėties.¹²¹ Lenkijos parama Baltarusijos opozicijai tebevyko su nuorodomis į vertybes, nepaisant, kad pastaroji pasižymėjo silpnumu ir fragmentiškumu. Pavyzdžiui, Baltarusijoje buvo teikiama pagalba nepriklausomai žiniasklaidai, žmogaus teisių organizacijoms, laisviems ir sąžiningiems rinkimams, pilietinei visuomenei ir jaunimui.¹²² Biudžeto parama demokratijai, kurią teikia fondas ir Lenkijos pagalba, taip pat demokratijos dalis „Lenkijos pagalbos“ finansuojami projektai išlieka palyginti nepakitę. Be to, lieka platesnių pavyzdinių iniciatyvų, tokių kaip Varšuvos dialogas už demokratiją ir Rytų partnerystės viešojo administravimo akademija, specialūs asignavimai, PiS vyriausybė ir toliau palaikė nepriklausomą žiniasklaidos plėtrą Baltarusijoje.

2015 m. rugpjūčio mėn. Baltarusija paleisdama likusius politinius kalinius pradėjo stiprinti Lenkijos ir Baltarusijos politinius, ekonominius ir techninius ryšius tarp abiejų šalių. Baltarusija, atsižvelgdama į agresyvią Rusijos politiką Ukrainoje, bandė užmegzti glaudesnius santykius su ne tik su ES, bet ir narėmis mažinant šalies politinę ir ekonominę priklausomybę nuo Rusijos. Galime pastebėti, kad santykiai išlieka pragmatiški, orientuoti į materialinius interesus.

2016 m. kovo 22–23 d. Witoldas Waszczykowski atvyko į Baltarusiją. Tai buvo pirmasis Lenkijos užsienio reikalų ministro vizitas Baltarusijoje nuo 2010 m. Vizito metu W. Waszczykowski vedė derybas su A. Lukašenka. Tai galime įvardinti kaip bendradarbiavimą, kuriuo siekiama gerinti demokratines vertybes, skatinant pagarbą žmogaus teisėms.

2016 m. spalio 24 d. Mateusz Morawiecki, Lenkijos viceministras, ekonomikos plėtros ir finansų ministras dalyvavo atidarant dvidešimtąjį Baltarusijos ir Lenkijos ekonomikos forumą „Gera kaimynystė“.¹²³ Jis taip pat vadovavo Lenkijos delegacijai ketvirtame jungtinės ekonominio bendradarbiavimo komisijos posėdyje. Susitikime su Baltarusijos ministru pirmininku Andrejumi Kobiakovu buvo pasiūlyta Lenkijai galimybė įsigyti Astrave atominėje elektrinėje pagamintos

¹²⁰ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, „On the Working Visit of Mr. Vladimir Makei, Minister of Foreign Affairs of Belarus, to Poland.“ 2014. <<https://bit.ly/3w7BMaI>> [2021 04 30].

¹²¹ S. Petrova, „Author interviews with two Polish civil society activists.“ 2019.

¹²² EP, „Donors data from 2007 to 2021.“ 2021. <<https://bit.ly/2RUwNuS>> [2021 04 30].

¹²³ Kowal, Malicki, Micgiel, Pełczyńska, Nałęcz, Riabchuk, „Trump, America and Eastern Europe“, 2018. <<https://bit.ly/3w2JUcr>> [2021 04 30].

energijos. Pastebima vykusi nauja dvišalių santykių tendencija grįsta strateginiais tikslais. Susitikimų metu aptartas bendradarbiavimas grįstas siekiama abiejų šalių nauda užtikrinant saugumą. Anksčiau Lenkija ignoravusi oficialius ryšius su nedemokratišku Baltarusijos parlamentu pakeitė politiką paremta derybomis ir kompromisų ieškojimu.

Abiejų šalių, vykę parlamentų susitikinėjimai, sudarė sąlygas įgauti naujas bendradarbiavimo formas. Viena vertus, „Regionų forumas“, kaip nauja Baltarusijos ir Lenkijos bendradarbiavimo platforma įsteigė ir subūrė regioninius, vietos ir savivaldos atstovus iš dviejų šalių.¹²⁴ Vis dėlto, galime teigti, kad Lenkija santykiuose su Baltarusija laikosi pragmatiškesnio požiūrio. Kita vertus, 2016 m. gruodžio mėn. Lenkijos vyriausybėje buvo paskelbta apie planus sumažinti „Belsat TV“ finansavimą.¹²⁵ Lenkijos vyriausybė tikėjosi, kad Baltarusija susitars dėl lenkų diasporai pritaikyto lenkų kalbos kanalo „TVP Polonia“ pritaikymo Baltarusijos televizijos kabelių tinklais. Tačiau, idėja buvo kritikuojama dėl galimo baltarusių pasitikėjimo praradimo Lenkijai.¹²⁶ Nepasitenkinimas kilo abejose valstybėse. 2017 m. kovo mėn. A. Lukašenka pareiškė, kad Lenkija palaiko kovotojų, rengiančių smurtines riaušes Baltarusijoje, mokymo stovyklas. Tuo pačiu metu, Lenkijos vadovai paneigė planus pirkti Baltarusijos atominėje elektrinėje pagamintą energiją išreikšdama susirūpinimą dėl energijos perdavimo linijų ir saugumo standartų.¹²⁷ Taip pat incidentas su mokyklomis rodo santykių nesutarimus. Pasak šaltinio autorių, Bresto miesto prokuratūra išsiuntė pareiškimą, kuriame reikalaujama likviduoti „lenkų mokyklą“. Buvo teigiama, kad mokykla yra kalta dėl šturkščių įstatymų pažeidimų, padariusių žalą valstybei ir viešiesiems interesams. Balandžio 19 d. Bresto regiono ekonomikos teismas nusprendė iki 2021 m. liepos 19 d. likviduoti lenkų mokyklą. Galime teigti, kad Baltarusijos valdžia siekia apriboti ir kontroliuoti Lenkijos institucijų veiklą Baltarusijoje, o Lenkijos išreikštas nepasitenkinimas suponuoja neigiamą požiūrį į Baltarusijos bendradarbiavimą. Taip pat priimami veiksmai rodo, kad yra siekiama atsinaujinti santykius, kurie grindžiami geopolitiniais tikslais. Apibendrinant, nors Lenkijos ir Baltarusijos santykiai įgavo naują impulsą, abiejų šalių politiniai ryšiai išaugo, vis dėlto pastebima stagnacija esanti santykiuose.

Taip pat iki 2018 m. Baltarusija tapo trečia pagal dydį Lenkijos prekybos partnerė tarp buvusių sovietinių valstybių – dėl reeksporto į Lenkiją - sankcionuotų obuolių – į Rusiją.

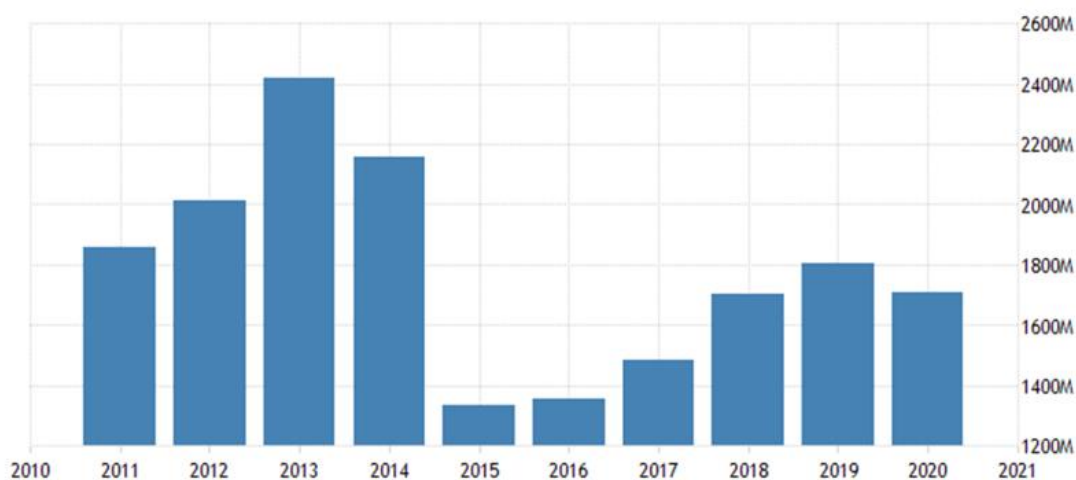
¹²⁴ Belarusian Telegraph Agency, „Konrad Pawlik: Forum of Regions will become a new platform of Belarus-Poland cooperation.“ 2017. <<https://bit.ly/3eMKa9s>> [2021 04 30].

¹²⁵ Marek Ziółkowski, „The MFA looks to the East. Tough normalization of relations with Belarus.“ 2017.

¹²⁶ Radio Racyja, „Anzhalika Borys says Belarusians need Belsat.“ 2017. <<https://bit.ly/3fmw9OS>> [2021 04 30].

¹²⁷ Tut.by news portal, „Poland refuses to purchase electricity produced by the Belarusian nuclear plant.“ 2017. <<https://bit.ly/3fkFS8q>> [2021 05 05].

3 paveikslas. Lenkijos ir Baltarusijos prekybos santykiai.

Šaltinis: „Poland exports to Belarus“ statistiniai duomenys.

Apibendrinant galima teigti, kad Varšuvos tarptautinė parama demokratijai išliko tokia pat, ilgalaikė parama yra grindžiama Lenkijos geopolitine strategija daryti įtaką Rusijai demokratizuojant abipusius kaimynus, priartinant juos prie ES. Vis dėlto nors ir pastebimas santykių pagerėjimas, vykstantys bendradarbiavimas, tačiau politiniai santykiai parodo, kad Lenkijos vyriausybė atstovauja universalias normas ir vertybes, siekia priimti racionalius sprendimus.

2.2. Baltijos šalių ir Lenkijos analizė demokratijos skatinimo atžvilgiu

Baltarusijai Baltijos regionas turi strateginę reikšmę. Baltijos uostų artumas parodo, kad Latvija ir Lietuva yra svarbi Baltarusijos prekėms – daugiausia dėl trąšų ir naftos produktų, kurie yra tiesioginis tranzito kanalas į trečiąsias šalis, taip pat galimas alternatyvių maršrutų naftos importas.¹²⁸ Apibendrinant, galime teigti, kad kiekvienos atskiros Baltijos valstybės ir Lenkijos svarba Baltarusijai skiriasi.

Nors politiniai santykiai su Lietuva išlieka problemiškesni tarp visų Baltarusijos kaimyninių valstybių – daugiausia dėl ginčo Baltarusijos atominės elektrinės statybų klausimu, dvišalis ekonominis ir prekybinis bendradarbiavimas, didžiąja dalimi nesikeičia. Klaipėdos uostas yra svarbūs Baltarusijos eksporto jūrų vartai. Skirtingai nei Lietuva, Latvija susilaikė nuo opių politinių klausimų iškėlimo į dvišalės darbotvarkės su Baltarusija viršū. Tai lėmė stabilesnius ir konstruktyvesnius santykius.

Estija yra už Baltarusijos regioninės politikos pagrindinio dėmesio ribų, nes šalis neturi bendros sienos ir jų tarpusavio prekyba yra žymiai mažiau intensyvi nei Baltarusijos su kitomis dviem

¹²⁸ WITS, „Belarus Exports.“ 2014-2020. <<https://bit.ly/3brxH97>> [2021 05 05].

Baltijos valstybėmis. Tačiau, neseniai Minskas savo platesniuose prekybos diversifikavimo planuose ėmė vertinti Estijos uostus kaip papildomą perspektyvų tranzito kelią. Estija, neturinti bendros sienos su Baltarusija bando išlaikyti santykius labiau pragmatiškus.

2.3. Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo strategijos po rinkimų

Baltijos šalys ėmėsi lyderystės po įvykusių nesąžiningų rinkimų Baltarusijoje ir yra pastebimas politikos pokytis. Pirmiausiai rugpjūčio 14-15 dienomis, Baltijos ministrų taryboje Tartu, Estijoje, Baltijos šalių ministrai pirmininkai paragino Baltarusijos valdžios institucijas susilaikyti nuo smurto prieš taikius protestų dalyvius, paleisti visus politinius kalinius ir tuos, kurie buvo sulaikyti protestų metu. Ministrai pirmininkai taip pat ragino Baltarusiją suorganizuoti skaidrius ir laisvus bei sąžiningus prezidento rinkimus, kuriuose dalyvautų tarptautiniai stebėtojai. Buvo atkreiptas dėmesys ir į paraginimą ES rasti galimybių įvesti ribojančias priemones pareigūnams.¹²⁹ Baltijos šalių griežta retorika parodo, kad esama reali suvokiama grėsmė skatina akcentuoti demokratijos vertybių puoselėjimą. Prioritetu tampa žmogaus teisių užtikrinimas, laisvi ir sąžiningi rinkimai, tarptautinis stebėjimas. Lyderių suvokimas apie esama grėsmę verčia imtis iniciatyvos. Estija, Latvija ir Lietuva įtraukė Baltarusijos prezidentą A. Lukašenką ir dar 29 pareigūnus į juodąjį sąrašą dėl tariamo sukčiavimo rinkimuose ir represijų prieš demokratiją palaikančius protestuotojus.¹³⁰ Vidaus reikalų ministrė Rita Tamašunienė pasirašė įsakymą, kuriuo uždrausta atvykti į Lietuvą Baltarusijos piliečiams pagal sąrašą. Sąrašė – 30 asmenų, kurie prisidėjo pažeidžiant tarptautinius rinkimų standartus ir žmogaus teises, taip pat vykdant represijas prieš pilietinę visuomenę ir demokratinę opoziciją.¹³¹ Sąrašė esantiems asmenims draudžiama atvykti į Lietuvą, Latviją ir Estiją. Griežtas ir greitas reagavimas sutelkiant nacionalines sankcijas parodo, kad valstybės bendradarbiaudamos naudoja turimą galią tam, kad darytų įtaką tarptautinei sistemai pagal nacionalines preferencijas ir tikslus. Šalys Baltarusiją vertina kaip geopolitinę grėsmę. Taip pat paskelbdamos sankcijas, valstybės skatina imtis veiksmų ir ES, tačiau sprendimas dėl diplomatinių ginčų nebuvo priimtas greitai. Reikia paminėti, kad sankcijų įvedimui reikalingas visų 27 ES valstybių narių pritarimas, o tam priešinosi Kipras, kuris reikalavo įvesti sankcijas Turkijai dėl gamtinių dujų telkinių Kipro išskirtinėje ekonominėje zonoje. Taip pat reikia paminėti, kad Švedija ir Suomija priešinosi dėl į sankcijų sąrašą įtraukimo A. Lukašenkos. Valstybės siūlė krizę spręsti per ESBO. Kaip nurodo oficialūs dokumentai, Baltarusijos krizę Europos šalių lyderiai aptarė EVT viršūnių susitikimo metu spalio 1-2 dienomis.¹³²

¹²⁹ Mano Vyriausybė, „Baltijos šalių premjerai kviečia Baltarusiją surengti laisvus ir sąžiningus prezidento rinkimus.“ 2020. <<https://bit.ly/3ydkzhB>> [2021 05 05].

¹³⁰ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „The Baltic states expand the blacklists of Belarusian officials prohibited from entering the three countries.“ 2021. <<https://bit.ly/3bs3sz0>> [2021 05 05].

¹³¹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, „VRM: pasirašytas nacionalinių sankcijų sąrašas.“ 2020. <<https://bit.ly/3eMMPjs>> [2021 05 07].

¹³² Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija“, 2021. <<https://bit.ly/3brpzpm>> [2021 05 07].

Lietuvos vaidmenį po įvykusių nesąžiningų rinkimų bei prasidėjus protestams kaimyninėje šalyje galima vertinti kaip strateginį ėjimą arba idealistinę, moralinę pagalbą pilietinei visuomenei. Prieš vykstančius rinkimus Lietuva atkreipė dėmesį į Baltarusiją tikėdamasi, kad esama valdžia artėjančius prezidento rinkimus surengs pagal tarptautinius standartus. Ji paragino vyriausybę paleisti visus politinius kalinius, užtikrinant jų reabilitaciją, panaikinti ribojančias nuostatas, reglamentuojančias žiniasklaidą bei užtikrinti nuomonės ir saviraiškos laisvę.¹³³ 2020 m. vasarą, Baltarusijoje pastebima didžiulė Lietuvos žmonių solidarumo banga. Lietuvos vyriausybė viena pirmųjų sutarė galimybes Baltarusijos žmonėms, kuriems gresia pavojus ir suteikė nacionalines skubias vizas aktyvistams, žmogaus teisių gynėjams ir represijų aukoms, įskaitant Svetlaną Tikhanovskaya ir jos vaikus.¹³⁴ Pasak, Lietuvos užsienio reikalų ministro L. Linkevičiaus „Siunčiame žinią, kad turime daryti ne tik pareiškimus, bet ir imtis konkrečių veiksmų“.¹³⁵ Galime teigti, kad tokie veiksmai demokratijos skatinimo politikos aspektu atskleidžia interesus užtikrinti demokratinias pamatines vertybes.

Rugsėjo 8-9 dienomis užsienio reikalų ministras L. Linkevičius Taline (Estijoje) dalyvavo tradiciniame Šiaurės ir Baltijos šalių (NB8) užsienio reikalų ministrų susitikime. Susitikimo metu dėmesio skirta įvykiams Baltarusijoje aptarti. „Demokratinės valstybės turi remti Baltarusijos žmonių laisvės siekį ir padėti jų balsams būti išgirstiems, o tie, kurie ėmėsi brutalių veiksmų prieš taikius protestuotojus, turi atsakyti“, – teigė L. Linkevičius. Susitikimo dalyviai vieningai sutarė, kad ES sankcijos Baltarusijai turi būti įvestos kuo greičiau.¹³⁶ Vykę susitikimai vienas po kito tarptautiniame lygmenyje rodo aiškią retoriką, kurios metu Lietuva aktyviai pasisako už demokratinės vertybes.

Metinis Baltijos asamblėjos prezidiumų ir Šiaurės tarybos aukščiausiojo lygio susitikimas, 2020 m. gruodžio 14 d., buvo skirtas padėčiai Baltarusijoje. Aukščiausiojo lygio susitikimo metu buvo pasakyta, kad Baltijos ir Šiaurės šalių parlamentinis bendradarbiavimas palaiko Baltarusijos žmones siekiant laisvės, demokratijos, teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės bei informacijos pliuralizmo. Baltijos asamblėja ir Šiaurės taryba pabrėžė, kad padėtis Baltarusijoje turi išlikti prioritetine ir svarbia bet kurios demokratinės šalies politine darbotvarke. Abi organizacijos mano, kad demokratijos, laisvės ir žmogaus teisių vertybės yra iš esmės svarbios.¹³⁷ Galime pastebėti, kad

¹³³ Human Rights Council, „Human Rights Council discusses the situation of human rights in Belarus and Eritrea.“ 2015. <<https://bit.ly/33MONdp>> [2021 05 07].

¹³⁴ Giedrius Gaidamavičius, „Belarus had a chance to follow Lithuania’s footsteps. What happened?.“ 2021. <<https://bit.ly/2SULtLn>> [2021 05 03].

¹³⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „L. Linkevičius dėl situacijos Baltarusijoje kreipėsi į ESBO pirmininkaujančią Albaniją.“ 2020. <<https://bit.ly/3uPZsQD>> [2021 05 07].

¹³⁶ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „Šiaurės ir Baltijos šalių užsienio reikalų ministrai aptarė situaciją Baltarusijoje.“ 2020. <<https://bit.ly/33II58f>> [2021 05 07].

¹³⁷ Baltijos asamblėja, „Baltic Assembly and Nordic Council stand by the people of Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/2SLGTPb>> [2021 05 05].

žmonių teisės pažeidimų klausimais Baltijos šalys laikosi vieningos nuomonės ir ėmėsi veiksmų tarptautiniu lygiu.

Lietuva ir dar 18 kitų šalių išreiškė visišką palaikymą naujai įkurtai platformai, turinčiai rinkti informaciją apie Baltarusijos autoritarinio prezidento A. Lukašenkos vykdomus žmogaus teisių pažeidimus. Šią platformą trečiadienį įkūrė Baltarusijos ir kitų šalių nevyriausybinių organizacijų. Jai vadovauja Danijos nevyriausybė organizacija „Dignity“ (angl. Danish Institute against Torture). Platformos branduolį taip pat sudaro Baltarusijos žmogaus teisių centras „Viasna“ ir Tarptautinis kankinimų Baltarusijoje tyrimų komitetas bei Jungtinės Karalystės nevyriausybė organizacija „Redress“.¹³⁸

Baltijos šalys aktyviai bendradarbiauja palaikydamos Baltarusijos opoziciją. Pasak prezidentūros, penktadienį planuojamame paskelbti juodajame sąraše yra 103 asmenys iš Baltarusijos jėgos struktūrų, OMON, Aukščiausiojo ir Konstitucinio teismų teisėjai, Prezidento administracijos atstovai.¹³⁹ „Lietuva, Latvija ir Estija parengė naują nacionalinių ir regioninių sankcijų prieš Baltarusijos režimo atstovus paketą, šiandieną bus paskelbtas dar 118 režimo rėmėjų, kuriems taikomos nacionalinės sankcijos, sąrašas“, – rašoma pranešime spaudai. Priimtose diplomatinės priemonės rodo, kad Baltijos šalys veikia vieningai.

Latvija ir Estija parengė Baltarusijos pareigūnų sąrašus. Sankcijose numatytas vizų draudimas. Dvišaliai sankcijų įvedimo veiksmai nacionaliniu lygiu bus vykdomi prieš būsimas ES sankcijas pagal nacionalines procedūras. Latvija ir Estija vertina pagrindinius demokratijos principus, tarp kurių piliečių teisės per laisvus ir sąžiningus rinkimus, politinės valios išreiškimas svarbiausiems demokratijos pagrindams. Latvija ir Estija taip pat vertina politinių teisių ir demokratinių standartų laikymąsi visame pasaulyje.¹⁴⁰

Po ginčijamų prezidento rinkimų Baltarusijoje, prasidėję protestai ir represijos prieš opoziciją, parodo, kad Lenkija buvo viena iš pagrindinių šalių pradėjusi imtis veiksmų, ES lygmeniu, prieš A. Lukašenką.¹⁴¹ Praėjus vos dienai po rugpjūčio mėn. Baltarusijoje vykusių rinkimų, ministras pirmininkas Mateusz Morawiecki kreipėsi į EVT pirmininką Charlesą Michelį prašydamas surengti neeilinį Baltarusijos aukščiausiojo lygio susitikimą. Vėliau, jis susitiko su Baltarusijos opozicija Varšuvoje. Kol ES dar negalėjo paskelbti apie pagalbos paketą, Lenkija pažadėjo 11,3 mln.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „Steigiama tarptautinės atsakomybės platforma, skirta dokumentuoti žmogaus teisių pažeidimus Baltarusijoje.“ 2021. <<https://bit.ly/3eP1fQp>> [2021 05 05].

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Seimas, „Dėl sankcijų Baltarusijos pareigūnams, atsakingiems ar prisidėjusiems prie Baltarusijos Respublikos Prezidento rinkimų rezultatų klastojimo, smurto ir represijų prieš taikių protestų dalyvius ir kitų žmogaus teisių pažeidimų.“ 2020. <<https://bit.ly/3ohceoI>> [2021 05 09].

¹⁴⁰ Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, „Foreign Ministries of Latvia and Estonia jointly announce sanctions against Belarusian officials.“ 2020. <<https://bit.ly/2Qi2XAa>> [2021 05 09].

¹⁴¹ Tsveta Petrova, Senem Aydin-Duzgit, „Democracy Support Without Democracy: The Cases of Poland and Turkey.“ 2021. <<https://bit.ly/3eL1rjy>> [2021 05 05].

EUR paramos Baltarusijos pilietinei visuomenei. Vėliau M. Morawieckis susitiko su Baltarusijos opozicijos lydere S. Tichanovskaja.

Kai ES sprendimų priėmimas yra lėtas, galimas atsakymo būdas yra suburti atskirų ES valstybių narių koaliciją. Lietuva aktyviai reagavo į Baltarusijos krizę bei derino savo sprendimus su Latvija ir Estija, taip pat su Lenkija bei kitomis ES šalimis. Viena vertus, Lenkija yra laikoma pagrindine kandidate vadovauti ES Vidurio ir Rytų narėms, atsižvelgiant į jos dydį ir geopolitinę padėtį. Kita vertus, dabartinė Varšuvos ir Briuselio įtampa kelia tam tikrus iššūkius. Tuo tarpu, Lietuva aktyviai skatindama demokratiją siekia įgyvendinti tiek strateginius tikslus, tiek idealistinius, bandydama rodyti iniciatyvą ir gebėjimą vienyti Baltijos šalis demokratijos vertybių klausimais.

Apibendrinant, 2020 m. Baltijos šalys, ypač Lietuva ir Latvija, tapo lyderėmis, skatinančiomis tarptautinį atsaką į įvykusią Baltarusijos krizę. Jie išlaikė šį klausimą pirmaujančių tarptautinių organizacijų – įskaitant ES, EVT, EEB, JT - darbotvarkėje bei savo pavyzdžiu parodė ryžtą. Nacionalinis ir regioninis atsakas buvo pradėtas visose trijose šalyse. Baltijos šalys kartu įtraukė į juodąjį sąrašą apie 150 Baltarusijos pareigūnų, įskaitant A. Lukašenką ir jo vyresnįjį sūnų. Galime teigti, kad simboliški veiksmai grįsti moralinėmis nuostatoms ir įvestos sankcijos naudojamos kaip priemonės Baltarusijos režimui. Taip pat galima vertinti kaip spaudimo priemonę tarptautinei bendruomenei.

Priešingai, Baltijos valstybės yra artimiausios Baltarusijos kaimynės. Dvi iš jų – Latvija ir Lietuva – turi bendrą sieną. Atsižvelgiant į tai, prieš nubaudžiant kaimyną, reikėjo atsižvelgti į vertybių ir interesų dilemą. Palyginti su likusiais Vakarais, Latvija ir Lietuva - ekonomiškai labiausiai priklausomos ir dvišaliai su Baltarusija susijusios šalys - laikėsi radikaliausių pozicijų ir atitinkamos rizikos vykdydamos vertybėmis pagrįstą politiką. Taip pat, galime teigti, dar labiau stebina Latvijos posūkis nuo dešimtmečio gyvo dialogo su Baltarusijos valdžios institucijomis iki laipsniško elektros tiekimo nutraukimo. Tačiau vis tiek atrodė, kad ekonominis tikslingumas yra svarstomas dalykas, nes Baltijos šalių sankcijos nebuvo tiesiogiai nukreiptos į Baltarusijos ekonomiką. Galime teigti, kad Baltijos šalys dabar yra moralinis impulsas, raginantis Vakarų veiksmus.

2.4. ES politika Rytų kaimynystėje

Rytų partnerystė buvo užmegzta 2009 m. vykdant Europos kaimynystės politiką (toliau – EKP) ir apėmė šešias buvusias sovietines respublikas Rytų Europoje ir Pietų Kaukaze: Armėniją, Azerbaidžaną, Baltarusiją, Gruziją, Moldovą ir Ukrainą.¹⁴² Prahos deklaracijoje, kuria oficialiai pradėta vykdyti Rytų partnerystė, teigiama, kad politika turi būti grindžiama visų šalių „daline

¹⁴² EP, „Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės“, 2021. <<https://bit.ly/3eKjqXl>> [2021 05 01].

nuosavybe ir atsakomybe“ ir ją „kartu plėtos“ ES, jos valstybės narės ir šešios Rytų Europos šalys.¹⁴³ Dokumentas nustatė du partnerių įsitraukimo kelius. Dvišaliai klausimai apėmė tokius klausimus kaip nauji asociacijos susitarimai, ES techninė pagalba institucijų kūrimo klausimais, susitarimai dėl vizų režimo liberalizavimo ir energetinis saugumas. Daugiašaliai susitarimai buvo numatyti kaip platesnė visų partnerių keitimosi informacija ir bendradarbiavimo sistema demokratijos ir gero valdymo, tvaraus ekonominio vystymosi, energetinio saugumo ir žmonių tarpusavio kontaktų srityse.¹⁴⁴

Reikia paminėti, kad taip pat pastarojo dešimtmečio įvykiai turėjo įtakos ES užsienio politikos formavimui. Pradedant ankstyvo „arabų pavasario“ protrūkiu 2011 m. prad., tariamai konsoliduotų autokratiškosios režimų žlugimu Tunise, Egipte ir Libijoje, 2013 m. kariniu perversmu Egipte, 2013-2014 m. „Euromaidan“ revoliucija bei po to įvykusi Rusijos Krymo aneksija, po kurios ES ir Baltarusijos santykiai įgavo naują vaidmenį. Svarbu paminėti, kad patirta žala dėl karo Ukrainoje, parodo aiškia skirtį esančią tarptautinėje arenoje: įvykusi Rusijos Krymo aneksija ir besitęsiantis regioninis ginčas tarp ES ir Rusijos parodo besitęsiantį sprendimo priėmimo procesų sąstingį bei esamą kaitą Baltarusijos atžvilgiu tarptautiniu lygmeniu. Taip pat koncentracija į Rytų šalis yra naudinga, nes Rusija ir ES konkuruoja dėl įtakos šiems šalims savo dydžiu ir ekonomine bei politine galia, naudojant tarpusavio priklausomybės su Rytų šalimis pobūdį, kurį aptarsime kituose skyriuose.

Analizuojant ES išorės santykius galime teigti, kad Sąjunga atspindi demokratinės taikos argumentą dėl to, kad lyderiai pirmiausiai siekia taikiai išspręsti esamus konfliktus. Pavyzdžiui, nuo Mastrichto sutarties (1991 m.) ES savo išorės santykiuose oficialiai paminėjo demokratijos skatinimą, kuris Lisabonos sutartyje (2007 m.) buvo susijęs su plėtra ir stojimu bei kaimynystės politika.¹⁴⁵ ES santykiai su rytinėmis kaimynėmis sulaukia dėmesio akademinėse diskusijose. Po šaltojo karo abipusiai naudingų santykių su Rytų kaimynais plėtojimas buvo pagrindinis ES užsienio politikos tikslas. Paskutinį dešimtmetį Sąjunga vykdė ambicingą Rytų partnerystę su minėtomis šešiomis regiono šalimis, įskaitant Baltarusiją.

Remiantis, normatyvinės demokratijos skatinimo „normine galia“ galime teigti, kad samprata ES atžvilgiu yra ta, kad Sąjungos politinė galia naudojama vertybėms – „normoms“ apsaugoti plačiu, moraliniu ir etiniu supratimu. Todėl šios vertybinės normos lemia ES jėgos taikymo demokratijos skatinimo politikos kryptis ir metodus.

Baltarusija ir šalį valdantis A. Lukašenka prezidentu tapęs nuo 1994 m. įsitvirtino valdžioje sustiprinęs savo kontrolę visos šalies atžvilgiu. Nepaisant, dviejų žymių oponentų dingimu,¹⁴⁶ šalies

¹⁴³ European Commission, „Eastern Partnership Key documents“, 2016. <<https://bit.ly/3yby9SG>> [2021 05 07].

¹⁴⁴ European Commission, „Eastern Partnership“, 2016.

¹⁴⁵ ES, „Europa be sienų.“ <<https://bit.ly/3yeteQU>> [2021 05 04].

¹⁴⁶ Paaiškinimas: dingo pagrindinis rinkimų šalininkas Viktoras Hancharas, Wilson, 2011, p. 189–190 p.

vadovas veiksmingai sumažino daugelio norą priešintis esamam vadovui.¹⁴⁷ Galime teigti, kad tai tapo svarbiu veiksmu ES ir Baltarusijos santykiuose: A. Lukašenkos atėjimas į valdžią. Formaliai prezidentinė sistema šalyje buvo sukurta po 1996 m. referendumo dėl kurio padidėjo prezidento galios. Po kito 2004 m. referendumo prezidento galios beveik nebuvo varžomos, panaikinta kadencijos riba ir A. Lukašenka tapo prezidentu neribotam laikotarpiui. Baltarusijos įstatymų leidybos procesą kontroliuoja prezidento administracija, o visus įstatymų projektus inicijuoja vykdomoji valdžia, paskyrimai į reikšmingas pareigas yra politiniai.¹⁴⁸ Apibendrinant, Baltarusija pasižymi konsoliduota ir centralizuota koalicija regione. Režimas išlieka vieningas aplink prezidentą, kuris griežtai kontroliuoja saugumo tarnybas, ekonomikos veikėjus ir visuomenę.¹⁴⁹ Baltarusijoje nepriklausomų ekonominių veikėjų taip pat nėra. Visuomenės nariai, kuriems leidžiama verstis verslu, daugiausia yra valdžios institucijų ekonominiai agentai.¹⁵⁰ Prezidentas turi prieigą prie organizacijų steigimo, kurios yra visiškai kontroliuojamas. Šalies vadovas gali paskirti arba atleisti bet kurį valstybės pareigūną, įskaitant teisėjus ir vietos administracijų vadovus. Remiantis neoklasikinio realizmo atstovais, kurie akcentuoja, kad lyderio faktorius užima svarbią vietą lemiant užsienio politikos kryptis ir tikslus, galime teigti, kad ryškus A. Lukašenkos vaidmuo yra vienas iš veiksmų formuojančių Sąjungos narių politikos gaires.

2.5. ES politiniai ir ekonominiai santykiai Baltarusijos atžvilgiu

Baltarusija yra 46-oji ES prekybos partnerė ir trečioji prekybos partnerė tarp šešių Rytų partnerystės šalių.¹⁵¹ Tuo pačiu metu, ES yra antroji Baltarusijos prekybos partnerė po Rusijos ir užima daugiau nei ketvirtadalį visos jos prekybos. Galime pastebėti, kad santykiai su Baltarusija pastarąjį dešimtmetį buvo pragmatiški. Nuo 2010 m. po rinkimų įvykdytų represijų ir opozicijos lyderių įkalinimo, ES taikė apribojimus ir vykdė kritinio bendradarbiavimo su šalimi politiką.¹⁵² Apibendrinant, bendradarbiavimas su Baltarusija buvo sustabdytas, išskyrus su pilietine visuomene susijusias programas.

ES dar neratifikavo dvišalio partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo, sudaryto su Baltarusija 1995 m., Dėl Baltarusijos nepakankamo įsipareigojimo laikytis demokratijos ir politinių bei pilietinių teisių. Dvišaliams prekybos ir ekonominiams santykiams tebėra taikomas prekybos ir bendradarbiavimo susitarimas, kurį 1989 m. Europos bendrija sudarė su Sovietų Sąjunga ir vėliau

¹⁴⁷ Stephen G. F. Hall, „Preventing a Colour Revolution: the Belarusian example as an illustration for the Kremlin?“, *East European Politics*, 33(2), 2017, 162-183.

¹⁴⁸ Rohava ir Burkhardt, 113-119.

¹⁴⁹ Shraibman, 5.

¹⁵⁰ Smok, 87.

¹⁵¹ EK, „Belarus“, 2021. <<https://bit.ly/3tMUO4C>> [2021 05 04].

¹⁵² European Council Council of the European Union, „Belarus: EU prolongs sanctions for a year.“ 2021. <<https://bit.ly/3eMYPSj>> [2021 05 12].

patvirtino Baltarusija. Siekiant palengvinti ekspertų mainus su prekyba susijusiais klausimais, 2016 m. spalio mėn. buvo pradėtas dialogas dėl prekybos (žr. 3 paveikslas). ES yra antroji pagrindinė Baltarusijos prekybos partnerė, atstovaujanti 18,1% visos šalies prekybos prekėmis, 2019 m. pasiekusi beveik 11 mlrd. EUR. Rusija yra pirmoji Baltarusijos prekybos partnerė, turinti 49,2% Baltarusijos tarptautinės prekybos.¹⁵³ ES ir Baltarusijos dvišalė prekyba prekėmis nuolat augo ir per pastaruosius 10 metų padidėjo 45 proc. ES prekybos perteklius siekia 2,6 mlrd. EUR.¹⁵⁴

2016 m. ES pasaulinėje strategijoje sakoma¹⁵⁵, kad „[...]atsparios visuomenės, atspindinčios demokratiją, pasitikėjimą institucijomis ir tvarų vystymąsi, yra atsparios valstybės šerdis[...]“. Parama demokratijai taip pat oficialiai yra įtraukta į daugybę išorės politikos sistemų, tokių kaip ES konsensusas dėl vystymosi ir Europos kaimynystės politika. ES institucijas reguliuojančiose sutartyse demokratija minima kaip pamatinė vertybė ir išorės veikslių principas. Vis dėlto, pastebima, kad konkretūs ES veiksmai normatyvinės demokratijos skatinimo politikos aspektu yra ignoruojami. Pavyzdžiui, nors Baltarusijos elitas vykdė žmogaus teisių pažeidimus, ES ir toliau bendradarbiavo su autoritariniu lyderiu, pastebima, kad santykiai yra grindžiami labiau interesais, nei normomis.

2016 m. vasario mėn. ES panaikino didžiąją dalį Baltarusijai taikomų ribojamųjų priemonių, taip pat palaikė keletą pagrindinių priemonių, padedančių toliau plėtoti šalies ekonomiką: Bendradarbiavimas su tarptautinėmis finansų institucijomis, tokiomis kaip Europos investicijų bankas (toliau – EIB) ir Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (toliau – ERPB); svarstoma finansuoti daugybę didelių infrastruktūros projektų. Sustiprintas pasirengimas narystei Pasaulio prekybos organizacijoje - tekstilės eksporto kvotų panaikinimas. Dialogas ekonomikos ir finansų klausimais atnaujintas 2018 m. balandžio mėn., siekiant pasikeisti nuomonėmis apie Baltarusijos ekonominę ir finansinę padėtį bei perspektyvas.¹⁵⁶

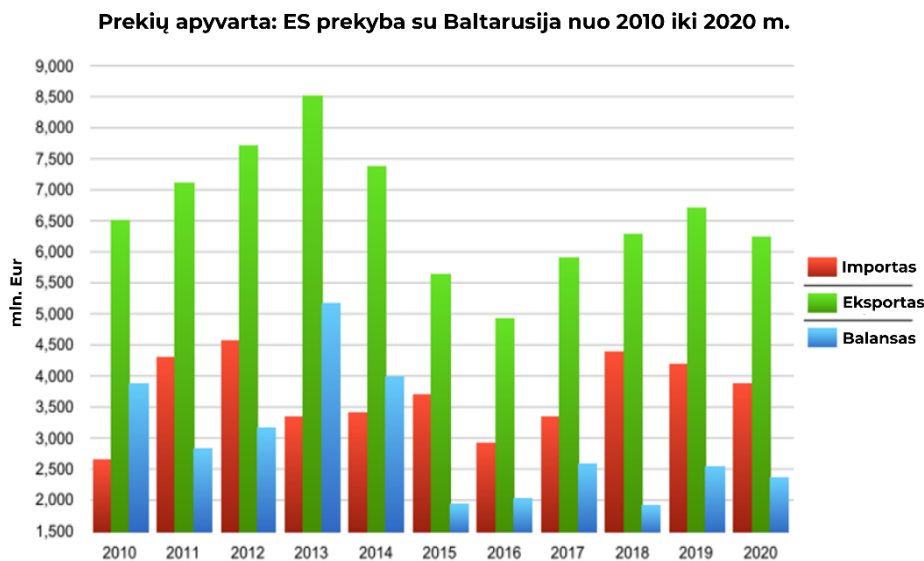
¹⁵³ EK, „European Union, Trade in goods with Belarus.“ 2021. <<https://bit.ly/2RVvsEo>> [2021 05 04].

¹⁵⁴ EK, „EU position in world trade.“ 2019. <<https://bit.ly/3fjQCUD>> [2021 05 04].

¹⁵⁵ ES, „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe.“ 2016. <<https://bit.ly/3tOcDQK>> [2021 05 01].

¹⁵⁶ European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, „Belarus“, 2020. <<https://bit.ly/3yfiwtt>> [2021 05 01].

4 paveikslas. ES prekyba su Baltarusija.

Šaltinis: European Commission. European Union, Trade in goods with Belarus statistiniai duomenys.

Iš visų Rytų šalių Baltarusija yra mažiausiai integruota į Europos forumus. Ji nėra Europos Tarybos narė, o jos dalyvavimas Rytų partnerystėje išlieka svarbus. ES niekada neratifikavo Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo (toliau – PBS) su Baltarusija, todėl šalis nebuvo įtraukta nei į EKP, nei į dvišalius Rytų santykius. Tai savo ruožtu reiškia, kad nebuvo nuolatinio dialogo su ES dėl politinių, institucinių ar ekonominių reformų Baltarusijoje. Taip pat dėl vizų režimo supaprastinimo susitarimo, dėl kurio derėtasi nuo 2014 m., yra laukiama sprendimų.¹⁵⁷ ES finansinė parama Baltarusijai yra aiškesnė. 2014 m. ES skyrė maždaug 20 mln. EUR dvišalės pagalbos Baltarusijai ir įsipareigojo 2014-2020 m. laikotarpiui skirti nuo 129 mln. iki 158 mln. EUR.¹⁵⁸

2.6. ES taikoma parama ir sankcijos Baltarusijai

Kaip įvardijama, EVT, išvadose, ES santykiai su Baltarusija pasižymi sudėtingumu „dėl nuolatinų žmogaus ir pilietinių teisių pažeidimų šalyje.“ Kita vertus, reikia paminėti, kad 2014–2020 m. Baltarusija įgauna naują vaidmenį formuojant ES ir Rytų partnerystės politiką. Dėl įvykių Ukrainoje, 2014 ir 2015 m. Baltarusijos valdžia suvaidino konstruktyvų vaidmenį atsisakydama patvirtinti Rusijos įvestas Ukrainai sankcijas ir palengvino vadinamųjų „Minsk I“ ir „Minsk II“ susitarimų sudarymą. Vėliau 2015 m. rugpjūčio mėn. paleisti politiniai kaliniai leido Sąjungai

¹⁵⁷ TUT.BY, „Deputy Foreign Minister spoke about disagreements in negotiations on visa facilitation with the EU.“ 2015. <<https://bit.ly/3wkl2gz>> [2021 04 28].

¹⁵⁸ EP, „Support for the Eastern Partnership: Stories, Facts and Figures from the European Neighborhood Instrument 2014.“ 2015. <<https://bit.ly/2RPr8q6>> [2021 04 29].

panaikinti daugumą galiojančių ribojamųjų priemonių.¹⁵⁹ A. Lukašenka patvirtina prielaidą, kad lyderiai nenoriai prisitaiko prie reikalavimų, kurie kenkia jų valdžiai. Baltarusijos vadovybė išvengė ES reikalavimo atsisakyti autokratinio valdymo, inicijuodama bendradarbiavimą tarp Rusijos ir ES, atitraukdama dėmesį nuo demokratizacijos reikalavimų. Reikia paminėti, kad demokratinio valdymo skatinimas organizuojanti laisvus rinkimus kelia grėsmę lyderiui, o tai sąlygoja Baltarusijos elitą nebendradarbiauti su ES atstovais.

Apibendrinant, Sąjungos ir Baltarusijos bendradarbiavimas gali būti grindžiamas strateginiais interesais, kurie davė tam tikrus pokyčius. Pavyzdžiui, ES reaguodama į esamą situaciją, įsipareigojo Baltarusijos atžvilgiu laikytis bendradarbiavimo politikos, išdėstytos EVT 2016 m. vasario 15 d. pateiktose išvadose. Jose nurodyta, kad „[...]apčiuopiami Baltarusijos veiksmai, kuriais įtvirtinamos pagrindinės laisvės, teisinės valstybės principas ir žmogaus teisės – įskaitant žodžio, saviraiškos ir žiniasklaidos laisves – ir darbo teisės, išliks esminiais kriterijais, kuriais remiantis ateityje bus formuojama ES politika Baltarusijos atžvilgiu.[...]“¹⁶⁰ Viena vertus, ES vadovaujasi pripažįstamomis nacionalinėmis ir tarptautinėmis normomis puoselėjant ir skleidžiant demokratines vertybes. Kita vertus, atlikta paramos analizė susijusi su demokratijos skatinimu¹⁶¹, parodo, kad EK finansavimas mažėjo atsižvelgiant į skiriama paramą demokratijai ir pilietinei visuomenei 2016-2019 metų laikotarpyje.

3 lentelė. Europos Komisijos parama Baltarusijai per 2014-2020 m. (Eur)

Metai	Žmogaus teisės	Demokratijos dalyvavimas ir pilietinė visuomenė	Rinkimai	Teisinė sistema	Bendra suma
2014 m.	2,32 mln.	1,26 mln.	95,76 tūkst.	-	3,67 mln.
2015 m.	2,15 mln.	1,22 mln.	248,43 tūkst.	-	3,62 mln.
2016 m.	671,03 tūkst.	1,41 mln.	-	-	2,08 mln.
2017 m.	1,29 mln.	1,68 mln.	12,56 tūkst.	-	2,98 mln.
2018 m.	230,66 tūkst.	1,25 mln.	12,56 tūkst.	28,01 tūkst.	1,52 mln.
2019 m.	678 tūkst.	431,24 tūkst.	48 tūkst.	76,38 tūkst.	1,23 mln.
2020 m.	2,54 mln.	435,45 tūkst.	17,74 tūkst.	1,38 tūkst.	3 mln.
Bendra suma	9,88 mln.	7,69 mln.	435,05 tūkst.	105,77 tūkst.	18,1 mln.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis EU Aid Explorer statistikos platforma.

Nuo 2015 m. ES sustabdė sankcijas ir panaikino spaudimą Baltarusijos vyriausybei, nes A. Lukašenkos administracija sušvelnino savo požiūrį į opoziciją ir užmezgė konstruktyvesnį dialogą. 2016 m. vasario 25 d. Taryba sustabdė ribojamųjų priemonių 170 asmenų ir trims bendrovėms.

¹⁵⁹ ES, „Belarus: violence must stop and regime must change.“ 2020. <<https://bit.ly/3tM5Man>> [2021 05 05].

¹⁶⁰ Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3brpzpm>> [2021 05 07].

¹⁶¹ EK, „Recipients data from 2007 to 2021.“ 2021. <<https://bit.ly/2SMza3r>> [2021 05 05].

Galime teigti, kad šis požiūris iš pradžių buvo sėkmingas, tačiau veiksmai, susiję su prezidento rinkimais, rodo sąstingį Baltarusijos valdžios veiksmuose. Kita vertus, Taryba pratęsė kitas ankstesnes priemones, įskaitant ginklų embargą, turto išaldymą ir draudimą keliauti, taikomas keturiems asmenims, įrašytiems į sąrašą dėl neišaiškintų dviejų opozicijos politikų (verslininko ir žurnalisto) dingimo atvejų. Taip pat Taryba pratęsė ribojamųjų priemonių galiojimą iki 2020 m. vasario 28 d.¹⁶² ES ir Baltarusija yra sudariusios vizų režimo supaprastinimo susitarimus bei atnaujinusios dialogą žmogaus teisių klausimais. ES taip pat padidino finansinę paramą. Nepaisant šių pastangų normalizuoti santykius, ES užsienio politikos prioritetų sąrašė, Baltarusija išliko žemai.¹⁶³ Apibendrinant galime daryti prielaidą, kad ES institucijos ėmėsi veiksmų demokratijos atžvilgiu strateginiais interesais.

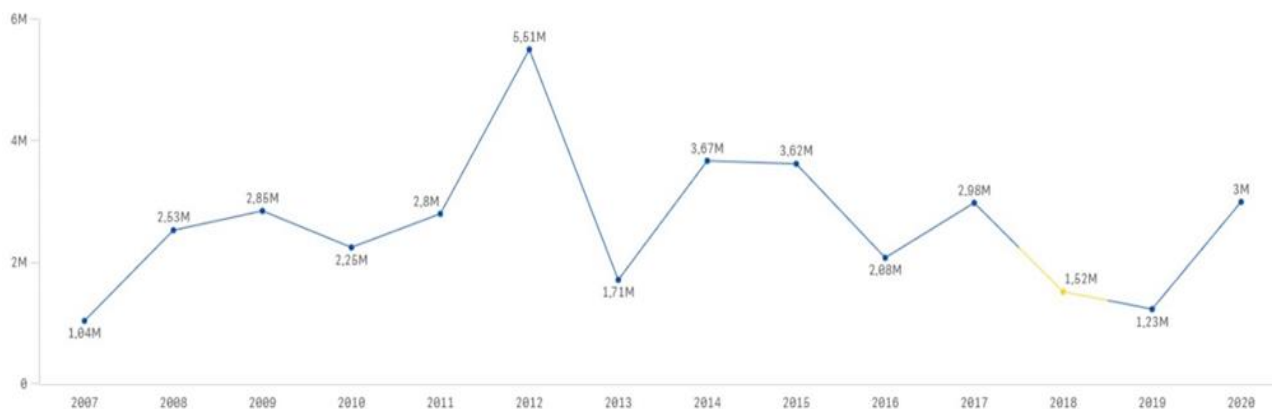
Viena vertus, Baltarusijos iniciatyva 2016 m. buvo atnaujintas ES ir Baltarusijos dialogas žmogaus teisių klausimais. Galima paminėti, kad Baltarusija susidūrė su ekonomikos nuosmukiu 2015 metais. To eigoje, ES ir Baltarusija bendradarbiavo dėl žmogaus teisių, buvo įvesta visuotinė strategija. Kita vertus, minėtais metais nebuvo EK skiriama parama rinkimams. Finansavimas buvo skirtas dviem sektoriams: žmogaus teisėms ir pilietinei visuomenei skatinti, kuris buvo mažesnis nei prieš tai buvusiais metais. Galime teigti, kad tai atitinka instrumentinį demokratijos skatinimo tipą, nes prioritetinga parama nėra skirta žmogaus teisių užtikrinimui. 2019 m. gruodžio mėn. susitikimo metu delegacija ypatingą dėmesį skyrė teisės aktų sudarymui rinkimams, iškėlė klausimus susijusius su pagrindinėmis laisvėmis: žiniasklaidos, saviraiškos ir susirinkimų laisvėmis bei buvo primintas nepritarimas mirties bausmei. EK daugiausiai finansavimo skyrė žmogaus teisių užtikrinimui, o mažiausiai rinkimams.

Kita vertus, nepaisant to, kad buvo priimtas 2016-2019 m. žmogaus teisių veiksmų planas, Baltarusija neįvykdė įsipareigojimų žmogaus teisių srityje. Dėl šios priežasties, žvelgiant į EK paramą Baltarusijai minėtu laikotarpiu, matomas finansavimo mažėjimas demokratijos vertybių aspektu. ES taip pat griežtai pasmerkė 2017 m. vasario ir kovo mėn. vykdytas smurtines represijas prieš taikius protestuotojus. Remiantis EK finansavimo lentele, daugiausiai finansavimo buvo gauta 2017 m.

¹⁶² Europos Vadovų Taryba, „Tarybos išvados dėl Baltarusijos.“ 2016. <<https://bit.ly/3bsdZu2>> [2021 04 28].

¹⁶³ Khrystyna Parandii, „Is the time ripe for the EU to rethink its relations with Belarus?.“ 2020. <<https://bit.ly/3fkSTPk>> [2021 04 25].

5 paveikslas. EK parama Baltarusijai 2014-2020 m. (4 sektoriai)

Šaltinis: EU Aid Explorer statistikos platforma.

EP taip pat priėmė keletą rezoliucijų, kuriose Baltarusija kritikuojama dėl politinių kalinių, žiniasklaidos laisvės ir pilietinės visuomenės suvaržymų, žmogaus teisių nepaisymo, įskaitant tai, kad šalyje vis dar taikoma mirties bausmė. 2018 m. balandžio 19 d. rezoliucijoje EP pritarė ES kritiškam požiūriui paremtam bendradarbiavimui su Baltarusija. Svarbiausias aspektas tampa konkretūs veiksmai siekiant demokratizacijos ir užtikrinant laisvę ir žmogaus teises. Visų pirma, Parlamentas ragino Baltarusiją prisijungti prie visuotinio mirties bausmės taikymo moratoriumo. Taip pat 2018 m. spalio 4 d. rezoliucijoje EP dar kartą pasmerkė žurnalistų ir nepriklausomos žiniasklaidos atstovų bauginimą ir sulaikymą bei paragino stiprinti pagarbą demokratijos principams, teisinei valstybei ir žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms.¹⁶⁴ 2018m. EK finansavimas mažėjo ir siekė 1,52 mln. per metus demokratijos vertybių puoselėjimui.

Vis dėlto, bendras sutarimas dėl demokratijos yra svarbus Vakarų valstybių bruožas. Taip pat atsižvelgus į A. Lukašenką, galime daryti išvadą, kad nepaisant, kai kurių retorikos pokyčių, Baltarusija nekoregavo politikos. Bendra žmogaus teisių, demokratijos ir teisinės valstybės padėtis Baltarusijoje pablogėjo artėjant 2020 m. rugpjūčio 9 d. prezidento rinkimams, kurių ES nepripažino.

Viena vertus, analizuojant ES institucijų elgesį pastebima, aiški retorika dėl įvykusių nesąžiningų rinkimų. Kita vertus, galime atkreipti dėmesį, kad Sąjungos veiksmai pasižymėjo atsargumu. Pirmiausiai, ES atsisakė įvesti sektorines sankcijas Baltarusijai (eksporto ir importo apribojimus ar draudimus, bankų sankcijas ir kt.). Tai rodo, kad lėtą Sąjungos sprendimų priėmimo procesą, kai yra pažeidžiamos pamatinės Sąjungos vertybės. Remiantis vieša informacija, ES nepriėmė asmeninių sankcijų A. Lukašenkai dėl to, kad valstybėms narėms nepavyko priimti bendro sutarimo. Taip pat galime išskirti, kad ES, normatyvinės demokratijos skatinimo kontekste, nepasižymėjo lyderystė pripažinti S. Tichanovskajos išrinkimu į Baltarusijos prezidento postą.

¹⁶⁴ EU Sanctions Map, „Restrictive measures against Belarus.“ 2021. <<https://bit.ly/3otc3Hb>> [2021 05 09].

Galiausiai, priešingai nei tikėtasi, ES vadovai kelis kartus pareiškė, kad ES neketina kištis į Baltarusijos vidaus reikalus.

Spalio 12 d. ES priėmė naujas išvadas dėl Baltarusijos, buvo atlikta išsami Sąjungos ir Baltarusijos santykių apžvalga, kuri apėmė finansinį bendradarbiavimą.¹⁶⁵ Reaguodami į nesąžiningus 2020 m. rugpjūčio 9 d. prezidento rinkimus, vykusias žiaurias represijas prieš opozicijos narius, nepriklausomas žiniasklaidos atstovus ir taikius protestuotojus, 2020 m. rugsėjo 15 d. ir 2020 m. lapkričio 26 d. EP priėmė rezoliucijas dėl padėties Baltarusijoje.¹⁶⁶ Šiose rezoliucijose Parlamento nariai atkreipė dėmesį į tai, kad rinkimai vykdyti šiurkščiai pažeidžiant visus tarptautiniu lygmeniu pripažintus standartus. Parlamento nariai ragino ES kuo greičiau nustatyti sankcijas už rinkimų klastojimą ir represijas atsakingiems pareigūnams, įskaitant buvusį prezidentą A. Lukašenką. Jie išreiškė paramą Koordinacinei tarybai, kurią S. Cichanouskaja įsteigė kaip laikiną demokratinių pokyčių Baltarusijoje reikalaujančių žmonių atstovavimo organą. Rugsėjo 15 d. rezoliucijoje dėl padėties Baltarusijoje EP pareiškė palaikanti protestuotojus, pilietinę visuomenę ir pagrindinę darbuotojų teisę streikuoti be represijų ar atleidimo.¹⁶⁷ Antroje rezoliucijoje dėl nuolatinių žmogaus teisių pažeidimų Baltarusijoje, EP pakartojo raginimą sukurti vadinamąjį „Europos Magnitskio aktą“, kuris palengvintų taikymąsi kiekvienam asmeniui, valstybei ir nevalstybiniam veikėjams, atsakingiems už dalyvavimą žmogaus teisių pažeidimuose, korupcijoje ir pan.¹⁶⁸ Viena vertus, remiantis, EVT sankcijos yra nukreipiamos taip, kad maksimaliai paveiktų tuos, kurių elgesiui yra norima daryti įtaką. Kita vertus, dažnas ES sankcijų naudojimas parodo sankcijų nuovargį, kuris neduoda efektyvaus rezultato. Kaip rodo atlikta analizė (žr. 4 lentelė) iki įvykusių protestų, užsitęsiosios sankcijos nepagerino demokratinio valdymo atkūrimo sąlygų, bet taip pat veiksmingai kliudė ekonominiams mainams, bendradarbiavimui tarpvalstybiniais klausimais su Baltarusija.

Demokratija yra pagrindinė ES vertybė ir pagrindinis Sąjungos veiklos tarptautinėje arenoje principas. Tačiau atsižvelgiant į dabartinius tarptautinius įvykius ir pirmiau išdėstytus iššūkius, ES pastebima įtampa tarp dviejų ES užsienio politikos sričių: demokratijos ir ES strategijos siekimo. Abu komponentai nuolat dalyvauja Sąjungos „dvilypėje strategijoje“ ir atsispindi, kaip matyti nuo 2014-2020 m. vykdomų priemonių.

4 lentelė. ES skiriama parama ir sankcijos Baltarusijai 2014-2020 m.

¹⁶⁵ European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, „Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/3yfiwtt>> [2021 05 01].

¹⁶⁶ European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].

¹⁶⁷ European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].

¹⁶⁸ Europos Vadovų Taryba, „Sankcijos – kaip ir kada ES patvirtina ribojamąsias priemones.“ 2020. <<https://bit.ly/2Rns9FQ>> [2021 05 04].

ES skiriama parama ir sankcijos Baltarusijai 2014-2020 m.				
Metai	Įvykis	Parama (Eur)		Sankcijos
		Iš viso kiek buvo skirta	Kiek buvo skirta demokratijos skatinimui ir pilietinei visuomenei	
2014 m.	Baltarusijos ir ES bendradarbiavimas Krymo aneksijos metu	20,82 mln.	3,67 mln.	1 Toliau tęsiamas ginklų embargas*; 2. Priimtas draudimas keliauti
2015 m.	Paleisti politiniai kaliniai ir prezidento rinkimai be smurto	22,8 mln.	3,62 mln.	1. Panaikintas turto išaldymas ir draudimas keliauti 170 asmenų ir 3 bendrovėms (pradėtas spalio 29 d.)
2016 m.	Dialogas žmogaus teisių klausimais	28,13 mln.	2,08 mln.	1. Priimtas draudimas keliauti keturiems asmenims; 2. Priimtas turto išaldymas; 3. Panaikintos ribojamosios priemonės 170 asmenų ir 3 bendrovėms (pabaigtas vasario 29 d.)
2017 m.	Pasmerktos smurtinės represijos prieš taikius protestuotojus	34,4 mln.	2,98 mln.	-
2018 m.	EP rezoliucija demokratizacijai ir žmogaus teisėms	25,07 mln.	1,52 mln.	-
2019 m.	-	24,47 mln.	1,23 mln.	-
2020 m.	Nesažiningi rinkimai Baltarusijoje	27,42 mln.	3 mln.	08.19 – ES vadovai aptarė rinkimus 10.01 – ES sutiko įvesti ribojimus 10.02 – ES pradėjo taikyti sankcijas (3 raundai)

*Ginklų embargas taikomas nuo 2011 m. iki dabar. Sudaryta darbo autorės remiantis ES oficialiais dokumentais.¹⁶⁹

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis „EU relations with Belarus“ informacija¹⁷⁰.

Toliau nagrinėsime ES Baltarusijai įvestus tris sankcijų paketus. Šių sankcijų tikslas yra daryti spaudimą Baltarusijos režimui, siekiant užkirsti kelią tolesniam smurtui ir represijoms, paleisti politinius kalinius ir kitus neteisėtai sulaikytus žmones bei inicijuoti nacionalinį dialogą su Baltarusijos opozicija bei pilietine visuomene, siekiant kuo skubiau organizuoti naujus laisvus prezidento rinkimus.

ES Baltarusijai yra pritaikiusi jau tris sankcijų paketus (žr. 5 lentelė) A. Lukašenkai toliau griežtomis priemonėmis slopinant protestus, kurių dalyviai sulaikomi, persekiojami ir bauginami.

¹⁶⁹ EP, „Trys rytų partnerystės kaimynės: Ukraina, Moldova ir Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3uNhH9a>> [2021 05 04].

¹⁷⁰ Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3brpzm>> [2021 05 07].

5 lentelė. Sankcijų raidai.

Sankcijų raidai		
I etapas (2020.10.01)	II etapas (2020.11.06)	III etapas (2020.12.17)
Buvo įtraukiama 40 fizinių asmenų	Papildomai įtraukiama 15 fizinių asmenų, įskaitant A. Lukašenką	Papildomai įtraukiami 36 aukšto rango pareigūnai, įtraukti 2 verslininkai bei 7 įmonės

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis EK rytų partnerystės strategija.

Tęsiantis protestams, susidūrus su žiauriais policijos veiksmais, ES pasisakė už griežtesnes priemones, tokias kaip ekonominių ir asmeninių sankcijų įvedimas A. Lukašenkai ir kitiems asmenims, susijusiems su rinkimų klastojimu, žmogaus teisių pažeidimais, taip pat su valstybės propagandos veikla susijusiems veikėjams. Pirmasis ir antrasis sankcijų paketai buvo skirti daugiau nei 40 pareigūnų, įskaitant A. Lukašenką. Lapkričio 19 dieną ES užsienio reikalų ministrai pradėjo rengti trečiąjį sankcijų paketą. Jis buvo skirtas 20 verslininkų ir 400 bendrovių, kurios yra arti Lukašenkos režimo arba jį finansuoja.¹⁷¹ Šiame dokumente numatomos sritys, „[...]kuriose bendradarbiavimas turėtų būti sustabdytas arba sumažintas[...]“. Tai apima teisingumą ir saugumą, nes šias sritis „[...]kontroliuoja valdančioji valdžia ir jos yra naudojamos kaip politinė priemonė, įskaitant įkalinimą ir patraukimą baudžiamojon atsakomybėn už demokratijos palaikymo judėjimą[...]“, ir prekybą, kur „[...]oficialios derybos su Baltarusija dėl jų prisijungimas prie PPO, ypač patekimo į rinką srityje, nors ir laikantis ES prekybos politikos, kuria remiama daugiašalė prekybos sistema, turėtų būti sustabdyta.[...]“¹⁷²

Galime daryti prielaidą, kad sankcijos yra neveiksmingos, kai tiksliniai lyderiai mano jog sankcijos išliks, nepaisant bandymo užmegzti santykius. Taip pat reikia paminėti esamą įtaką trečiųjų šalių atžvilgiu, kurią sudaro galingi kaimynai aplinkui. Tai gali turėti įtakos sankcijų sėkmei.

Iš esmės politinė situacija pakito susidariusi po 2014 m. įvykių. Tarptautinė bendruomenė pritarė, kad 2020 m. rugpjūčio 9 d. įvykę prezidento rinkimai nebuvo nei laisvi, nei sąžiningi – prieš juos buvo sistemingai persekiojami opozicijos nariai, o po jų šalies istorijoje precedento neturinčiu mastu vykdytos žiaurios represijos prieš taikius protestuotojus ir opozicijos atstovus. Reaguodama į represijas ir valstybinį smurtą po 2020 m. prezidento rinkimų, EK reagavo aktyvindama tikslinę

¹⁷¹ European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].

¹⁷² Jacopo Barigazzi, „EU ministers agree to draw up new sanctions on Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3fhNetw>> [2021 05 01].

pagalbą pilietinei visuomenei ir tenkindama skubiausius Baltarusijos žmonių poreikius. EK parama apimant keturis pasirinktus sektorius (žmogaus teisės, demokratija ir pilietinė visuomenė, rinkimai, teisinė sistema) siekė 3 mln. Nuo 2016 m. tai buvo didžiausias finansavimas skirtas demokratijos skatinimui puoselėti. Be to, ES apribojo dvišalį bendradarbiavimą su centrinėmis Baltarusijos valdžios institucijomis, padidino paramą Baltarusijos gyventojams ir pilietinei visuomenei ir atitinkamai pritaikė savo dvišalę finansinę pagalbą. Vis dėlto, EP palaiko aktyvų ir glaudų dialogą su šalies politinių jėgų atstovais, nepriklausomomis nevyriausybinėmis organizacijomis ir pilietinės visuomenės veikėjais, kuriems po pastarųjų prezidento rinkimų atstovauja Koordinacinė taryba. Briuselyje ir Strasbūre, reguliariai rengiami su Baltarusija posėdžiai, kuriuose siekiama aptarti ES ir Baltarusijos santykių raidą ir įvertinti politinę ir ekonominę padėtį šalyje, taip pat naujausius pokyčius, susijusius su demokratija, žmogaus teisių pažeidimais ir teisine valstybe. Galime teigti, kad ES aktyviai palaiko ryšius su Baltarusijos opozicija bei pilietinės visuomenės nariais. Verta atkreipti dėmesį, kad besikeičianti tarptautinė aplinka ir didėjantys išorės iššūkiai suteikė naują impulsą toliau plėtoti ES bendrąją užsienio ir saugumo politiką (toliau – BUSP). Europos interesų ir vertybių propagavimas pasauliniu mastu ir ES gebėjimo veikti savarankiškai didinimas yra vieni iš pagrindinių EVT naujosios strateginės darbotvarkės 2019-2024 m. prioritetų. Joje EVT įsipareigoja suteikti daugiau išteklių ir geriau panaudoti tuos, kuriuos jau turi ES. EK pirmininkė U. von der Leyen taip pat palaiko „stipresnę Europą pasaulyje“ ir nori daugiau dėmesio skirti išorės veiksams.

ES bei Baltarusijos santykiai iki rinkimų išliko santūrus bei nepakankamai išvystyti. Kaip pastebime pateiktose ataskaitose, bendrų interesų ir tikslų buvo vos keletas, išliko abipusio nepasitikėjimo stoka. Viena iš ES nenoro įsikišti į Baltarusiją priežasčių buvo materialių interesų nebuvimas. ES santykiai su Baltarusija pasižymi žemo saugumo ar ekonominių interesų lygiu institucijų lygmeniu, todėl tai sudarė sąlygas vykdyti santykinai nuoseklią ir vis labiau koordinuojamą, bet iš esmės neefektyvią Sąjungos politiką derinant diplomatinį spaudimą, visuomenės kritiką ir sankcijas A. Lukašenkos režimui.

Taip pat reikia paminėti, kad skirtos priemonės iki rinkimų buvo dedikuotos lyderiams, o pagalba buvo teikiama pilietinės visuomenės organizacijoms, kurių tikslai sutapo su ES tikslais. Daroma prielaida, kad tarpusavio ekonominė priklausomybė gerina santykius, režimas gali keistis dėl didesnės prekybos su ES. Didesnis ekonominis Baltarusijos priklausomybės virsmas sušvelnina pozicija ES atžvilgiu, o sankcijų daroma žala negali priversti tikslingai pakeisti politiką. Galime teigti, kad laikotarpiai, motyvuojantys Baltarusijos vadovybę patenkinti ES reikalavimus, atsirado dėl ekonominės krizės ir suprastėjusių santykių su Rusija, o sankcijos nebuvo veiksmingos. Galime išskirti naudojamą politinio išitraukimo priemones: pirmoji, dialogas ir parama pilietinei

visuomenei, o antroji neigiamas sąlygiškumas - taikomos sankcijos dėl šalyje vykdomų pažeidimų žmogaus teisėms bei nesilaikymo demokratiniais principais.

Taip pat regioninės demokratijos normos, kurias oficialiai nustato bendros tarptautinės organizacijos, ES suvokimas apie Baltarusiją kaip Europos šalį, kuri, tikimasi, atitiks Europos vertybes ir normas (Baltarusija įvardijama „paskutinė Europos diktatūra“), pateikė aiškias ir konfrontacines priemones demokratijos skatinimui šioje šalyje, kuri atitinka normatyvinę demokratijos skatinimo teoriją. Galime teigti, kad Sąjunga atstovauja demokratines vertybes dėl kurių strategijų bei esamų išorės politikos dokumentų. ES yra vertybėmis paremta bendruomenė.¹⁷³ ES sprendimuose daugiausiai dėmesio skiriama sankcijoms bei paramai pilietinei visuomenei.

Tai taip pat padeda mums suprasti, kodėl ES, Lenkijos ir Baltijos valstybių politika Baltarusijos atžvilgiu, nors iš esmės sutampa, vis dėlto laikėsi kitokio šališkumo įtraukiant ar sankcionuojant A. Lukašenkos režimą. ES atveju – tiek strateginis požiūris į Baltarusijos režimo pokyčius, tiek norminis polinkis taikyti demokratijos sankcijas ir kitas konfrontacines priemones rodo Sąjungos ir jos narių skirtumus. Nors demokratijos skatinimas iš tikrųjų pateko į ES prioritetų sąrašą, ne todėl, kad vertybės pakeitė interesus, o demokratijos plitimas buvo laikomas valstybių narių ekonominių ir saugumo interesų gynimo būdu.

¹⁷³ European Union, „Foreign and Security Policy.“ 2021. <<https://bit.ly/2QhnDZ2>> [2021 05 01].

IŠVADOS

1. Atlikta demokratijos politikos skatinimo motyvų analizė rodo, kad valstybės siekia išlikti tarptautinėje arenoje ilguoju laikotarpiu užtikrinant saugumą, nacionalinių interesų įgyvendinimą, ekonominę naudą, o kiekviena valstybė priima sprendimus atsižvelgdama į trumpuoju laikotarpiu gaunamą naudą. Dėl įvairių priežasčių tokių kaip ilgalaikiai ir neaiškūs rezultatai, neatidėliotinos išlaidos, santykinės galios neapibrėžtumas ir kt. valstybės gali vykdyti skirtingą demokratijos skatinimo politiką. Materialinių ir norminių idėjų sugretinimas atskleidžia, kad demokratijos skatinimo politika yra tarp interesų ir normų sąveikos rezultato. Normų pažeidimai gali įvykti siekiant materialinių interesų. Todėl normų pažeidimas įvyksta tada, kai kyla interesų ir normų įsipareigojimų konfliktas. Valstybės donorės nori įgyvendinti savo interesus (materialinis interesas), tačiau vis tiek laikosi normų (normatyvinis interesas). Remiantis materialistiniu požiūriu, valstybės teikia pirmenybę interesų gynimui, o ne norminių įsipareigojimų vykdymui. Vis dėlto, reikia akcentuoti, kad retoriniai veiksmai rodo, kad normos tebėra svarbios, net ir tada, kai jos pažeidžiamos.
2. Pirmoji hipotezė teigianti, kad ES laikosi materialistinės demokratijos skatinimo politikos Baltarusijos atžvilgiu pasitvirtina. Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad pirma, ES yra įstrigusi tarp norminio įsipareigojimo pripažinti, tais atvejais, kai yra rimtas humanitarinis ar demokratinis valstybingumo reikalas – ir politinės aplinkos, kurioje šis norminis įsipareigojimas gali prieštarauti jos materialiniams interesams. Tai pastebima Baltarusijos atžvilgiu, kuriame atliktas tyrimas rodo, kad ES veiksmai prasidėjusiems protestams siekė ribotos sėkmės balansuojant norminius įsipareigojimus su ekonominiais ir saugumo interesais. Kita vertus, ES yra ekonomiškai mažiau priklausoma nuo Baltarusijos, todėl priimti sankcijų paketai rodo norminę demokratijos skatinimo politiką, kuria siekiama atstovauti demokratines vertybes ginant žmogaus teises. Taip pat reikia išskirti, kad Baltarusijos ekonominė priklausomybė nuo ES yra didesnė, o tai leidžia ES imtis papildomų veiksmų. Pastebima, kad nors ES imasi veiksmų daryti įtaką elitui, tačiau atlikta empirinė ir dokumentų analizė rodo, kad Baltarusijos elitas imasi veiksmų tada, kai mano, kad ekonomikos nuosmukis gali pakenkti režimo stabilumui. Demokratija yra skatinama dėl kitų interesų norint išlaikyti stabilumą ir saugumą regione išlaikant pragmatiškus santykius.
3. Išanalizavus Baltijos šalių ir Lenkijos demokratijos skatinimo politiką iki nesąžiningų rinkimų ir po jų, Baltarusijoje, galime teigti, kad antroji hipotezė pasitvirtino iš dalies. Pastebime, kad valstybių politika išsiskiria iki rinkimų, o po rinkimų diplomatinės priemonės yra suvienodinamos.

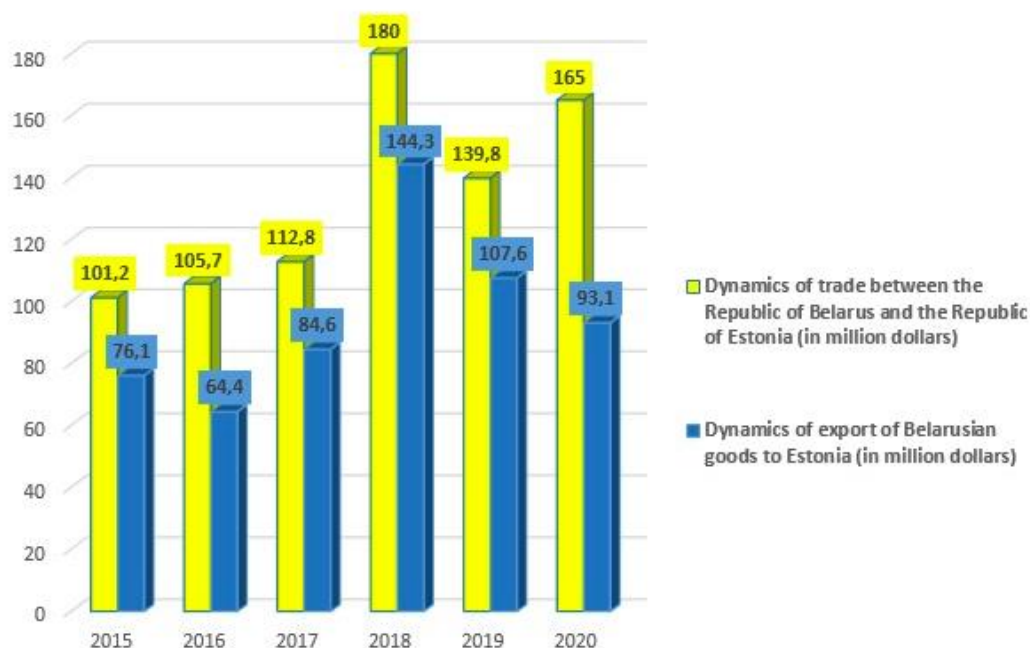
- a. Lietuvos demokratijos skatinimo politikos tikslas labiau atspindi normatyvines prielaidas Baltarusijos atžvilgiu, nes apima tokias priemones kaip tarptautinis stebėjimas, teikiama parama, pagalba, pastebimi moraliniai raginimai, pasitelkiamas sankcijų ir paramos metodas. Tai patvirtina empirinio tyrimo metu gauta paramos rezultatų analizė, kurioje Lietuva daugiausiai iš Baltijos šalių skiria finansinę paramą puoselėjant demokratines vertybes žmogaus teisių aspektu. Lietuvos demokratijos skatinimo politiką prieš rinkimus pasižymi vertybių svarba, jų puoselėjimu tarptautinėje arenoje. Varomoji jėga santykiuose su Baltarusija tapo ne prioritetu laikomas ekonominis bendradarbiavimas, o vertybinių nuostatų sklaida. Pastebima, kad dvišaliuose santykiuose, prekybos klausimais su Baltarusija, santykiai yra grindžiami pragmatiškumu. Lietuvos atstovai ėmėsi veiksmų dėl Astravo atominės elektrinės statybos, vetavo susitarimus ES. Kita vertus, Lietuva yra viena iš pagrindinių Baltarusijos ekonominių partnerių, o nuo 2014 m. iki 2020 m. prekybos santykiai išaugo. Tai rodo, kad vertybėmis grįsta politika nekeičia ekonominių interesų.
- b. Estija palaiko ekonominius ir strateginiais santykiais grįstą politiką. Prieš rinkimus nuo 2014 m. vykę aukščiausių pareigūnų susitikimai, kuriuose daugiausiai dėmesio skiriama ekonominiams ir saugumo klausimams atskleidžia, kad demokratijos klausimas nebuvo iškeltas tarp prioritetinių tikslų. Estijos politikos tikslas atspindi materialistines prielaidas.
- c. Latvijos demokratijos skatinimo politiką Baltarusijos atžvilgiu nuo 2014 m. galime įvardinti kaip dviprasmišką: Baltarusijos pilietinei visuomenei, žmogaus teisėms lyginant su Lietuva yra skiriama mažai dėmesio ir finansinės paramos, o materialiniai interesai užima prioritetinę vietą. Baltarusijos ir Latvijos aukščiausių pareigūnų vykę dažni vadovų susitikimai, kurių metu daugiausiai aptariami ekonominiai ir strateginiai interesai, leidžia teigti, kad Latvija palaiko artimus ryšius su Baltarusijos elitu, nepaisant to, kad buvo pažeidžiamos demokratinės vertybės ir normos. Atlikta tyrimo analizė parodo, kad Lietuva priešinosi elektros pirkimui iš Baltarusijos, kai tuo tarpu, Latvijos atstovai vedė derybas dėl prieinamumo ir kainos. Taip pat Latvija nepasižymi moraliniais raginimais, skiriama pagalba Baltarusijos elitui.
- d. Lenkijos demokratijos skatinimo politikos analizėje išryškėjo tikslas vystyti prioritetinę padėtimi tapusias demokratines vertybes. Santykiai su Baltarusija atitinka normatyvines prielaidas. Šios vertybinės pozicijos pasireiškia per skiriamą pagalbą ir paramą pilietinei visuomenei, diplomatinius santykius, kurių metu pastebimi kaltinimai ir moraliniai raginimai. Lyginant su Latvija, kuri vykdė nuolatinis

aukščiausių pareigūnų susitikimus grįstais valstybių interesais, Lenkijoje pirmasis susitikimas įvyko 2016 m. Vis dėlto, išanalizavus dvišalius ekonominius santykius, išsiaiškinta, kad valstybės taip pat siekia gerinti ekonominius interesus.

- e. Išsiaiškinta, kad po rinkimų, Baltijos šalys ėmėsi panašių veiksmų. Žmogaus teisių pažeidimai paskatino valstybes imtis diplomatinių pokyčių t.y. moralinių raginimų. Taip pat buvo įvestos nacionalinės sankcijos Baltarusijos elitui. Demokratijos skatinimo pokytis yra reakcija kilusi dėl agresyvios vykdomos politikos Baltarusijoje taikių protestuotojų atžvilgiu. Tiek ES institucijos, tiek Baltijos šalys ir Lenkija ėmėsi veiksmų, tačiau Lenkijos ir Lietuvos politika atspindi normatyvinėmis prielaidomis grįstus santykius, o ES, Latvija ir Estija atspindi materialinius interesus. Tai atskleidžia, kad nagrinėjamos žmogaus teisių pažeidimų problemos kontekste, valdžios elito žiaurių taikomų represijų prieš aktyvios pilietinės visuomenės narius, rodo ES ir pasirinktų narių veiksmų skirtingumą ir aiškios strategijos nebuvimą, kuris atskleidžia tam tikrą stagnaciją saugant demokratines vertybes. Tolesniuose tyrimuose galima analizuoti visų ES narių demokratijos politikos pokytį prieš rinkimus ir po jų. Tai leistų atskleisti, valstybių visumą dėl pažeidžiamų žmogaus teisių ir pamatinių Sąjungos vertybių neskatinimo.
4. Baltijos šalių, Lenkijos ir ES demokratijos skatinimo politikos analizė išryškina Baltarusijos atžvilgiu šių valstybių stipriąsias ir silpnąsias puses. Analizuoto laikotarpio analizė nuo 2014 m. iki 2020 m. parodė, kad stiprioji ES demokratijos skatinimo politikos pusė yra skiriamas oficialus dėmesys Sąjungos materialiniams interesams, tačiau politine prasme tampa svarbu tarptautiniu lygmeniu išlaikyti norminių vertybių puoselėjimą ir sklaidą, kurią galima įvardinti kaip silpnąją pusę. Atlikta dokumentų ir turinio analizė, atskleidžia, kad ES demokratijos skatinimo politikos kryptis keitėsi Baltarusijos atžvilgiu sąveikaujant tarp materialinių ir norminių interesų, kuriuos įrodo nuo 2014 m. skiriama pagalba ir parama žmogaus teisėms, pilietinei visuomenei, rinkimams ir teisinei sistemai, kuri mažėjo, nors sankcijos buvo švelninamos, materialiniai interesai (prekyba) įgavo naują vaidmenį. Nuo 2015 m. ES sustabdė sankcijas ir panaikino diplomatinį spaudimą Baltarusijos elitui. EVT strateginėje darbotvarkėje yra akcentuojamas Europos interesų ir vertybių propagavimas pasauliniu mastu ir Sąjungos gebėjimo veikti savarankiškai didinimas, kuris tampa labiau išimtis nei taisyklė Baltarusijos demokratijos skatinimo politikos atžvilgiu. Po rinkimų Baltarusijoje, pirmiausiai pastebima, kad Sąjungos elitas ėmėsi diplomatinių priemonių siekiant atkreipti dėmesį į įvykusius nesažiningus rinkimus. Vis dėlto, ES įvedant sankcijas kilo nesutarimai viduje, kurie trukdė ginti pamatinės Sąjungos vertybės. EP ėmėsi raginimų, vertybinių aspektu, dėl po rinkimų vykdytų šiurkščių pažeidimų. EK skyrė finansinę pagalbą

ir paramą pilietinės visuomenės nariams. Nors Sąjunga vykde politiką pagrįstą diplomatinio spaudimu, kritika ir sankcijomis, vis dėlto, pastebima, kad ES laikosi pragmatiško požiūrio ir atstovauja materialinius Sąjungos interesus. Galima teigti, kad Sąjungoje ir pasirinktose narėse nėra vieningos nuomonės dėl demokratijos skatinimo Baltarusijos atžvilgiu prieš rinkimus ir po jų šio darbo atlikto darbo rėmuose.

1 priedas. Estijos ir Baltarusijos prekybos santykiai.

Šaltinis: EU Aid Explorer statistikos platforma.

2 priedas. Lietuvos ir Baltarusijos prekybos santykiai.

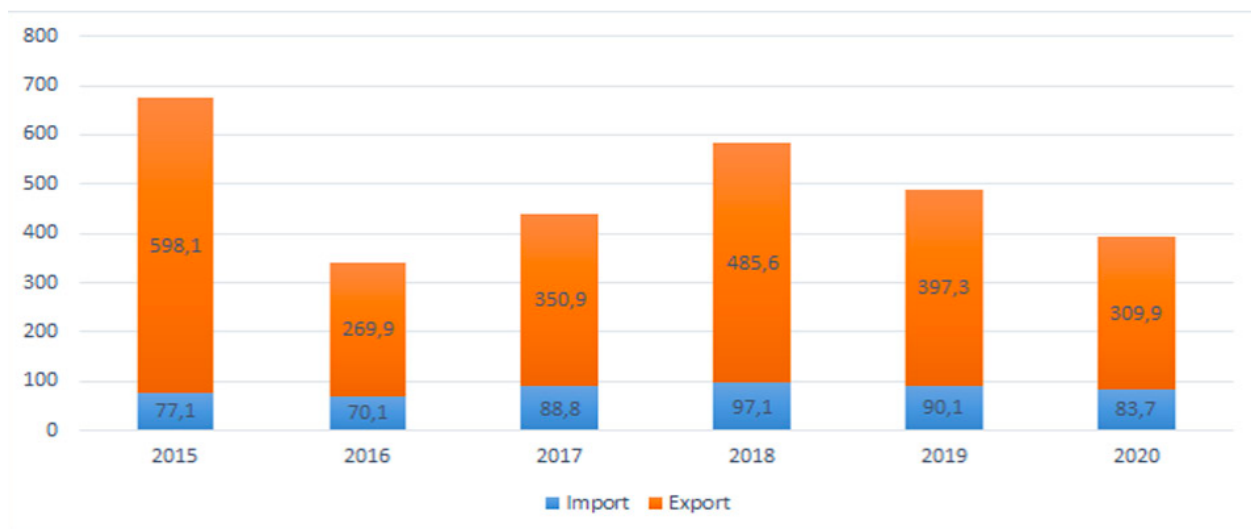
Trade between the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania in 2016 – 2020 USD mln.

Period	Turnover	Export	Import	Balance
2016	1032,5	767,0	265,5	501,5
2017	1168,5	850,3	318,2	532,1
2018	1512,9	1156,2	356,7	799,5
2019	1444,6	1060,5	384,1	676,4
2020	1337,4	1037,5	339,9	697,6

Šaltinis: EU Aid Explorer statistikos platforma.

3 priedas. Latvijos ir Baltarusijos prekybos santykiai.

Trade turnover between Belarus and Latvia in 2015 – 2020 years
million US dollars

Šaltinis: EU Aid Explorer statistikos platforma.

Literatūros sąrašas

1. Alasuutari, Pertti, „The Discursive Side of New Institutionalism.“ *Cultural Sociology*, 9(2), 2015, 162-184.
2. Alberti, Marco, „The global polity. Global dimensions of democracy and the rule of law.“ *Global polity*, 2012, 1-3.
3. Austers, Aldis, Karlis Bukovskis, *Euro scepticism in the Baltic states: uncovering issues, people and stereotypes*, Riga: Zinatne, 2017.
4. Baltijos asamblėja, „Baltic Assembly and Nordic Council stand by the people of Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/2SLGTPb>> [2021 05 05].
5. Barigazzi, Jacopo, „EU ministers agree to draw up new sanctions on Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3fhNetw>> [2021 05 01].
6. Barigazzi, Jacopo, „With wary eye on Moscow, EU seeks Belarus balance.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3uSpC5k>> [2021 05 03].
7. Belarusian Telegraph Agency, „Konrad Pawlik: Forum of Regions will become a new platform of Belarus-Poland cooperation.“ 2017. <<https://bit.ly/3eMKa9s>> [2021 04 30].
8. Betsy, Jose, „Norm Contestation: A Theoretical Framework.“ *Norm Contestation*, 2018, 21-46.
9. Bičkauskaitė, Monika, „Can Lithuania Become an EU Regional Leader in the Midst of Belarus Crisis?.“ 2020. <<https://bit.ly/2RTShrU>> [Žiūrėta: 2020 04 24].
10. Börzel, Tanja A., „The noble west and the dirty rest? Western democracy promoters and illiberal regional powers.“ *Democratization*, 2015, 519-535.
11. Bouchet, Nicolas, „The democracy tradition in US foreign policy and the Obama presidency.“ *International Affairs*, 89(1), 2013, 31–51.
12. Carnegie, Allison, N. Marinov, „Foreign Aid, Human Rights, and Democracy Promotion: Evidence from a Natural Experiment.“ *American journal and political science*, 2017, 671-683.
13. Carothers, Thomas, „Aiding Democracy Abroad.“ *Latin American Politics and Society*, 44(1), 2002, 155-161.
14. Carothers, Thomas, „Democracy Assistance: Political Vs. Developmental?.“ *Journal of Democracy*, 2009, 5–19.
15. Crandall, Matthew, Ingrid Varov, „Developing status as a small state: Estonia’s foreign aid strategy.“ *East European Politics*, 32(4), 2016, 405-425.
16. Dandashly, Assem, „EU democracy promotion and the dominance of the security–stability nexus.“ *Mediterranean Politics*, 2017, 62-82.
17. Del Sarto, Raffaella, „Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the ‘Arab Spring’.“ *Journal of Common Market Studies*, 54(2), 2016, 215-232.

18. DELFI.EN, „Vilpisauskas. Lithuania's foreign policy – principles without a strategy?“. 2021. <<https://bit.ly/3tLcmOw>> [Žiūrėta: 2020 04 27].
19. Dépelteau, Powell, „For a range of helpful relational perspectives on processes of institutional transformation and normative contention.“ 2013.
20. Doyle, Michael, „Kant, liberal legacies, and foreign affairs.“ *Journal article*, 12(3), 1983, 205–235.
21. EK, „Belarus“, 2021. <<https://bit.ly/3tMUO4C>> [2021 05 04].
22. EK, „EU position in world trade.“ 2019. <<https://bit.ly/3fjQCUD>> [2021 05 04].
23. EK, „European Union, Trade in goods with Belarus.“ 2021. <<https://bit.ly/2RVvsEo>> [2021 05 04].
24. EK, „Recipients data from 2007 to 2021.“ 2021. <<https://bit.ly/2SMza3r>> [2021 05 05].
25. Embassy of the Republic of Belarus to the Republic of Lithuania, „On trade cooperation.“ 2020. <<https://bit.ly/3uRP4aX>> [Žiūrėta: 2020 04 29].
26. EP, „Donors data from 2007 to 2021.“ 2021. <<https://bit.ly/2RUwNuS>> [2021 04 30].
27. EP, „Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės“, 2021. <<https://bit.ly/3eKjqXl>> [2021 05 01].
28. EP, „Report.“ 2020. <<https://bit.ly/33LE42R>> [Žiūrėta: 2020 04 27].
29. EP, „Support for the Eastern Partnership: Stories, Facts and Figures from the European Neighborhood Instrument 2014.“ 2015. <<https://bit.ly/2RPr8q6>> [2021 04 29].
30. EP, „Trys rytų partnerystės kaimynės: Ukraina, Moldova ir Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3uNhH9a>> [2021 05 04].
31. ES, „Belarus: violence must stop and regime must change.“ 2020. <<https://bit.ly/3tM5Man>> [2021 05 05].
32. ES, „Europa be sienų.“ <<https://bit.ly/3yeteQU>> [2021 05 04].
33. ES, „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe.“ 2016. <<https://bit.ly/3tOcDQK>> [2021 05 01].
34. EU Sanctions Map, „Restrictive measures against Belarus.“ 2021. <<https://bit.ly/3otc3Hb>> [2021 05 09].
35. EU, „Estonia.“ 2021. <<https://bit.ly/3oh2n22>> [Žiūrėta: 2020 04 24].
36. Euronews, „EU votes in favour of sanctions on Belarus' Lukashenko.“ *Euronews*, 2020. <<https://bit.ly/2QBU0BP>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
37. European Commission, „Eastern Partnership Key documents“, 2016. <<https://bit.ly/3yby9SG>> [2021 05 07].
38. European Council Council of the European Union, „Belarus: EU prolongs sanctions for a year.“ 2021. <<https://bit.ly/3eMYPSj>> [2021 05 12].

39. European Council, „EU relations with Belarus. European Council- Council of the European Union.“ 2020. <<https://bit.ly/3sRMLTt>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
40. European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, „Belarus“, 2020. <<https://bit.ly/3yfiwtt>> [2021 05 01].
41. European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, „Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/3yfiwtt>> [2021 05 01].
42. European Parliament, „How are the Commission President and Commissioners appointed?.“ 2017. <<https://bit.ly/3uTNKnU>> [Žiūrėta 2021 04 17].
43. European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].
44. European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].
45. European Union, „European Parliament resolution on the situation in Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/2Rd4p7A>> [2021 05 07].
46. Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3brpzpm>> [2021 05 07].
47. Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija.“ 2021. <<https://bit.ly/3brpzpm>> [2021 05 07].
48. Europos Vadovų Taryba, „ES santykiai su Baltarusija“, 2021. <<https://bit.ly/3brpzpm>> [2021 05 07].
49. Europos Vadovų Taryba, „Sankcijos – kaip ir kada ES patvirtina ribojamąsias priemones.“ 2020. <<https://bit.ly/2Rns9FQ>> [2021 05 04].
50. Europos Vadovų Taryba, „Tarybos išvados dėl Baltarusijos.“ 2016. <<https://bit.ly/3bsdZu2>> [2021 04 28].
51. Forbrig, Joerg, „Republic of Lukashenko.“ *Politico*, 2015. <<https://politi.co/2PuKRuw>> [Žiūrėta: 2020 04 15].
52. Gaidamavičius, Giedrius, „Belarus had a chance to follow Lithuania’s footsteps. What happened?.“ 2021. <<https://bit.ly/2SULtLn>> [2021 05 03].
53. Gehrke, Laurenz, „EU sanctions 40 Belarusian officials, but not Lukashenko.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3sSV7Kw>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
54. Gideon, Rose, „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy.“ *World Politics*, 1998, 146.
55. Grimm, Sonja, Julia Leininger, „Not all Good Things Go Together: Conflicting Objectives in Democracy Promotion.“ *Democratization*, 2012, 391–414.

56. Grimm, Sonja, Julia Leininger, „Not all good things go together: conflicting objectives in democracy promotion.“ *Democratization*, 2012, 391-414.
57. Grimm, Sonja, Okka Lou Mathis, „Democratization via aid? The European Union’s democracy promotion in the Western Balkans 1994–2010.“ 2017. <<https://bit.ly/3flqWJ5>> [Žiūrėta 2021 03 10].
58. Hadfield A., Smith S., „Liberalism and foreign policy.“ *Theories – Actors – Cases*, 2008, 49–70.
59. Hall, Stephen G. F., „Preventing a Colour Revolution: the Belarusian example as an illustration for the Kremlin?.“ *East European Politics*, 33(2), 2017, 162-183.
60. Herszenhorn, David, „Borrell admits EU’s credibility ‘at stake’ over failure to sanction Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3veS0hA>> [Žiūrėta: 2020 04 15].
61. Herszenhorn, David, Jacopo Barigazzi, „Borrell admits EU’s credibility ‘at stake’ over failure to sanction Belarus.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3uSpC5k>> [2021 05 07].
62. Human Rights Council, „Human Rights Council discusses the situation of human rights in Belarus and Eritrea.“ 2015. <<https://bit.ly/33MONdp>> [2021 05 07].
63. Youngs, Richard, „Trends in Democracy Assistance: What Has Europe Been Doing?.“ *Journal of Democracy*, 2008, 160–169.
64. Yuleng, Zeng, „Economic Interdependence, Power, and Peace: A Rationalist Study of Commercial Liberalism.“, Doktoro disertacija, University of South Carolina University of South Carolina, 2020.
65. Janeliūnas, Tomas, „A. Lukašenkos režimas ir visuomenės pasipriešinimas: trumpojo laikotarpio Baltarusijos įvykių scenarijait.“ Vilnius, 2020. <<https://bit.ly/3aGCMKo>> [Žiūrėta: 2020 04 17].
66. Juozaitis, Justinas, „The Synchronization of the Baltic States’: Geopolitical Implications on the Baltic Sea Region and Beyond.“ 2021. <<https://bit.ly/2RhrbLi>> [Žiūrėta: 2020 04 24].
67. Khakke, A., „Supporting democratic participation beyond democracy promotion? EU Relations with Moroccan and Tunisian civil society in the areas of trade and anti-corruption.“ *Mediterranean Politics*, 2021, 20-36.
68. Kim, Sungmoon, „Pragmatic Confucian Democracy: Rethinking the Value of Democracy in East Asia.“ *The Journal of Politics*, 79(1), 2017, 237-249.
69. Kitchen, „Systemic pressures and domestic ideas.“ *Review of International Studies*, 36(1), 2010, 128.
70. Kotzian, Peter et al, „Instruments of the EU's External Democracy Promotion.“ *Journal of Common Market Studies*, 49(5), 2011, 995-1018.

71. Kowal, Malicki, Micgiel, Pełczyńska, Nałęcz, Riabchuk, „Trump, America and Eastern Europe“, 2018. <<https://bit.ly/3w2JUcr>> [2021 04 30].
72. Kremer, Martin, „Russia, the EU and the Baltic States The Future of Partnership and Cooperation: Interests, Concepts, Implementation.“ 2007. <<https://bit.ly/3ycr4kT>> [2021 04 15].
73. Kuznetsov, Sergei, „Belarus opposition girds for a Minsk spring ‘to put a squeeze’ on Lukashenko.“ *Politico*, 2021. <<https://politi.co/3gGzSJm>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
74. Latici, Tania, „Qualified majority voting in foreign and security policy.“ 2021. <<https://bit.ly/33NYEj2>> [2021 05 05].
75. Latvia, MFA „Annual Review of Foreign Policy of the Republic of Belarus and Activities of the Ministry of Foreign Affairs in 2017.“ 2020. <<https://bit.ly/3uOCF7K>> [2021 04 15].
76. Latvia, MFA, „Belarusian – Latvian Relations.“ 2020. <<https://bit.ly/2Qoour6>> [2021 04 15].
77. Lietuvos Respublikos Prezidentas, „Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos kalba Rytų Europos studijų centro metinėje Lietuvos užsienio politikos konferencijoje.“,2019. <<https://bit.ly/3hqTxgN>> [Žiūrėta: 2020 04 20].
78. Lietuvos Respublikos Seimas, „Dėl sankcijų Baltarusijos pareigūnams, atsakingiems ar prisidėjusiems prie Baltarusijos Respublikos Prezidento rinkimų rezultatų klastojimo, smurto ir represijų prieš taikių protestų dalyvius ir kitų žmogaus teisių pažeidimų.“ 2020. <<https://bit.ly/3ohceoI>> [2021 05 09].
79. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „L. Linkevičius dėl situacijos Baltarusijoje kreipėsi į ESBO pirmininkaujančią Albaniją.“ 2020. <<https://bit.ly/3uPZsQD>> [2021 05 07].
80. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „Steigiama tarptautinės atsakomybės platforma, skirta dokumentuoti žmogaus teisių pažeidimus Baltarusijoje.“ 2021. <<https://bit.ly/3eP1fQp>> [2021 05 05].
81. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „Šiaurės ir Baltijos šalių užsienio reikalų ministrai aptarė situaciją Baltarusijoje.“ 2020. <<https://bit.ly/33II58f>> [2021 05 07].
82. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, „VRM: pasirašytas nacionalinių sankcijų sąrašas.“ 2020. <<https://bit.ly/3eMMPjs>> [2021 05 07].
83. Linz, Juan, „Democracy's Time Constraints.“ *Democracy and Time*, 19(1), 1998, 19-37.
84. Lithuanian Government, „Prime Minister’s Statement on Astravyets Nuclear Power Plant.“ 2019. <<https://bit.ly/3boU9Qw>> [Žiūrėta: 2020 04 27].
85. LSM.LV, „Latvian PM Kariņš visits Belarus.“ 2020. <<https://bit.ly/3y5K4Ib>> [2021 04 30].
86. Mano Vyriausybė, „Baltijos šalių premjerai kviečia Baltarusiją surengti laisvus ir sąžiningus prezidento rinkimus.“ 2020. <<https://bit.ly/3ydkzhB>> [2021 05 05].

87. Mavhiki, Ruvimbo Natalie, „Does democracy promotion promote democracy? The Zimbabwean case.“ *Doktoro disertacija*, Lingnan University, 2016.
88. McFaul, Michael, „Democracy Promotion as a World Value.“ *The Washington Quarterly*, 2005, 147–163.
89. Meibauer, Gustav, „Interests, ideas, and the study of state behaviour in neoclassical realism.“ *Review of International Studies*, 46(1), 2020, 20-36.
90. Melyantsou, Dzianis, „Belarus’s Relations With the Baltic States: Strategic Economic Links and Pragmatic Foreign Policy Calculations.“ 2020. <<https://bit.ly/3fim05Y>> [Žiūrėta: 2020 04 20].
91. Mesquita, Bruce Bueno, George W. Downs, „Intervention and Democracy.” *International Organization*, vol.60, no 3, 2006, 627 - 649.
92. Ministry of Foreign Affairs of Poland, „Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021.“ 2021.
93. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, „Annual Review of Foreign Policy of the Republic of Belarus and Activities of the Ministry of Foreign Affairs in 2018.“ 2018. <<https://bit.ly/3bt7JSN>> [Žiūrėta: 2020 04 16].
94. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, „On the Working Visit of Mr.Vladimir Makei, Minister of Foreign Affairs of Belarus, to Poland.“ 2014. <<https://bit.ly/3w7BMAI>> [2021 04 30].
95. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, „Edgars Rinkēvičs meets Alexander Lukashenko, the President of Belarus.“ 2019. <<https://bit.ly/2RXDVqk>> [2021 04 15].
96. Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, „Foreign Ministries of Latvia and Estonia jointly announce sanctions against Belarusian officials.“ 2020. <<https://bit.ly/2Qi2XAa>> [2021 05 09].
97. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, „Latvia’s priorities in European Union matters.“ 2021. <<https://bit.ly/3bqUbr8>> [2021 04 15].
98. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „Lithuania sends a note of protest to Belarus over the nuclear power plant in Ostrovets.“ 2020. <<https://bit.ly/2QmOtiC>> [Žiūrėta: 2020 04 24].
99. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania on Directions in Foreign Policy.“ 2014-2021. <<https://bit.ly/3ofCQGw>> [Žiūrėta: 2020 04 24].
100. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, „The Baltic states expand the blacklists of Belarusian officials prohibited from entering the three countries.“ 2021. <<https://bit.ly/3bs3sz0>> [2021 05 05].

101. Monten, J., „The Roots of the Bush Doctrine Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S.“ *Strategy*, 2005, 112-156.
102. OSCE, „22nd OSCE Ministerial Council.“ 2015.
<https://www.osce.org/event/mc_2015> [Žiūrėta: 2020 04 16].
103. Parandii, Khrystyna, „Is the time ripe for the EU to rethink its relations with Belarus?.“ 2020. <<https://bit.ly/3fkSTPk>> [2021 04 25].
104. Parrock, Jack, „Belarus opposition splits as leaders form new parties.“ *Politico*, 2021.
<<https://politi.co/3aF7fZx>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
105. Petrova, Tsveta, „Author interviews with two Polish civil society activists.“ 2019.
106. Petrova, Tsveta, „International, national or local? Explaining the substance of democracy promotion: the case of Eastern European democracy promotion.“ *Cambridge Review of International Affairs*, 2014, 136-155.
107. Petrova, Tsveta, Senem Aydin-Duzgit, „Democracy Support Without Democracy: The Cases of Poland and Turkey.“ 2021. <<https://bit.ly/3eL1rjy>> [2021 05 05].
108. Pratt, Simon Frankel, „From norms to normative configurations: a pragmatist and relational approach to theorizing normativity in IR.“ *International Theory*, 12(1), 2019, 59 - 82.
109. Pukšto, Andžej, Mantas Visockas, „Europos Sąjungos ir Baltarusijos santykiai 2004-2014 metais: Lietuvos vaidmuo.“ *Politikos mokslų almanachas*, 111-136, 2014.
<<https://bit.ly/3gF8Sdj>> [Žiūrėta: 2020 04 17]
110. Radio Racyja, „Anzhalika Borys says Belarusians need Belsat.“ 2017.
<<https://bit.ly/3fmw9OS>> [2021 04 30].
111. Risse, Thomas, Nelli Babayan, „Democracy promotion and the challenges of illiberal regional powers: introduction to the special issue.“ *Democratization*, 22(3), 2015, 381-399.
112. Schraeder, Peter J., „The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American.“ *Democratization*, 2003, 21-44.
113. Sen, Amartya, *Development as freedom*, United States of America, 2000.
114. Solveig, Richter, Wunsch Natasha, „Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans.“ *Journal of European Public Policy*, 2019, 41-62.
115. Spurga, Saulius, „Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija“. Monografija, Vilnius, 2012.
116. Steele, Carie, Daniel Pemstein, Stephen A. Meserve, „Democracy Promotion and Electoral Quality: A Disaggregated Analysis.“ 31, 2020. <<https://bit.ly/3ycBuRE>> [Žiūrėta: 2020 04 22].

117. Sugue, Merlin, „Angela Merkel to meet Belarusian opposition leader Tikhanovskaya.“ *Politico*, 2020. <<https://politi.co/3xriwWX>> [Žiūrėta: 2020 04 10].
118. Tut.by news portal, „Poland refuses to purchase electricity produced by the Belarusian nuclear plant.“ 2017. <<https://bit.ly/3fkFS8q>> [2021 05 05].
119. TUT.BY, „Deputy Foreign Minister spoke about disagreements in negotiations on visa facilitation with the EU.“ 2015. <<https://bit.ly/3wkl2gz>> [2021 04 28].
120. UN General Assembly, „Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development.“, 2015.
121. Volpe, Valentina, „The Importance of Being Earnest. The United Nations and Democracy-Promotion.“ *Mentoring Comparative Lawyers: Methods, Times, and Places*, 77(2), 2019, 219-235.
122. Waltz, *Theory of International Politics*, London, 1979, 98.
123. Wetzel, Anne, Jan Orbie, Fabienne Bossuyt, „One of what kind? Comparative perspectives on the substance of EU democracy promotion.“ *Cambridge Review of International Affairs*, 28(1), 2015, 21-34.
124. Wigell, M., „Democratic deterrence: how to dissuade hybrid interference.“ *The Washington Quarterly*, 2019, 49-67.
125. WITS, „Belarus Exports“, 2014-2020. <<https://bit.ly/3brxH97>> [2021 05 05].
126. Wolff, Jonas, Hans-Joachim Spanger, „The interaction of interests and norms in international democracy promotion.“ *Journal of International Relations and Development*, 20(01), 2017, 80-107.
127. Wolff, Jonas, Iris Wurm, „Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification.“ *Security Dialogue*, 42(2), 2011, 77-96.
128. Zakaria, Fareed, „From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role.“, 1999, 243.
129. Ziółkowski, Marek, „The MFA looks to the East. Tough normalization of relations with Belarus.“ 2017.
130. Zukowska, Ewa, „The EU democracy promotion under scrutiny: the double standards in the case of Belarus and Azerbaijan.“ *Eurint*, 2020, 79-95.

SUMMARY

Title of Master's Thesis: "Change in EU Democracy Promotion Policy: Case of Belarus in 2014-2020". The object of the research is the policy pursued by the EU towards Belarus in the period of 2014-2021. The aim of the work is to determine, based on theoretical literature and empirical research, how the EU policy towards Belarus changed before and after the fraudulent elections that led to mass protests in the country. In order to assess the EU's democracy promotion policy in the case of Belarus, three objectives were raised: based on the scientific literature, discuss the most important factors influencing the promotion of democracy, define materialistic and normative theoretical assumptions; after having examined the theories, analyze the democratization policies of the selected Member States vis-à-vis Belarus; reveal the steps taken by the European Council, the European Parliament and the European Commission to promote democracy in Belarus. Hypotheses were raised in the empirical study.

Hypothesis 1:

Representing the normative power on the international stage, the EU institutions are pursuing a materialist policy of democracy promotion in Belarus, and the protests, as well as human rights violations that have taken place reinforce the negative attitude.

Hypothesis 2:

Poland and the Baltic States represent a policy based on norms, a normative policy of promoting democracy prevails in Belarus, and the protests and human rights violations that have taken place reinforce the negative attitude.

In order to achieve the set goal and objectives, several scientific-type methods will be used in the work. The analysis of documents and content examined the EU, Baltic and Polish democracy promotion policy since 2014 until 2020.

This work reveals that there is no consensus in the Union and in the selected Member States on democracy promotion policy towards Belarus before and after the elections. The EU pursues a policy of promoting materialistic democracy towards Belarus. The goal of Lithuania's democracy promotion policy is based more on normative assumptions, including such measures as international monitoring, support, assistance, moral urges, and the use of sanctions and support methods. Estonia pursues a policy based on economic and strategic relations. Latvia is ambiguous in its policy of promoting democracy: little attention and financial support is given to Belarusian civil society, human rights, and material interests are becoming a priority. The analysis of Poland's democracy promotion policy

highlighted the goal of developing democratic values that have become a priority. Relations with Belarus are in line with regulatory requirements.